

**ПРО СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ**

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ

за 2019 рік

**Затверджено рішенням
Вищої ради правосуддя
від 9 квітня 2020 року
№ 933/0/15-20**

Київ
2020

ЗМІСТ

Вступ

Частина А. ОГЛЯД ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ, ЗАХОДІВ ТА ПРОБЛЕМ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СТАН СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

1. Початок роботи Вищого антикорупційного суду
2. Законодавчі зміни у сфері системи правосуддя
3. Стан забезпечення судів кадрами, забезпечення роботи новоутворених судів
4. Кваліфікаційне оцінювання суддів
5. Забезпечення належної охорони судів і суддів
6. Забезпечення ресурсами як чинник незалежності судової влади
7. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи
8. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються питань, пов'язаних із незалежністю та неупередженістю судової влади

Частина Б. АНАЛІЗ ВИПАДКІВ ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Передмова

1. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів
 - 1.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, як засіб тиску на суддю з метою прийняття певного рішення у справі
 - 1.2. Невнесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя
 - 1.3. Інші випадки порушення гарантій незалежності суддів з боку правоохоронних органів

- 1.4. Прогрес у співпраці Вищої ради правосуддя з органами прокуратури щодо питань забезпечення незалежності суддів
2. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування
3. Втручання у діяльність суддів з боку громадян та їх об'єднань, засобів масової інформації
 - 3.1. Порухення порядку в судовому засіданні, зрив судових засідань
 - 3.2. Звернення до суду та намагання вплинути на суд у позапроцесуальний спосіб
 - 3.3. Поширення неправдивої інформації та критики щодо суддів
 - 3.4. Висловлення погроз на адресу суддів
 - 3.5. Зловживання учасниками судових справ процесуальними правами
 - 3.6. Подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді
 - 3.7. Звернення учасників судових справ до правоохоронних органів щодо винесення суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення інших злочинів під час здійснення правосуддя
 - 3.8. Блокування роботи суду
 - 3.9. Фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів, судів
 - 3.10. Підроблення судових рішень та інших офіційних документів
4. Необхідність ефективної діяльності правоохоронних органів для боротьби із втручанням у діяльність судді щодо здійснення правосуддя
5. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку адвокатів

ВИСНОВКИ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	– Конвенція
Європейський суд з прав людини	– ЄСПЛ
Консультативна рада європейських суддів	– КРЄС
Європейська комісія «За демократію через право»	– Венеціанська комісія
Вища рада правосуддя	– Рада
Вища кваліфікаційна комісія суддів України	– ВККС, ВККС України
Державна судова адміністрація України	– ДСА України
Служба судової охорони	– ССО
Кримінальний кодекс України	– КК України
Кримінальний процесуальний кодекс України	– КПК України
Кодекс України про адміністративні правопорушення	– КУпАП
Кодекс адміністративного судочинства України	– КАС України
Цивільний процесуальний кодекс України	– ЦПК України
Господарський процесуальний кодекс України	– ГПК України
Єдиний реєстр досудових розслідувань	– ЄРДР
Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система	– ЄСІТС

ВСТУП

Забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя – пріоритетне завдання, що є гарантією реалізації права на справедливий суд.

Незалежність суддів не є прерогативою або привілеєм, що надається для захисту власних інтересів, але надається для захисту верховенства права і всіх тих, хто шукає і чекає справедливості¹.

Як зазначено у багатьох міжнародних документах, необхідність забезпечення суддівської незалежності обумовлена тим, що на суддів «покладається обов’язок приймати остаточне рішення з питань життя та смерті, свободи, прав, обов’язків та власності громадян»².

Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні є індикатором поточного рівня розвитку судової системи у відповідному напрямі та інструментом, що дає змогу звернути увагу на актуальні проблеми і здобутки у сфері суддівської незалежності. Важливою функцією щорічної доповіді є моніторинг виявлених проблем та внесення пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Протягом перших двох років реалізації повноважень щодо забезпечення незалежності суддів і авторитету правосуддя Вища рада правосуддя підготувала та оприлюднила дві такі щорічні доповіді – за 2017 та 2018 роки.

Варто зауважити, що більшість проблем, окреслених у Щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2018 рік, потребувала подальшого вирішення та реагування у 2019 році з боку Вищої ради правосуддя, інших органів державної влади, а також відповідного законодавчого реагування, що покладено на Верховну Раду України (Парламент).

У 2019 році здійснено кроки для подолання кадрового дефіциту в судах, забезпечення однакового рівня суддівської винагороди в контексті здійснення процедури кваліфікаційного оцінювання, забезпечення належного рівня охорони судів і суддів. Водночас зазначені проблеми залишаються актуальними. Крім того, невирішеними є такі важливі для функціонування системи правосуддя питання: завершення кваліфікаційного оцінювання суддів; впровадження Єдиної інформаційної телекомунікаційної судової системи; недодержання норм статті 481 Кримінального процесуального кодексу України під час повідомлення судді про підозру³; невнесення Генеральним прокурором до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді

¹ Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях від 16 жовтня 2015 року. П. 10. URL: <https://rm.coe.int/16807481a1>. https://zpa.court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf

² Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 23 листопада 2001 року. П. 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52 (дата звернення: 21.11.2019). Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 21.11.2019).

³ Рішення Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 536/2475/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236> (дата звернення: 14.01.2020).

на підставі повідомлення судді про втручання в його діяльність; пересилання Генеральною прокуратурою України повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку службових осіб регіональних прокуратур тим самим прокуратурам; не вирішено на законодавчому рівні проблему застосування статті 375 Кримінального кодексу України (постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) як засобу неправомірного впливу, тиску на суддів та доцільності визначення Генерального прокурора (його заступника) спеціальним суб'єктом внесення до ЄРДР відомостей про вчинення злочинів, передбачених цією статтею. Нові виклики – прийняття Верховною Радою України невинуватених змін, передбачених Законом України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (Закон № 193-IX), без урахування обов'язкового до розгляду консультативного висновку Вищої ради правосуддя; висловлювання Генерального прокурора, що підривають авторитет правосуддя⁴.

Частими залишаються випадки втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів, адвокатів, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування, з боку громадян та їх об'єднань, а також засобів масової інформації.

З початку ведення реєстру повідомлень про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя Рада отримала **1220** таких звернень, у 2019 році – **450** повідомлень суддів. У 2019 році Вища рада правосуддя ухвалила **115** рішень про вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

За кожним повідомленням судді про втручання в його діяльність Вища рада правосуддя пленарним складом приймає рішення.

«Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя» у статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» чітко не визначено та потребує правової оцінки Ради на підставі відповідних норм права та, за необхідності, вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У зв'язку з цим важливим є визначення понять «незалежність судді» та «незалежність суду».

Як зазначає Консультативна рада європейських суддів, «незалежність судової влади означає повну неупередженість із боку суддів. При винесенні судових рішень щодо сторін у судовому розгляді судді повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає, на здатність судді

⁴ Про публічне звернення Вищої ради правосуддя: рішення Вищої ради правосуддя від 21 листопада 2019 року № 3099/0/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/867> (дата звернення: 14.01.2020).

приймати незалежні рішення. У цьому випадку незалежність судової влади є втіленням загального принципу: «Ніхто не може бути суддею у власній справі». Значення цього принципу виходить далеко за конкретні інтереси певної сторони у будь-якій суперечці»⁵.

Незалежність і недоторканність суддів гарантується статтями 126 і 129 Конституції України, якими встановлено, що судді при здійсненні правосуддя незалежні й керуються верховенством права⁶.

У рішенні у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004⁷ Конституційний Суд України зазначив: положення частини другої статті 126 Конституції України «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁸ закріплено, що, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування.

Згідно із частинами першою, другою статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁹ суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України,

⁵ Висновок № 1 Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 23 листопада 2001 року. П. 12. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a52 (дата звернення: 21.11.2019).

⁶ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.11.2019).

⁷ Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v019p710-04> (дата звернення: 21.11.2019).

⁸ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1402-19> (дата звернення: 21.11.2019).

⁹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1402-19> (дата звернення: 21.11.2019).

керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом.

Визначення «втручання в діяльність судових органів», яке є несумісним із принципом незалежності судів і суддів, конкретизовано у статті 376 КК України.

Пленум Верховного Суду України у пункті 11 постанови від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади»¹⁰ вказав, що під *втручанням у діяльність судових органів* слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання.

Визначальною для розуміння понять «незалежність судді», «незалежність суду» є практика Європейського суду з прав людини, який у низці судових справ надав роз'яснення вимог статті 6 Конвенції щодо незалежного і безстороннього суду¹¹.

Так, у рішеннях ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України»¹² та у справі «Салов проти України»¹³, що мали визначальний вплив на процес реформування системи правосуддя в Україні, виокремлено, з-поміж іншого, такі критерії оцінки незалежності суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції¹⁴ (п. 103, п. 80 рішень відповідно): (i) спосіб призначення його членів, (ii) строк їхніх повноважень, (iii) існування гарантій проти тиску ззовні та (iv) той факт, чи створює цей орган видимість незалежного (див. рішення у справах «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (Findlay v. the United Kingdom) від 25 лютого 1997 року, п. 73, Reports of Judgments and Decisions 1997-I, та «Брудніцька та інші проти Польщі» (Brudnicka and Others v. Poland), заява № 54723/00, п. 38, ECHR 2005-II).

¹⁰ Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0008700-07> (дата звернення: 21.11.2019).

¹¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справах «Клейн та інші проти Нідерландів» (Kleyn and Others v. the Netherlands), §§ 190, 192, 193; «Агрокомплекс проти України» (Agrokompleks v. Ukraine), §§ 136, 137; «Бомартен проти Франції» (Beaumartin v. France), § 38; «Срабек проти Австрії» (Sramek v. Austria), § 42; «Совтрансавто-Холдинг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), § 80; «Mosteanu та інші проти Румунії» (Mosteanu and Others v. Romania), § 42; «Кларк проти Сполученого Королівства» (Clarke v. the United Kingdom) (déc.); «Флукс проти Молдови» (Flux v. Moldova) (№ 2), § 27; «Ленгборгер проти Швеції» (Langborger v. Sweden), § 32; «Бочан проти України» (Bochan v. Ukraine), § 71; «Парлов-Ткальчак проти Хорватії» (Parlov-Tkalčić v. Croatia), §§ 86, 88–95; «Салов проти України» (Salov v. Ukraine), §§ 80, 81; «Сасілор-Лормін проти Франції» (Sacilor-Lormines v. France), § 63; «Дактарас проти Литви» (Daktaras v. Lithuania); Білуха проти України»; «Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus); «Олександр Волков проти України»; «Куликов та інші проти України» та ін.

¹² Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 20.11.2019).

¹³ Рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2005 року у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/980_428 (дата звернення: 20.11.2019).

¹⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.11.2019).

Як зазначено у вказаних вище рішеннях ЄСПЛ (п. 104, п. 81 відповідно)¹⁵, згідно з усталеною практикою Суду існування безсторонності для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції повинно встановлюватися згідно з: (i) суб'єктивним критерієм, з урахуванням особистих переконань та поведінки конкретного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість або чи був він об'єктивним у цій справі, та (ii) об'єктивним критерієм, іншими словами, шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд та, з-поміж інших аспектів, його склад достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності (див., серед інших, рішення у справах «Фей проти Австрії» (*Fey v. Austria*) від 24 лютого 1993 року, Series A № 255, п.п. 28 та 30; «Веттштайн проти Швейцарії» (*Wettstein v. Switzerland*), заява № 33958/96, п. 42, ECHR 2000-XII). Як правило, безсторонність означає відсутність упередженості та необ'єктивності¹⁶. У цьому сенсі навіть вигляд має певне значення – іншими словами, «має не лише здійснюватися правосуддя – ще має бути видно, що воно здійснюється» (п. 106 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України»¹⁷). Адже йдеться про довіру, яку в демократичному суспільстві суди повинні вселяти у громадськість (див. рішення від 26 жовтня 1984 року у справі «Де Куббер проти Бельгії» (*De Cubber v. Belgium*), Series A, № 86)¹⁸.

Про два аспекти вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції щодо безсторонності зазначено також у низці інших рішень ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні від 10 жовтня 2000 року у справі «Дактарас проти Литви» (*Daktaras v. Lithuania*) звернуто увагу, що «суд, перш за все, має бути безстороннім із суб'єктивного боку (це означає, що жоден член суду не повинен мати особистої упередженості чи необ'єктивності). Особиста безсторонність презюмується, доки відсутні докази протилежного. По-друге, суд також має бути безстороннім з об'єктивної точки зору, що передбачає наявність достатніх гарантії для виключення обґрунтованого сумніву щодо цього»¹⁹.

Суд Європейського Союзу у рішенні від 24 червня 2019 року у справі проти Польщі (C-619/18)²⁰ також зазначив про два аспекти незалежності судів: «перший аспект, який є зовнішнім за своєю природою, вимагає, щоб

¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 20.11.2019). Рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2005 року у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/980_428 (дата звернення: 20.11.2019).

¹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 20.11.2019). Case of Kuprianou v. Cyprus (Application No. 73797/01). Judgment of 15 December 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-71671%22%7D> (дата звернення: 18.12.2019).

¹⁷ Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 20.11.2019).

¹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 20.11.2019).

¹⁹ Case of Daktaras v. Lithuania. (Application no. 42095/98). Judgment of 10 October 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58855%22%7D> (дата звернення: 18.12.2019).

²⁰ European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 24 June 2019. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=215341&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8326160> (дата звернення: 18.12.2019).

відповідний суд виконував свої функції повністю автономно, без будь-якого ієрархічного обмеження або підпорядкування будь-якому іншому органу, а також без вказівок чи інструкцій з будь-якого джерела, таким чином будучи захищеним проти зовнішніх втручань або тиску, що може вплинути на незалежність судового розгляду і на судові рішення» (п. 72); «другий аспект, який є внутрішнім за природою, у свою чергу, пов'язаний з неупередженістю та має на меті забезпечити рівновіддаленість від сторін провадження та їх відповідних інтересів щодо предмета цього провадження» (п. 73); «цей аспект вимагає об'єктивності та відсутності будь-якої зацікавленості в результатах судового провадження, крім чіткої реалізації верховенства права» (п. 73); «відповідні гарантії незалежності та неупередженості вимагають правил, зокрема, стосовно утворення органу та призначення, строків повноважень і підстав для відсторонення, відмови та звільнення його членів, які є такими, що розвіюють будь-які обґрунтовані сумніви у свідомості осіб щодо несприйнятливості відповідного органу до зовнішніх факторів, а також щодо його нейтралітету стосовно інтересів перед ним» (п. 74)²¹.

Таким чином, «незалежність судді» можна визначити як неупередженість, безсторонність судді під час здійснення правосуддя відповідно до принципу верховенства права, свободу судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, будь-яких фізичних і юридичних осіб та їх об'єднань.

Незалежність судді гарантується особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень, недоторканністю та імунітетом судді, незмінюваністю судді, порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення, заборобою втручання у здійснення правосуддя, відповідальністю за неповагу до суду чи судді, окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом, належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді, функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування, визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту, правом судді на відставку (ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»²²).

Процесуальне законодавство покладає на суддів зобов'язання здійснювати судочинство, керуючись відповідними принципами, зокрема: незалежності, неупередженості, верховенства права, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, обов'язковості судового рішення, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, розумності строків

²¹ European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 24 June 2019. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=215341&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8326160> (дата звернення: 18.12.2019).

²² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1402-19> (дата звернення: 21.11.2019).

розгляду справи судом, неприпустимості зловживання процесуальними правами, забезпечення доведеності вини, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами. Реалізація цих принципів при здійсненні судочинства забезпечується відповідним складом дисциплінарної відповідальності, Кодексом суддівської етики та обов'язком судді повідомляти Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора про всі випадки втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя. Вища рада правосуддя уповноважена реагувати на такі випадки та, в тому числі, звертатися до відповідних органів щодо неприпустимості дій, що порушують незалежність суддів, звертатися до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їх сімей, працівників апаратів судів, ухвалювати та оприлюднювати публічні заяви і звернення тощо.

Незалежність суддів гарантується незалежністю судів. *Під «незалежністю суду» розуміється законність, неупередженість і безсторонність діяльності суду, що забезпечує справедливий судовий розгляд та ефективний доступ на засадах верховенства права та без будь-якого незаконного впливу, тиску чи втручання з боку виконавчої або законодавчої влади, сторін процесу (зовнішня незалежність), а також з боку представників судової влади (внутрішня незалежність).*

Незалежність судів забезпечується Конституцією України, статтею 6 якої закріплено принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (при цьому судова влада є незалежною та рівноправною гілкою влади), окремим способом фінансування судів, особливим порядком утворення та ліквідації судів, обранням голів судів. У свою чергу, Вища рада правосуддя значно обмежена у виконанні таких функцій, хоча наділена деякими, повноваженнями, зокрема щодо: участі у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання судів, органів та установ системи правосуддя відповідно до Бюджетного кодексу України; затвердження за поданням Державної судової адміністрації України нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів; надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів (останній інститут потребує подальшого законодавчого вдосконалення, оскільки виявив свою неефективність, у тому числі, під час прийняття Закону № 193-IX).

Для дійсної незалежності суди і судді мають сприйматися незалежним стороннім спостерігачем, створювати видимість незалежності.

У цьому контексті слід звернути увагу на такий чинник і показник незалежності судової влади, як довіра суспільства до неї.

На важливості довіри громадян до суддів у демократичному суспільстві наголошується у практиці ЄСПЛ (зокрема, справи «Совтрансавто-Холдинг

проти України», «Салов проти України», «Денисов проти України», «Бочан проти України», «Кіпріану проти Кіпру», «Бака проти Угорщини») та в міжнародних рекомендаціях.

Так, у Висновку № 1 Консультативної ради європейських суддів йдеться про те, що «судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, а і з боку суспільства в цілому. Суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього і в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана»²³.

На жаль, як показують соціологічні опитування, переважна більшість українців не вважають українські суди незалежними та об'єктивними²⁴.

Як вбачається з дослідження, проведеного з 7 по 14 лютого 2019 року в усіх регіонах України (за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей), 22,0% опитаних за загальнонаціональною вибіркою переконані, що сьогодні судді в Україні є повністю або в цілому незалежними, тоді як протилежної точки зору дотримуються 67,3% опитаних. Серед респондентів, які позитивно ставляться до судової реформи, 38,6% вважають, що судді в Україні є незалежними, а 53,4% не поділяють цю думку²⁵. Значно вищий рівень довіри до судової влади у громадян, які мали безпосередній нещодавній досвід спілкування з судами, порівняно зі ставленням до судової влади населення в цілому (громадян, опитаних за загальнонаціональною вибіркою). Так, серед респондентів, які були опитані на виході з судів, 42,6% вважають, що сьогодні судді в Україні є незалежними, а 44,7% дотримуються протилежної точки зору²⁶.

Таким чином, на початку 2019 року відзначалося зростання показників довіри до судової влади в Україні.

У другій половині 2019 року спостерігалася зміна вектору судової реформи в Україні.

На розгляді Верховної Ради України перебувала низка законодавчих ініціатив, що започаткували нові структурні зміни у системі правосуддя. Зазначені законодавчі ініціативи отримали численні застереження представників системи правосуддя, неоднозначні оцінки з боку міжнародних партнерів, громадськості та бізнесу.

Передусім йдеться про Закон № 193-IX від 16 жовтня 2019 року.

²³ Висновок № 1 Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 23 листопада 2001 року. П. 12. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a52 (дата звернення: 21.11.2019).

²⁴ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf> (дата звернення: 21.11.2019).

²⁵ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. С. 20.

²⁶ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. С. 21.

Вища рада правосуддя на виконання повноважень, визначених пунктом 15 частини першої статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», рішенням від 5 вересня 2019 року № 2356/0/15-19 затвердила консультативний висновок²⁷ до проекту зазначеного вище Закону, в якому висловила застереження стосовно наявних у ньому ризиків для гарантій незалежності судової влади. Зокрема, Рада звернула увагу на недоцільність запровадження законодавчих норм, якими пропонується скорочення максимальної кількості суддів Верховного Суду з 200 до 100; на невідповідність нормам законодавства і міжнародним стандартам тих положень, які передбачають створення при Вищій раді правосуддя Комісії з питань доброчесності та етики; на недоречність положень стосовно зміни процедури прийняття рішень Вищої ради правосуддя, вимог до дисциплінарної скарги тощо.

Висновок щодо вказаного законопроекту 16 вересня 2019 року ухвалив також Пленум Верховного Суду. У своєму висновку Пленум Верховного Суду висловив застереження щодо низки положень та зауважив, що аналізований законопроект «формує потенційні загрози незалежності всіх суддів, а його прийняття призведе до реального посягання на їх незалежність та матиме негативний вплив на дію верховенства права як невід’ємну складову правової держави»²⁸. Разом з тим Пленум Верховного Суду підтримав положення законопроекту, які дають змогу справедливо вирішити питання щодо суддівської винагороди всіх суддів, що здійснюють правосуддя: як тих, які пройшли процедуру кваліфікаційного оцінювання, так і тих, щодо яких кваліфікаційне оцінювання не завершено. Зазначені положення стосовно суддівської винагороди були позитивно відзначені також у відкритому зверненні Ради суддів України до народних депутатів щодо цього законопроекту (рішення Ради суддів України від 16 вересня 2019 року № 69²⁹).

Водночас у відкритому зверненні Рада суддів України вказала на недоліки законопроекту, в тому числі в частині положень стосовно скорочення кількості членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та суддів Верховного Суду, зміни процедур ухвалення рішень Вищої ради правосуддя та дисциплінарного провадження, зменшення розміру посадового окладу суддів Верховного Суду.

Більшість вказаних вище застережень органів системи правосуддя не були належним чином враховані під час опрацювання проекту Закону № 193-ІХ, який був прийнятий Верховною Радою України та набрав чинності.

На проект Закону № 193-ІХ звертав увагу Комітет Міністрів Ради Європи, який у рішенні від 23–25 вересня 2019 року стосовно процедури нагляду за

²⁷ Консультативний висновок щодо законопроекту № 1008 : рішення Вищої ради правосуддя від 5 вересня 2019 року № 2356/0/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/308> (дата звернення: 21.11.2019).

²⁸ Висновок Пленуму Верховного Суду щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (реєстр. № 1008 від 29 серпня 2019 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Visnovok_postanova_11.pdf?fbclid=IwAR2IbLVg6MrPON7axT0TtzYWjzKt6XSq3NbUTX6ugs4VyF_go0rIf9d8sOE (дата звернення: 18.11.2019).

²⁹ Рішення Ради суддів України від 16 вересня 2019 року № 69 «Відкрите звернення РСУ до народних депутатів України щодо законопроекту 1008». URL: <http://rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-69-vid-16-veresna-2019-roku-vidkrite-zvernenna-rsu-do-narodnih-deputativ-ukraini-sodo-zakonoproektu-1008> (дата звернення: 21.11.2019).

виконанням Україною рішень ЄСПЛ у групі справ «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) наголосив, що запропоновані законодавчі зміни повинні відповідати Конвенції та практиці Суду в частині принципів незалежності судової влади, викладених у рішенні у справі Олександра Волкова, та відповідним рекомендаціям Ради Європи³⁰.

Незважаючи на рекомендації міжнародної спільноти³¹, Закон № 193-IX був прийнятий до отримання відповідного висновку Венеціанської комісії, згідно з яким «Комісія глибоко занепокоєна тим, що Закон може призвести до серйозних змін у складі Верховного Суду після зміни політичної більшості. Верховний Суд всебічно реформувався на основі законодавства, прийнятого попередньою Верховною Радою. Повторення цього після виборів надсилає повідомлення як суддям, так і широкій громадськості, що від волі відповідної більшості в парламенті залежить те, чи можуть судді вищого суду залишатися на посаді чи ні. Це є очевидною загрозою для їх незалежності та ролі судової влади у світлі статті 6 Конвенції»³².

Після набрання чинності Законом № 193-IX Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з поданням щодо перевірки відповідності Конституції України окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у редакції Закону № 193-IX, наголосивши на неконституційності відповідних положень цього Закону. Ухвалою колегії суддів Конституційного Суду України відкрито конституційне провадження у відповідній справі.

Слід зазначити, що у 2019 році Вищою радою правосуддя надано ще кілька консультативних висновків з критичними зауваженнями щодо законопроектів стосовно сфери правосуддя, зокрема: консультативний висновок до законопроекту № 1066 (відповідний Закон України № 117-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» був прийнятий 19 вересня 2019 року та набрав чинності); консультативний висновок до законопроекту № 2271, який Вища рада правосуддя вважає таким, що може завдати шкоди авторитету правосуддя та є загрозою незалежності суддів (перебуває на розгляді у Комітеті Верховної Ради України); консультативний висновок до законопроекту № 10365 (проект відкликано та знято з розгляду).

Реалізація та практичне втілення прийнятого законодавства зумовлять істотні структурні зміни у системі правосуддя та мають стати предметом окремого аналізу і моніторингу у наступних щорічних доповідях про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

Ця щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні

³⁰ Див. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168097d42c

³¹ Див. URL: <https://www.facebook.com/EUDelegationUkraine/posts/2703640063013938> (дата звернення: 19.12.2019).

³² Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування, прийнято Венеціанською комісією на її 121-му пленарному засіданні (Венеція, 6–7 грудня 2019 року). URL: <https://www.echr.com.ua/document/visnovok-shhodo-zmin-do-zakonodavchix-aktiv-yaki-regulyuyut-status-verhovnogo-sudu-ta-organiv-suddivskogo-vryaduvannya/> (дата звернення: 23.12.2019).

є документом, у якому міститься (а) огляд основних досягнень та проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням у 2019 році суддівської незалежності, а також (б) аналіз типових випадків, що розцінюються суддями як втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, та правових позицій, сформованих Вищою радою правосуддя за результатами розгляду повідомлень суддів у 2019 році. Окрім того, у доповіді здійснено спробу теоретичного узагальнення щодо самого поняття «втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя», понять «незалежність судді» та «незалежність суду».

На виконання визначених законом повноважень Вища рада правосуддя оприлюднює Щорічну доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2019 рік та залишається відкритою для її обговорення з усіма зацікавленими суб'єктами, а також для коментарів щодо подальшого вдосконалення змістового наповнення наступних щорічних доповідей.

Частина А. ОГЛЯД ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ, ЗАХОДІВ ТА ПРОБЛЕМ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СТАН СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

1. Початок роботи Вищого антикорупційного суду

1.1. Результативна боротьба з корупцією є важливою передумовою функціонування справедливого, безстороннього та неупередженого суду.

Тому функціонування антикорупційного суду є важливою гарантією для всієї системи правосуддя нашої держави.

Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» визначено, що Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України, який здійснює правосуддя з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (статті 1, 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»).

Територіальна юрисдикція цього суду поширюється на всю територію України. Вищий антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом (стаття 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»).

1.2. У Звіті Групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO) за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів (Страсбург, 23 червня 2017 року) міжнародні експерти відзначили, що створення Вищого антикорупційного суду широко підтримується як у самій Україні, так і за її межами. «Прихильники вважають його появу в Україні особливо важливою, оскільки із плином кількох років після Революції гідності жодна особа досі не була засуджена за корупційний злочин» (п. 119). Як зазначають експерти, «пауза, яку можна спостерігати зараз, несумісна з принципом рівності правосуддя. Вона надсилає дуже небезпечні сигнали діючим посадовцям, а також суспільству в цілому, яке має особливо високі очікування після Євромайдану» (п. 120).

Незважаючи на те, що «створення спеціалізованих антикорупційних судів є винятковим кроком, який, як видається, держави GRECO роблять рідко», група експертів GRECO вказала на необхідність створення в Україні Вищого антикорупційного суду з метою отримання результатів кримінальних проваджень проти високопосадовців. При цьому експерти наголосили на обов'язковості дотримання міжнародних стандартів щодо запровадження спеціалізації судів і суддів, що не має порушувати єдність судової системи та послаблювати якість правосуддя як у загальних, так і в спеціалізованих судах (п.п. 120, 121 вказаного звіту)³³.

³³ Див. <https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-p3-76-greco-19-23-2017-/1680737206> (дата звернення: 19.12.2019).

1.3. У 2019 році відбулися важливі події, пов'язані із запуском роботи Вищого антикорупційного суду.

За результатами оголошеного 2 серпня 2018 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на зайняття 39 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду рішенням ВККС України від 6 березня 2019 року затверджено рейтинги кандидатів на зайняття вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду та Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

6 березня 2019 року рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з рекомендаціями для призначення кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду надійшли до Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя, враховуючи особливості процедури створення Вищого антикорупційного суду та призначення суддів цього суду, необхідність розгляду у стислі строки рекомендацій ВККС України щодо призначення кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду, а також рівномірного їх розподілу між членами Вищої ради правосуддя, прийняла рішення від 7 березня 2019 року № 697/0/15-19, яким вирішила здійснити розподіл між членами Вищої ради правосуддя рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо призначення кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду без урахування раніше розподілених матеріалів.

Таким чином, 18 та 28 березня 2019 року Вища рада правосуддя розглянула рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо призначення кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду. За результатами їх розгляду Вища рада правосуддя ухвалила рішення про внесення подання Президентові України про призначення 38 кандидатів, з яких 11 – на посади суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду та 27 – на посади суддів Вищого антикорупційного суду.

Водночас Вища рада правосуддя ухвалила залишити без розгляду рекомендацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про призначення на посаду судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду одного кандидата, який під час засідання Вищої ради правосуддя зняв свою кандидатуру та відкликав заяву щодо допуску його до конкурсу на зазначену посаду.

11 квітня 2019 року Президент України видав Указ № 128/2019 «Про призначення суддів Вищого антикорупційного суду», яким призначив 27 суддів Вищого антикорупційного суду, та Указ № 129/2019 «Про призначення суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду», яким призначив 11 суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

Того самого дня відбулись урочисті заходи щодо призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду та церемонія складення присяги новопризначеними суддями.

7 травня 2019 року на зборах суддів Вищого антикорупційного суду було обрано голову та заступника голови Вищого антикорупційного суду.

17 травня 2019 року Комісія з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя оголосила переможця конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби категорії «А» в системі правосуддя – керівника апарату Вищого антикорупційного суду.

5 вересня 2019 року Вищий антикорупційний суд розпочав свою роботу.

За період з 5 вересня 2019 року до 31 грудня 2019 року на розгляд Вищого антикорупційного суду надійшло **4 338** кримінальних справ та матеріалів, з яких **3 835** як до суду першої інстанції та **503** як до суду апеляційної інстанції.

Кількість справ та матеріалів, розгляд яких Вищим антикорупційним судом завершено станом на 31 грудня 2019 року, становила **3 819**, з яких **3 368** справ – як судом першої інстанції та **451** справа – як судом апеляційної інстанції.

Остаточні висновки щодо ефективності роботи Вищого антикорупційного суду можна буде зробити не раніше завершення першого року діяльності суду, проте і вказана інформація дає можливість відзначити позитивну тенденцію діяльності цього суду.

2. Законодавчі зміни у сфері системи правосуддя

2.1. Обрання нового Президента України та нового складу Верховної Ради України дало поштовх новому етапу судової реформи.

7 серпня 2019 року Президент України Указом № 584/2019 створив Комісію з питань правової реформи – консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основним завданням якого є сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України. Зазначеним указом було затверджено персональний склад Комісії з питань правової реформи³⁴.

Згідно з цим Указом до персонального складу Комісії включені (за згодою) два члени Вищої ради правосуддя: Гришук Віктор Климович та Шелест Світлана Богданівна.

2.2. Варто зазначити, що згідно з Висновком № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства усі проекти законів, що стосуються статусу суддів, здійснення правосуддя, процесуальних законів та загальніше будь-які законопроекти, що можуть мати вплив на судівництво, наприклад *незалежність судової влади, або можуть обмежити гарантії доступу громадян (у тому числі самих суддів) до правосуддя*, повинні розглядатися парламентом лише після отримання висновку судової ради. Ця консультативна функція повинна бути визнана усіма державами та підтверджена Радою Європи як рекомендація³⁵.

Одним із повноважень Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя є підготовка обов'язкових до розгляду консультативних висновків стосовно законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів (відповідно до пункту 15 частини першої статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

2.3. Президентом України 29 серпня 2019 року передано на розгляд Верховної Ради України та визначено як невідкладний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», реєстраційний № 1008 від 29 серпня 2019 року (далі – законопроект № 1008 або Закон № 193-IX).

У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначено, що його метою є комплексне врегулювання питань організації діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і Вищої ради правосуддя.

³⁴ Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 22.08.2019).

³⁵ Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства, пункт 87.

Рішенням від 5 вересня 2019 року № 2356/0/15-19 Вища рада правосуддя затвердила консультативний висновок щодо законопроекту № 1008, де застерігала:

- положення законопроекту № 1008, якими пропонується виключити норму, яка передбачає, що зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ставлять під сумнів гарантії незалежності судової гілки влади від інших гілок влади;

- внесення запропонованих змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дасть змогу іншим державним органам регулювати питання судоустрою і статусу суддів низкою законодавчих актів без участі Вищої ради правосуддя, обмеживши її повноваження стосовно вжиття заходів, спрямованих на забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя;

- немає потреби у зміні верхньої межі кількості суддів Верховного Суду положеннями законопроекту № 1008 (пропонується зменшити максимальну кількість суддів Верховного Суду з 200 до 100), адже погодження кількості суддів у судах належить до дискреційних повноважень Вищої ради правосуддя (з урахуванням інформації про завантаженість, кількісний склад тощо);

- крім того, з огляду на навантаження кожного судді Верховного Суду скорочення кількості суддів Верховного Суду до ста (як це передбачено законопроектом) призведе до того, що Верховний Суд не буде в змозі вчасно розглядати справи, якість їх вирішення погіршиться, а справи накопичуватимуться (станом на 1 вересня 2019 року залишок нерозглянутих скарг та заяв становив 63 071);

- внесення змін до частини другої статті 21 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» призведе до суттєвої нерівності між розмірами винагороди членів Вищої ради правосуддя, адже у такому разі розмір винагороди члена Вищої ради правосуддя, який є суддею, буде більшим на 15 % – 80 %, ніж розмір винагороди члена Вищої ради правосуддя, який не є суддею; при цьому законодавство не містить положень (норм), які б наділяли різними повноваженнями членів Вищої ради правосуддя із числа суддів та тих, хто не є суддями; усі члени Вищої ради правосуддя мають однаковий статус, гарантії та повноваження;

- запропоноване законопроектом створення Комісії з питань доброчесності та етики як колегіального органу, «який діє при Вищій раді правосуддя і утворюється з метою забезпечення прозорості і підзвітності членів Вищої ради правосуддя та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», не узгоджується з нормами законодавства України та міжнародними стандартами;

- на думку Вищої ради правосуддя, такі зміни призведуть до порушення незалежності члена Вищої ради правосуддя та втручання в його діяльність; за наявності стороннього впливу на членів Вищої ради правосуддя, «зовнішнього керування» органом нівелюється статус Вищої ради правосуддя як незалежного конституційного органу;

- відсутність закріплених вимог до скарги може призвести до правової невизначеності, а також значною мірою збільшити потік безпідставних скарг стосовно суддів, посилити фактори впливу на них при здійсненні правосуддя, оскільки щомісяця надходить 800 скарг на суддів.

2.4. Верховною Радою України в першому читанні за основу 12 вересня 2019 року прийнято законопроект № 1008. Застереження Вищої ради правосуддя, викладені в обов'язковому до розгляду консультативному висновку, залишені без будь-якої уваги.

До другого читання текст законопроекту № 1008 було змінено. Оновлений текст законопроекту № 1008 до Вищої ради правосуддя для надання консультативного висновку не надходив.

Під час голосування Верховною Радою України за вказаний законопроект при його розгляді у другому читанні після відхилення правки № 195, яка стосувалася звільнення з посад членів Вищої ради правосуддя за погодженням принаймні двох міжнародних експертів, Верховна Рада України повернулася до її розгляду та без будь-якої мотивації змінила текст законопроекту № 1008, а саме доповнила його положенням: «Рішення про звільнення з посади члена Вищої ради правосуддя з підстав, зазначених у пунктах 3–6 частини першої цієї статті, приймається за поданням Комісії з доброчесності та етики на спільному засіданні Вищої ради правосуддя і Комісії з питань доброчесності та етики протягом п'яти днів після надходження подання. Рішення про звільнення члена Вищої ради правосуддя вважається прийнятим, якщо подання не буде відхилене на спільному засіданні Вищої ради правосуддя та Комісії з питань доброчесності та етики більшістю голосів учасників засідання за умови, що за це проголосувало принаймні два міжнародні експерти – члени Комісії з питань доброчесності та етики»³⁶.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», прийнятий Верховною Радою України 16 жовтня 2019 року, набрав чинності 7 листопада 2019 року – з дня, наступного за днем його опублікування (крім підпункту 16 пункту 1 розділу I цього Закону, який набрав чинності з 1 січня 2020 року).

2.5. Законопроект № 1008 був негативно оцінений органами системи правосуддя та професійними юридичними організаціями.

Зокрема, 16 вересня 2019 року висновок щодо законопроекту № 1008 ухвалив Пленум Верховного Суду, який зауважив, що цей законопроект «... формує потенційні загрози незалежності всіх суддів, а його прийняття призведе до реального посягання на їх незалежність та матиме негативний вплив на дію верховенства права як невід'ємну складову правової держави», а

³⁶ Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять третє. Зал засідань Верховної Ради України. 16 жовтня 2019 року, 10 година. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7245.html> (дата звернення: 23.12.2019).

«перегляд наявних дисциплінарних процедур стосовно суддів, що передбачено законопроектом № 1008, звужує гарантії суддівської незалежності та порушує принцип правової визначеності»³⁷.

Відкрите звернення³⁸ щодо законопроекту № 1008 ухвалене Радою суддів України, яка звернула увагу, зокрема, на таке:

«... вважаємо за недоречне внесення змін до статті 34 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», якими виключено положення про ухвалення рішень Вищої ради правосуддя в нарадчій кімнаті, оскільки принцип роботи колегіального органу передбачає прийняття єдиного рішення за результатами спільного аналізу та обговорення саме в нарадчій кімнаті з метою недопущення будь-якого стороннього впливу на думку членів органу. Наведене суперечить частині четвертій статті 21 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», якою визначено, що член Вищої ради правосуддя у своїй діяльності є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Відкрите голосування та обговорення питань на засіданнях Вищої ради правосуддя становитиме загрозу гарантії незалежності членів Вищої ради правосуддя та може призвести до переслідування членів Вищої ради правосуддя за прийняті ними рішення» (п. 6);

«Недоцільним є виключення із тексту Закону України «Про Вищу раду правосуддя» ч. 3 ст. 49 про те, що за вмотивованим клопотанням судді Дисциплінарна палата також може ухвалити рішення про розгляд дисциплінарної справи у закритому засіданні, якщо це є необхідним для забезпечення незалежності судді. Рішення про розгляд дисциплінарної справи у закритому засіданні на цій підставі вважається ухваленим, якщо за нього проголосували всі члени Дисциплінарної палати. Міжнародні стандарти у сфері судочинства передбачають існування такого інституту, як закритий розгляд дисциплінарної справи» (п. 7);

«Сумнівним видається виключення із тексту Закону України «Про Вищу раду правосуддя» ч. 2 ст. 44, яка передбачає, що очевидно безпідставна дисциплінарна скарга може бути залишена без розгляду та повернута скаргнику, якщо він неодноразово протягом дванадцяти місяців, що передують даті надходження скарги, подавав очевидно безпідставні дисциплінарні скарги, які були залишені без розгляду та повернуті скаргнику або за якими у відкритті дисциплінарної справи було відмовлено» (п. 8);

«Проектом Закону, серед іншого, пропонується внести зміни до частини першої статті 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та зазначити, що до складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше ста. Таким чином, верхню межу кількості суддів Верховного Суду пропонується зменшити

³⁷ Висновок Пленуму Верховного Суду щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (реєстр. № 1008 від 29 серпня 2019 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Visnovok_postanova_11.pdf?fbclid=IwAR2IbLVg6MrPON7axT0TzYWjzKt6XSq3NbUTX6ugs4VyF_go0rIf9d8sOE (дата звернення: 18.11.2019).

³⁸ Відкрите звернення Ради суддів України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» № 1008 від 29 серпня 2019 року. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/rsu1008-571f9278a3.pdf> (дата звернення: 24.12.2019).

з двохсот до ста... На думку Ради суддів України, існування певних «верхніх» або «нижніх» меж кількісного складу суддів у будь-якому суді не можна вважати доречним... З огляду на висловлену вище пропозицію видається недоцільним проведення запропонованих пунктами 5–7 Прикінцевих положень законопроекту процедур відбору суддів до касаційних судів у складі Верховного Суду із числа суддів відповідних касаційних судів Верховного Суду за критеріями професійної компетентності, етики та доброчесності. Тим більше, що вони очевидно потребуватимуть значних часових затрат і не дадуть можливості новоутвореній ВККС зосередитися на найважливішій проблемі судочинства в Україні – дефіциті кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій...» (п. 10);

«Проектом Закону також передбачено зменшення розміру посадового окладу судді Верховного Суду з 75 до 55 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року... належний розмір суддівської винагороди є однією з суттєвих гарантій незалежності судді, а тому вже досягнутий рівень не може бути зменшений. Більш доцільно рухатися шляхом наближення розміру суддівської винагороди суддів першої та апеляційної інстанцій до розміру суддівської винагороди судді касаційної інстанції» (п. 11);

«Законопроектом № 1008 пропонується доповнити Закон України «Про Вищу раду правосуддя» статтею 28¹, яка передбачає створення Комісії з питань доброчесності та етики як колегіального органу, «який діє при Вищій раді правосуддя і утворюється з метою забезпечення прозорості і підзвітності членів Вищої ради правосуддя та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України». Наведене не узгоджується з нормами законодавства України та міжнародними стандартами... Відтак створення будь-яких контрольних, наглядових та інших органів, незалежно від позитивності їх найменування, тягне за собою порушення принципу незалежності члена ВРП» (п. 12);

«Запропонованими змінами запроваджуються дуже короткі процедурні строки для окремих етапів дисциплінарного провадження (триденний строк для надсилення копії рішення Вищої ради правосуддя, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення, десятиденний строк на подачу скарги на рішення Дисциплінарної палати з дня його ухвалення тощо). Зазначене призведе лише до неможливості повно та об'єктивно здійснити підготовку та розгляд дисциплінарного провадження, прийняття помилкових та необґрунтованих рішень та, як наслідок, збільшення кількості скарг до Європейського суду з прав людини» (п. 14)³⁹.

2.6. Численні застереження до положень законопроекту № 1008 висловлювалися також представниками громадянського суспільства, бізнесу та міжнародними партнерами.

³⁹ Відкрите звернення Ради суддів України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» № 1008 від 29 серпня 2019 року. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/rsu1008-571f9278a3.pdf> (дата звернення: 24.12.2019).

В офіційному листі представників дипломатичного корпусу в Україні щодо законопроекту № 1008 висловлено «занепокоєння стосовно відповідності деяких частин законопроекту принципу незалежності суддів»⁴⁰.

Низку критичних зауважень щодо законопроекту № 1008 містив спільний лист від 11 вересня 2019 року Представництва ЄС в Україні та Посольства Канади.

У зазначеному листі наголошено на важливості проведення консультацій щодо положень законопроекту № 1008 з фахівцями у галузі права, громадянським суспільством і міжнародним співтовариством.

Згідно з позицією, висловленою в листі, «слід уникати повторного відбору суддів Верховного Суду, і всі питання, що стосуються доброчесності або професіоналізму діючих суддів, мають вирішуватися із застосуванням відповідних заходів кримінальної, дисциплінарної відповідальності, а також заходів запобігання корупції», «будь-яке скорочення кількості суддів Верховного Суду має засновуватись на ретельному аналізі його поточної структури, завантаженості і юрисдикції»⁴¹. Крім того, дипломати зазначили про необхідність подальшого перегляду особливостей залучення міжнародних експертів, зокрема, до роботи Конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також Комісії з питань доброчесності та етики⁴².

Експерти Ради Європи також вказали на недоліки законопроекту № 1008 в контексті відповідності стандартам та рекомендаціям Ради Європи. Зокрема, звернули увагу, що «зменшення кількості суддів Верховного Суду піднімає питання щодо дотримання фундаментального принципу – незмінності суддів»⁴³.

Генеральний Секретар Ради Європи Марія Пейчинович-Бурич у листі від 1 жовтня 2019 року, адресованому Міністру закордонних справ України Вадиму Пристайку, висловила занепокоєння щодо запропонованих законопроектом № 1008 «широкомасштабних змін, які можуть мати серйозні наслідки для незалежності судової системи»⁴⁴.

Американська торговельна палата в Україні, Європейська Бізнес Асоціація та Спілка українських підприємців у спільній заяві також висловили «занепокоєння щодо запропонованих змін до відбору суддів та складу Верховного Суду, викладених у проекті Закону № 1008 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», зауваживши, що «пропозиції, викладені в цих ініціативах, можуть підірвати довіру іноземних інвесторів, необхідну для залучення масштабних інвестицій і

⁴⁰ URL: <http://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Razumkov.pdf> (дата звернення: 24.12.2019).

⁴¹ <https://sud.ua/ru/news/publication/149921-kakie-zamechaniya-k-zakonoproektu-prezidenta-o-sudebnoy-reforme-vyskazalo-predstavitelstvo-evropeyskogo-soyuza-v-ukraine-dokument>

⁴² <https://sud.ua/ru/news/publication/149921-kakie-zamechaniya-k-zakonoproektu-prezidenta-o-sudebnoy-reforme-vyskazalo-predstavitelstvo-evropeyskogo-soyuza-v-ukraine-dokument>

⁴³ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Opinion_UKR_final.pdf

⁴⁴ <https://rm.coe.int/prystaiko-mfa-ukraine-01-10-19/16809800ea>

досягнення цілей щодо економічного зростання»⁴⁵. Як наголошено у заяві, «бізнес-спільнота дуже занепокоєна оцінками, згідно з якими позивачі будуть змушені чекати понад п'ять років на рішення Верховного Суду, якщо кількість його суддів скоротиться з 200 до 100 без одночасного реформування судів нижчих інстанцій, апеляційних судів та запровадження процесуальних фільтрів у кодексах»⁴⁶.

Тимчасово повірена у справах Представництва ЄС в Україні Анніка Вайдеманн зробила заяву, в якій, зокрема, зазначила: «... положення, що стосуються Верховного Суду, суперечать європейським стандартам і можуть підірвати незалежність судової системи»; в ЄС «наполегливо заохочуємо Україну запитати думки Венеціанської комісії перед тим, як вводити цей закон в дію»⁴⁷.

2.7. За запитом Моніторингового комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи на початку грудня 2019 року Венеціанська комісія оприлюднила висновок щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування, що був прийнятий на її 121-му пленарному засіданні (Венеція, 6–7 грудня 2019 року).

У цьому висновку надано оцінку положенням законопроекту № 1008, прийнятого як Закон України № 193-IX.

Зокрема, Венеціанська комісія звернула увагу на таке⁴⁸:

«Відразу з набранням чинності Законом № 193 7 листопада 2019 року всі члени ВККС були звільнені з посад. Це тимчасово припинило все триваюче кваліфікаційне оцінювання суддів, особливо термінове оцінювання суддів першої та другої інстанцій. Таке тимчасове припинення подовжило існування проблеми доступу до судів у цих інстанціях, робота яких безпосередньо стосується громадян» (п. 20);

«Основна проблема цих змін полягає в тому, що вони виникають надто рано, в середині дуже важливого етапу першого кваліфікаційного оцінювання всіх суддів першої та другої інстанцій. Окрім того факту, що індивідуальні повноваження членів ВККС були припинені *ex lege* (поза законом) без будь-якого перехідного положення, той факт, що ВККС була розпущена 7 листопада 2019 року, призводить до повної зупинки процедури призначення на посади в судах першої та другої інстанцій, що є прикритим. У цих судах необхідно терміново заповнити понад 2000 вакансій, деякі з них взагалі не працюють через відсутність суддів. Закон № 193 чинить шкідливий вплив на процес

⁴⁵ http://chamber.ua/Media/News/12725?fbclid=IwAR0bUNlj6CAkh8bI_owjYrU_YV5Zi-XtsdvMPaG7z5CfEHr4QEJ-MQXs96g

⁴⁶ http://chamber.ua/Media/News/12725?fbclid=IwAR0bUNlj6CAkh8bI_owjYrU_YV5Zi-XtsdvMPaG7z5CfEHr4QEJ-MQXs96g

⁴⁷ Див. URL <https://www.facebook.com/EUDelegationUkraine/posts/2703640063013938>

⁴⁸ Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування, прийнято Венеціанською комісією на її 121-му пленарному засіданні (Венеція, 6–7 грудня 2019 року). URL: <https://www.echr.com.ua/document/visnovok-shhodo-zmin-do-zakonodavchix-aktiv-yaki-regulyuyut-status-verhovnogo-sudu-ta-organiv-suddivskogo-vryaduvannya/> (дата звернення: 23.12.2019).

реформи у її критичний момент. Члени ВККС повинні були принаймні отримати можливість продовжувати свою роботу, доки їх не замінять» (п. 25);

«Сучасний Верховний Суд розпочав роботу лише в грудні 2017 року, після нового конкурсного відбору. Судді, призначені до Верховного Суду, пройшли процес, який було визнано таким, що відповідав європейським стандартам добору суддів, що було позитивним результатом попередніх реформ» (п. 41);

«Як було зазначено, в пояснювальній записці до Закону № 193 нічого не вказано про обґрунтування різкого зменшення кількості суддів. Ці зміни не передбачають змін ролі Верховного Суду в межах судової системи, які можуть кваліфікуватися як реформа Верховного Суду. Не надано обґрунтування кількості – 100 суддів Верховного Суду, яка, здається, була обрана довільно» (п. 42);

«... зміни, передбачені Законом № 193, неможливо розглядати як загальну реформу, яка могла б обґрунтувати переведення або навіть звільнення суддів проти їхньої волі» (п. 50);

«... Згідно зі статтею 7 Прикінцевих положень ВККС матиме повноваження вирішувати питання щодо переведення суддів, які не були обрані для продовження роботи у Верховному Суді, до апеляційного суду. Оскільки проект закону не передбачає альтернативи, то, звичайно, можливо зробити висновок, що Вища рада правосуддя може вирішити звільнити цих суддів. Проте критерії, якими, як передбачається, повинна керуватися ВККС під час прийняття рішення про переведення, не передбачені законом. Це створює загрозу для незалежності судової влади» (п. 56);

«Єдині критерії відбору, зазначені у Законі № 193, – «професійна компетентність, етика та доброчесність» – не викладені достатньою мірою детально для їх застосування на практиці. Наділяючи ВККС (під контролем ВРП) повноваженнями визначати критерії (як частину процедури) у цих широких правових рамках, а потім застосовувати ці критерії, пункт 7 Прикінцевих положень надає ВККС дуже широкі межі розсуду, що є несумісним із принципом незалежності суддів та незмінюваності суддів. Якщо б дійсно було проведене повторне оцінювання деяких суддів Верховного Суду, для уникнення свавілля принаймні основні критерії оцінювання повинні бути такими самими, як і ті, які вже існують згідно із законодавством» (п. 57);

«Насамкінець Венеціанська комісія зазначає, що проходження усіма суддями Верховного Суду нової процедури відбору, коли є скарги щодо призначення лише деяких суддів, фактично становитиме другу перевірку, що не є обґрунтованим і, очевидно, не є пропорційним. Якщо дійсно виникли проблеми із застосуванням процедури призначення суддів, рекомендації Громадської ради доброчесності повинні містити достатні вказівки стосовно того, які випадки необхідно переглядати окремо» (п. 62);

«Нові скорочені строки дисциплінарного провадження не видаються реалістичними. Зокрема, залишення суддям лише трьох днів для підготовки відповіді на звинувачення, очевидно, є занадто коротким терміном. Ці

скорочені терміни можуть легко призвести до необґрунтованих рішень через брак часу в суддів, а також брак часу для належної підготовки ВРП» (п. 65);

«Нова процедура звільнення члена ВРП знижує поріг звільнення в такий спосіб, що може призвести до завдання шкоди незалежності цього конституційного органу. Питання стосовно того, чи є ці зміни неконституційними, повинен буде визначати Конституційний Суд» (п. 74);

«... після видалення пунктів 22 та 23 Прикінцевих та перехідних положень Закон № 193 визначає однакову заробітну плату для всіх суддів, а не лише для тих, хто пройшов процедуру повторного призначення відповідно до змін від 2016 року. Різниця у суддівській винагороді між повторно призначеними суддями та іншими суддями дійсно є проблемою. Проте вона має бути вирішена шляхом доопрацювання процедури повторного оцінювання, а не шляхом надання такої самої суддівської винагороди «нереформованим» суддям, особливо тим, хто відмовився брати участь у процедурі та термін перебування яких на посаді повинен бути припинений» (п. 79);

«... Комісія глибоко занепокоєна тим, що Закон може призвести до серйозних змін у складі Верховного Суду після зміни політичної більшості. Верховний Суд всебічно реформувався на основі законодавства, прийнятого попередньою Верховною Радою. Повторення цього після виборів надсилає повідомлення як суддям, так і широкій громадськості, що від волі відповідної більшості в парламенті залежить те, зможуть судді вищого суду залишатися на посаді чи ні. Це є очевидною загрозою для їхньої незалежності та ролі судової влади у світлі статті 6 Конвенції» (п. 83);

«Реформа Верховного Суду може і навіть повинна бути здійснена після зменшення у ньому великої кількості накопичених справ. Запровадження фільтрів для доступу до Верховного Суду з метою заміни всебічного перегляду, який він зараз проводить, є дійсно обґрунтованою метою, і її може бути досягнуто після реформування судів першої та другої інстанцій. Основна проблема змін, внесених Законом № 193, – це їхня послідовність» (п. 84);

«Отже, Венеціанська комісія надає такі основні рекомендації.

- Реформа передусім повинна бути спрямована на суди першої та другої інстанцій. Необхідно якнайшвидше призначити нових суддів, які пройшли процедуру повторного оцінювання, для того, щоб заповнити велику кількість вакансій. Робота, яку провела ВРП до цього часу, має стати основою для цих термінових призначень.

- Положення про зменшення кількості суддів Верховного Суду до 100 фактично становить другу перевірку і повинне бути скасоване. Перевірка всіх суддів Верховного Суду, коли існують сумніви в доброчесності декількох із них, є явно непропорційною. Мети зменшення кількості суддів може бути досягнуто на більш пізньому етапі – після того, як Верховний Суд усуне своє поточне накопичення справ і фільтри доступу стануть ефективними для нових справ. Скорочення чисельності суддів, ймовірно, можна досягти шляхом природного скорочення (виходу на пенсію) або добровільного переведення.

- Дисциплінарну процедуру потрібно спростити шляхом зменшення надмірної кількості доступних засобів правового захисту: апеляційні скарги на дисциплінарні рішення ВРП повинні подаватися безпосередньо до Верховного Суду, а не до окружного адміністративного суду міста Києва та апеляційного адміністративного суду; з іншого боку, деякі терміни в дисциплінарному провадженні, скорочені Законом № 193, необхідно відновити» (п. 85).

2.8. Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» прийнято Верховною Радою України до отримання відповідного висновку Венеціанської комісії.

При прийнятті цього Закону думку професійного експертного середовища, міжнародних партнерів та представників системи правосуддя належним чином не враховано.

Зазначений Закон містить положення, які, на думку Вищої ради правосуддя, становлять загрозу суддівській незалежності в Україні, ставлять під сумнів гарантії справедливого і неупередженого здійснення правосуддя та нівелюють низку досягнень попереднього етапу судової реформи (див. рішення Вищої ради правосуддя від 5 вересня 2019 року № 2356/0/15-19 «Про надання консультативного висновку до законопроекту № 1008»).

Реалізація положень цього Закону на практиці має стати предметом ретельного моніторингу та аналізу в наступних щорічних доповідях Вищої ради правосуддя про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

2.9. Верховний Суд відповідно до рішення Пленуму Верховного Суду від 15 листопада 2019 року звернувся до Конституційного Суду України з поданням щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у редакції Закону № 193-IX⁴⁹.

Верховний Суд наголосив на неконституційності повторної перевірки на компетентність, доброчесність та професійну етику суддів Верховного Суду через скорочення Верховного Суду. Також Пленум Верховного Суду звернув увагу на неконституційність положень, які зменшують заробітну плату суддям та визначають порядок дисциплінарної відповідальності суддів. Крім того, неконституційними, на думку Верховного Суду, є визначений законом порядок формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та порядок звільнення членів Вищої ради правосуддя новим органом, не передбаченим Конституцією України⁵⁰.

Конституційний Суд України запитом від 10 грудня 2019 року № 362-13/5332 звернувся до Вищої ради правосуддя та запропонував висловити

⁴⁹ http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/4_7155_2019.pdf

⁵⁰ <https://court.gov.ua/press/news/826225/>

позицію щодо суті питань, порушених у відповідному конституційному поданні Верховного Суду.

У відповідь на вказаний запит рішенням Вищої ради правосуддя від 16 січня 2020 року № 98/0/15-20 затверджено позицію Вищої ради правосуддя щодо конституційного подання Верховного Суду⁵¹, текст якої надано Суду до розгляду відповідного конституційного подання.

Верховний Суд у поданні та Вища рада правосуддя у вказаній позиції висловлювали прохання визнати це провадження невідкладним і розглянути його у місячний строк, визначений пунктом 3 частини третьої статті 75 Закону України «Про Конституційний Суд України».

11 березня 2020 року Конституційний Суд України ухвалив рішення № 4-р/2020⁵² у зазначеній справі (справа № 1-304/2019 (7155/19)), яким, зокрема, визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними):

- частину першу статті 37, частину першу статті 94, пункт 3 частини третьої статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX;

- пункти 4, 5, 6, 7, 9, 10 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX;

- частину третю статті 24, статтю 28¹, частину восьму статті 31, частину першу статті 42, частину третю статті 47, частину четверту статті 48 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX.

При цьому Конституційний Суд України рекомендував Верховній Раді України невідкладно привести положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, у відповідність до цього рішення.

51 Про затвердження позиції Вищої ради правосуддя щодо конституційного подання Верховного Суду: рішення Вищої ради правосуддя від 16 січня 2020 № 98/0/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1605> (дата звернення: 06.02.2020).

52 URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p_2020.pdf (дата звернення: 13.03.2020).

З огляду на це варто звернути увагу, що у зазначеному рішенні Конституційний Суд України вказав, що «...Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні повноважна змінювати кількісний склад суддів Верховного Суду, у разі якщо відповідний законопроект внесе Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Недодержання цієї конституційної процедури не відповідає передбаченому частиною першою статті 6 Конституції України принципу поділу державної влади, суперечить системі стримувань та противаг, що впливає з нього, і становить посягання на незалежність судової влади... законодавець не може свавільно встановлювати або змінювати розмір винагороди судді, використовуючи свої повноваження як інструмент впливу на судову владу... зміна частиною першою статті 94 Закону № 1402 кількісного складу та суб'єктів призначення членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України без запровадження відповідного перехідного періоду призвела до зупинення виконання конституційних функцій щодо добору та оцінювання суддів, неможливості здійснення Вищою радою правосуддя її окремих конституційних повноважень, а також створила істотні перешкоди для функціонування ефективного судочинства та в окремих випадках унеможливила реалізацію права кожного на доступ до правосуддя як вимог принципу верховенства права... виключними повноваженнями притягувати суддів Верховного Суду до відповідальності наділено Вищу раду правосуддя, і ці конституційні повноваження не можуть бути делеговані іншим органам або установам... орган, установу, утворені при конституційному органі, закон не може наділяти контрольною функцією щодо цього конституційного органу...».

2.10. Президент України 29 серпня 2019 року передав на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», реєстр. **№ 1031**, пунктом 25 якого передбачено *додаткові підстави припинення повноважень судді, які не передбачено Конституцією України*.

Зокрема, законопроектом запропоновано внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме:

1) частину першу статті 97 доповнити пунктом 7 такого змісту:

«7) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів або активів, набутих за його рахунок або вказівкою іншими особами, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави»;

2) доповнити Закон новою статтею 122¹ такого змісту:

«Стаття 122¹. Припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення у дохід держави.

1. Суд, який ухвалив рішення про визнання активів судді або активів, набутих за його рахунок або вказівкою іншими особами, необґрунтованими та

їх стягнення в дохід держави, негайно повідомляє про це Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України.

2. Повноваження судді припиняються з дня набрання таким рішенням законної сили».

Незважаючи на те, що вказаний законопроект не було надано до Вищої ради правосуддя для надання консультативного висновку, 31 жовтня 2019 року його прийнято Верховною Радою України (Закон № 263-IX) із незначними змінами у зазначеній частині⁵³.

Із вказаного вбачається безпрецедентна тенденція наступу на незалежність суду шляхом внесення Верховною Радою України змін до законодавства щодо судової влади та судоустрою, які не лише порушують закріплені Конституцією України принципи незалежності суду, а й посягають на дію принципу поділу влади, закріпленого статтею 6 Основного Закону.

2.11. Рішенням від 17 вересня 2019 року № 2496/0/15-19 Вища рада правосуддя затвердила консультативний висновок до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади», реєстраційний № 1066 від 29 серпня 2019 року (далі – законопроект № 1066).

Законопроектом № 1066 пропонувалося внесення змін до законів України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Кабінет Міністрів України», «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про державну службу».

Зокрема, у статті 51 Закону України «Про державну службу» в редакції законопроекту № 1066 з метою встановлення розмірів посадових окладів державні органи, у тому числі Верховний Суд, вищі спеціалізовані суди та Вищу раду правосуддя, поділено за рівнями:

1) вищі органи державної влади, юрисдикція яких поширюється на всю територію України – Верховна Рада України, постійно діючий допоміжний орган, утворений Президентом України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Рахункова палата України, Конституційний Суд України, Верховний Суд, вищі спеціалізовані суди;

2) міністерства, інші державні органи та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, який встановлений законом, а також Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

У консультативному висновку, який було надіслано на розгляд Верховної Ради України, Вища рада правосуддя наголошувала, що Велика хартія суддів, ухвалена з ініціативи Консультативної ради європейських суддів 17 листопада 2010 року, передбачає, що для забезпечення незалежності суддів у кожній державі створюється судова рада чи інший спеціалізований орган, незалежний

⁵³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/263-IX> (дата звернення: 14.01.2020).

від законодавчої та виконавчої влади, наділений широкими повноваженнями з усіх питань щодо статусу суддів, а також щодо організації, функціонування та репутації судових інституцій.

Статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності Вищої ради правосуддя згідно із частиною першою статті 2 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» визначаються Конституцією України, цим Законом та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

У консультативному висновку Вищої ради правосуддя зазначено, що змінами, закладеними у законопроект № 1066, Вища рада правосуддя, яка є конституційним органом нарівні з іншими вищими органами державної влади, діяльність яких визначена Конституцією України, прирівнюється до міністерств та інших державних органів, які є лише складовою виконавчої влади та підконтрольні Кабінету Міністрів України.

Отже, законодавець фактично змінює правовий статус Вищої ради правосуддя та знижує її статус порівняно з Верховним Судом та вищими спеціалізованими судами, участь у формуванні яких бере саме Вища рада правосуддя. Вказане не відповідає Конституції України та стандартам Ради Європи.

Як звернуто увагу у консультативному висновку Вищої ради правосуддя, згідно з Висновком № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства судова рада повинна також становити собою автономний орган судової влади, що уможлиблює здійснення індивідуальними суддями своїх функцій незалежно від будь-якого контролю з боку виконавчої і законодавчої влади та без неправомірного тиску зсередини судової системи. Стосовно цього Консультативна рада європейських суддів вважає, що буде неприпустимим, якщо судова рада обмежуватиметься іншими органами у своїй автономії визначати власні процедури діяльності та питання, що виносяться на її розгляд. Слід визначити відносини між судовою радою та міністром юстиції, главою держави та Парламентом. Крім того, з огляду на те, що судова рада не належить до ієрархії судової системи і не може як така приймати рішення щодо суті справ, слід обережно ставитися до відносин із судами та, особливо, суддями⁵⁴.

Висновок Вищої ради правосуддя в черговий раз був залишений Верховною Радою України без належної уваги під час розгляду законопроекту № 1066.

Натомість 19 вересня 2019 року вказаний законопроект було прийнято Верховною Радою України. 25 вересня 2019 року Закон України № 117-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» набрав чинності.

2.12. Консультативні висновки Вищої ради правосуддя оприлюднюються

⁵⁴ Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства, пункти 12, 13. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vism_10_2007.pdf

на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя⁵⁵ та надсилаються Верховній Раді України для розгляду. Однак наведені вище приклади залишення без уваги висновків Вищої ради правосуддя Верховною Радою України під час ухвалення законів щодо судоустрою та статусу суддів потребують визнання стану їх розгляду незадовільним.

Вища рада правосуддя неодноразово звертала увагу на необхідність внесення змін до Регламенту Верховної Ради України з метою унормування взаємодії між Верховною Радою України та Вищою радою правосуддя щодо розгляду обов'язкових консультативних висновків стосовно проектів законів про судоустрій і статус суддів.

За відсутності такого регулювання повноваження Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежності судової влади зводиться до формально закріпленого в законодавстві та *не є ефективним механізмом*, який гарантує незалежність судової влади від довільних змін законодавства Верховною Радою України, що не відповідає конституційному принципу поділу влади на виконавчу, законодавчу та судову, який гарантує незалежність судової влади. Ця проблема поглиблюється відсутністю в законодавстві права Вищої ради правосуддя звертатися до Конституційного Суду України з метою реагування на законодавство, що порушує конституційні гарантії незалежності судової влади та суддів, незважаючи на те, що це основна мета діяльності Вищої ради правосуддя.

2.13. Останнім часом спостерігається збільшення кількості законодавчих ініціатив, які загрожують конституційним гарантіям незалежності суддів.

Так, у жовтні 2019 року до Верховної Ради України передано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо вдосконалення порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів» (реєстр. № 2271 від 16 жовтня 2019 року)⁵⁶.

Зазначеним проектом Закону передбачено можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у випадку скасування або зміни судового рішення, в ухваленні якого суддя брав участь, що суперечить Висновку КРЄС № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії», де наголошено, що «у відповідності з основним принципом судової незалежності, система оскарження – в принципі єдиний шлях, яким судові рішення може бути скасовано або змінено після того, як його було винесено, і це єдиний спосіб, в який судді можуть вважатися відповідальними за свої рішення, якщо тільки їхні дії не є недобросовісними умисно»⁵⁷.

Чинним Законом України «Про судоустрій і статус суддів» чітко визначено, що «Скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім

⁵⁵ URL: <https://hcj.gov.ua/page/konsultatyvni-vysnovky-vyshchovi-rady-pravosuddya>

⁵⁶ URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67098

⁵⁷ Див. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf (дата звернення: 14.01.2020).

випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків» (ч. 2 ст. 106).

Вища рада правосуддя вважає прийняття вказаного законопроекту неможливим з огляду на те, що він суперечить нормам Конституції України, міжнародним стандартам та може завдати суттєвої шкоди незалежності суддів та авторитету правосуддя.

14 листопада 2019 року Вища рада правосуддя ухвалила консультативний висновок до законопроекту № 2271, відповідно до якого негативно оцінила цей законопроект як такий, що може завдати шкоди авторитету правосуддя та є загрозою незалежності суддів⁵⁸.

Наразі законопроект № 2271 від 16 жовтня 2019 року повернуто суб'єкту законодавчої ініціативи.

⁵⁸ Див. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/770> (дата звернення: 14.01.2020).

3. Стан забезпечення судів кадрами, забезпечення роботи новоутворених судів

3.1. Указами Президента України від 29 грудня 2017 року було проведено оптимізацію мережі місцевих та апеляційних судів⁵⁹, в результаті якої ліквідовано / реорганізовано місцеві та апеляційні суди і створено окружні, окружні господарські та окружні адміністративні суди, а також апеляційні, апеляційні господарські та апеляційні адміністративні суди в апеляційних округах.

Наразі особливо гостро в Україні стоїть проблема недостатності судів у судах та не вирішено питання кадрового резерву.

За інформацією Державної судової адміністрації України, станом на 1 січня 2020 року штатна чисельність посад суддів апеляційних та місцевих судів, визначена відповідними наказами ДСА України, становить 7039 одиниць, а фактична – 5002 одиниці. Вакантними є 2044 посади суддів⁶⁰.

За даними обліку Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, станом на 31 грудня 2019 року кількість суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання, становить 3230, з них 3 061 є діючими (не звільнено з посади судді або повноваження судді не припинено). Кількість суддів, які мали повноваження щодо здійснення правосуддя у 2019 році, становила 4987⁶¹.

За інформацією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, наданою вказаним листом, кількість судів, у яких неможливо здійснювати правосуддя (у зв'язку з відсутністю суддів або закінченням повноважень у суддів, перебуванням у декретній відпустці) – 8; кількість судів, які здійснюють правосуддя за фактичної кількості суддів у них менше 50% граничної кількості, – 94; кількість судів, фактична кількість суддів у яких 50% граничної кількості, – 45. ВККС України було заплановано у 2019 році завершити кваліфікаційне оцінювання на відповідність займаній посаді 3 153 суддів, з них кваліфікаційне оцінювання завершено стосовно 933 суддів.

⁵⁹ Укази Президента України від 29 грудня 2017 року: № 449/2017 «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів»; № 450/2017 «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів»; № 451/2017 «Про реорганізацію місцевих загальних судів»; № 452/2017 «Про ліквідацію апеляційних судів та утворення апеляційних судів в апеляційних округах»; № 453/2017 «Про ліквідацію місцевих господарських судів та утворення окружних господарських судів»; № 454/2017 «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах»; № 455/2017 «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/all> (дата звернення: 09.02.2018).

⁶⁰ Лист ДСА України від 31 січня 2020 року № 16-2242/20 за підписом в. о. Голови ДСА України Л. Гізатуліної.

⁶¹ Лист Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 30 січня 2020 року № 21-162/20 за підписом в.о. керівника секретаріату О.О. Биструшкіна (на лист від 17 січня 2020 року № 1480/0/9-20).

Станом на 1 січня 2020 року ситуація з укомплектованістю посад суддів є такою:

№	Назва суду	Кількість суддів			
		визначена	фактична	з повноваженнями (діючі судді)	не пройшли кваліфікаційне оцінювання
1	Верховний Суд	196	193	192	0
2	Вищий суд з питань інтелектуальної власності	30	0	0	не потребує
3	Вищий антикорупційний суд	39	38	38	0
Апеляційні суди					
4	загальні	964	640	605	32
	господарські	218	169	160	20
	адміністративні	257	203	195	16
Місцеві суди					
5	загальні	4348	2993	2632	1893
	господарські	619	495	437	137
	адміністративні	633	522	452	186
Усього:		7304	5253	4711	2284

За інформацією Державної судової адміністрації України відсоток укомплектованості посад суддів апеляційних і місцевих судів становить:

Юрисдикція	Гранична кількість суддів	Фактична кількість суддів*	Вакантні посади	Відсоток укомплектованості посад суддів, %
апеляційні адміністративні	257	203	59	75,1
апеляційні господарські	218	169	53	75,4
апеляційні загальні	964	640	333	61,1
окружні адміністративні	633	522	111	83,1
місцеві господарські	619	495	125	78,2
місцеві загальні	4348	2993	1363	67,4
Разом	7039	5022	2044	—

** З урахуванням фактичної кількості суддів діючих судів*

3.2. Слід зазначити, що у 2019 році спільними зусиллями органів системи правосуддя здійснювалися кроки для вирішення проблеми дефіциту кадрів у судовій системі.

Так, 6 червня 2019 року відбулося чергове засідання Комунікаційного комітету системи правосуддя, який є добровільним об'єднанням представників та керівників органів та установ системи правосуддя, створеним для спільної реалізації цілей Меморандуму про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя (далі – Комунікаційний комітет).

За результатами цього засідання голови Верховного Суду, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Ради суддів України, Державної судової адміністрації України, ректор Національної школи суддів України вирішили, що першочергове завдання усіх органів суддівського врядування – домогтися суттєвих і негайних зрушень щодо вирішення комплексу кадрових проблем у системі правосуддя.

Із цією метою було рекомендовано:

Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у стислі строки (1–2 місяці) оголосити і провести конкурси на зайняття вакантних посад у місцевих (окружних) судах для кандидатів на посади суддів, що пройшли спеціальну підготовку в Національній школі суддів України, а також у судах з кадровим дефіцитом 50 відсотків і більше;

Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Державній судовій адміністрації України впродовж III–IV кварталів 2019 року завершити переведення суддів до апеляційних, а також до новостворених місцевих (окружних) судів;

Вищій кваліфікаційній комісії суддів України розглянути можливість прискорення проведення кваліфікаційного оцінювання; за потреби внести зміни до Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення. У пріоритетному порядку провести кваліфікаційне оцінювання суддів, у яких закінчився п'ятирічний термін повноважень;

Державній судовій адміністрації України з огляду на зміни у процесуальному законодавстві визначити в порядку, передбаченому статтею 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оптимальну кількість суддів в апеляційних і місцевих (окружних) судах; прискорити отримання результатів дослідження з вимірювання навантаження на суддів та їх затвердження Радою суддів України;

Вищій кваліфікаційній комісії суддів України при здійсненні заходів щодо переведення суддів до новостворених окружних (місцевих) судів керуватись тимчасовою чисельністю суддів, погодженою Вищою радою правосуддя.

3.3. З огляду на рекомендації Комунікаційного комітету, висловлені на засіданні 6 червня 2019 року, члени Комунікаційного комітету провели чергове

засідання 13 червня 2019 року, під час якого було досягнуто домовленості про вжиття таких першочергових заходів:

Державній судовій адміністрації України надати Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо нормативної та фактичної чисельності суддів у місцевих судах, а також кількості вакантних посад у цих судах;

Державній судовій адміністрації України за погодженням з Вищою радою правосуддя визначити кількість вакантних посад суддів у конкретних місцевих судах, на які буде оголошений конкурс;

Вищій кваліфікаційній комісії суддів України завершити конкурс на заміщення вакантних посад суддів до 1 серпня 2019 року.

3.4. Рішенням Вищої ради правосуддя від 18 квітня 2019 року № 1200/0/15-19 була погоджена на 2019 рік тимчасова кількість суддів в апеляційних судах, утворених в апеляційних округах у кількості, яка була визначена Державною судовою адміністрацією України на 2018 рік.

Рішенням Вищої ради правосуддя від 18 квітня 2019 року № 1201/0/15-19 було погоджено на 2019 рік тимчасову кількість суддів в окружних судах. У зв'язку з тим, що зазначена кількість визначена ДСА України без урахування категорій та складності справ, поточного навантаження на одного суддю та з використанням методики, в якій за основу взято показники 2015 року, цим рішенням зобов'язано ДСА України в місячний строк надати доопрацьовані пропозиції щодо кількості суддів.

10 липня 2019 року на засіданні робочої групи Вищої ради правосуддя для опрацювання питань щодо кількості суддів у судах, утвореної рішенням Вищої ради правосуддя від 16 травня 2019 року № 1337/0/15-19, розглянуто пропозиції Державної судової адміністрації України щодо збільшеної на 142 одиниці кількості суддів у новостворених окружних загальних судах. Підставою для збільшення кількості посад суддів стали статистичні дані щодо судового навантаження за 2018 рік, що відповідає вимогам статті 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Проте, оскільки новостворені суди дотепер не розпочали свою діяльність, вирішення проблеми дефіциту суддівських кадрів у судах першої ланки можливе лише шляхом заміщення вакантних посад суддів у діючих місцевих судах відповідно до погодженої рішенням Вищої ради правосуддя від 27 липня 2017 року № 2274/0/15-17 кількості суддів у цих судах та з урахуванням кількості суддів, погодженої для новостворених окружних судів.

Крім того, на засіданні робочої групи розглянуто пропозиції Державної судової адміністрації України щодо можливості заміщення вакантних посад у діючих господарських та окружних адміністративних судах.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та

оплату праці суддів⁶².

Згідно з рішенням від 11 липня 2019 року № 1844/0/15-19 Вища рада правосуддя погодила на 2019 рік нову тимчасову кількість суддів в окружних загальних судах та звернулася до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо оголошення у найкоротший строк конкурсу на зайняття 48 вакантних посад суддів у діючих господарських судах та 105 – в окружних адміністративних судах.

ДСА України повідомила, що для визначення кількості суддів застосовано стару методику, але показники навантаження взяті за 2018 рік. Крім того, для розробки нової методики визначення кількості суддів Державною судовою адміністрацією України спільно з Радою суддів України за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» проводяться дослідження щодо визначення нових нормативів часу на розгляд судових справ різних категорій з урахуванням змін, внесених до процесуального законодавства.

На запит Вищої ради правосуддя 6 червня 2019 року Програма USAID «Нове правосуддя» повідомила, що результати зазначених досліджень планується отримати не раніше вересня 2019 року. Проте наразі це дослідження не закінчене.

Зараз у Вищій раді правосуддя ведеться опрацювання статистичних даних для визначення та можливого погодження кількості суддів в апеляційних судах на 2020 рік. У межах повноважень щодо узагальнення пропозицій судів, органів та установ системи правосуддя стосовно судоустрою і статусу суддів наразі опрацьовуються звернення судів щодо нормативної чисельності суддів.

3.5. Відповідно до рішення від 20 червня 2019 року № 1692/0/15-19 Вища рада правосуддя звернулася до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо невідкладного оголошення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів у діючих місцевих загальних судах.

2 липня 2019 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів України оголошено конкурс на зайняття 505 вакантних посад суддів у конкретних місцевих загальних судах.

18 липня 2019 року Вища рада правосуддя ухвалила публічне звернення до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо необхідності забезпечення під час проведення конкурсу рівних можливостей для кандидатів на посаду судді, включених до резерву, та суддів.

Так, за умовами конкурсу, оголошеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України 2 липня 2019 року, участь у ньому можуть взяти особи, які на день подання документів перебувають у резерві на заміщення вакантних посад суддів місцевих загальних судів.

У рішенні Ради суддів України від 5 липня 2019 року № 35 «Щодо виконання рішень з'їздів суддів України з питань визначення потреб кадрового забезпечення судів» зазначено, що оголошення конкурсу на зайняття вакантних

⁶² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Ст. 19, ч. 6.

посад суддів місцевого суду лише для кандидатів на посаду судді без надання такої можливості суддям, які протягом тривалого часу сумлінно виконують свої повноваження, є несправедливим і порушує право суддів на переведення.

Крім того, 11 липня 2019 року до Вищої ради правосуддя надійшло звернення від 188 суддів місцевих судів України, у якому зазначено, що конкурс, оголошений 2 липня 2019 року лише для кандидатів на посаду судді, суперечить вимогам статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та порушує права суддів, які мають намір бути переведеними до іншого місцевого суду за результатами іспитів, складених у межах процедури кваліфікаційного оцінювання.

Частиною восьмою статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить конкурс на зайняття вакантних посад суддів місцевого суду на основі рейтингу кандидатів на посаду судді та суддів, які виявили намір бути переведеними до іншого місцевого суду, за результатами кваліфікаційних іспитів, складених у межах процедури добору суддів чи в межах процедури кваліфікаційного оцінювання відповідно.

Згідно із частиною п'ятою статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» незалежність судді забезпечується, зокрема, особливим порядком його призначення. Переведення судді до іншого суду у порядку, передбаченому статтею 82 цього Закону, безсумнівно, є формою призначення особи, яка має статус судді, на відповідну штатну суддівську посаду.

Відповідно до Рекомендацій щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 року), впроваджуючи Основні принципи в частині надання відповідних засобів, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції, гарантування законом терміну повноважень суддів, їх незалежності, безпеки, відповідної винагороди, умов служби, пенсії й віку виходу на пенсію, держава має звернути особливу увагу на необхідність надання певних ресурсів, потрібних для функціонування судової системи, враховуючи призначення достатньої для рівня завантаженості справами кількості суддів, забезпечення судів необхідним персоналом та обладнанням та надання суддям гідного рівня особистої безпеки, пенсійного забезпечення та заробітної плати.

З огляду на вказане Вища рада правосуддя, керуючись пунктом 4 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», у вказаному публічному зверненні звернулася до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо необхідності забезпечення під час проведення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів місцевих судів рівних можливостей для кандидатів на посаду судді, включених до резерву, та суддів, які виявили намір бути переведеними до іншого місцевого суду, за результатами іспитів із дотриманням в межах поточного конкурсу частини восьмої статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» шляхом невідкладного оголошення

конкурсу на заміщення вакантних посад суддів місцевих судів для суддів, які виявили намір бути переведеними до іншого суду⁶³.

За результатами оголошеного 2 липня 2019 року конкурсного добору ВККС України 9 серпня 2019 року надіслала до Вищої ради правосуддя рекомендації про призначення 467 кандидатів суддями 263 судів⁶⁴.

ВККС України надано інформацію щодо врегулювання критичних ситуацій зі здійснення правосуддя шляхом реалізації процедури оголошеного 2 липня 2019 року конкурсу на зайняття вакантних посад суддів місцевих судів: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/information_090819.pdf.

У 2019 році вказані рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Вищою радою правосуддя розглянуто не було, оскільки суддями місцевих судів, які виявили намір бути переведеними до іншого суду, оскаржено до Верховного Суду рішення ВККС від 2 липня 2019 року про оголошення конкурсу (судова справа № 9901/378/19)⁶⁵.

29 січня 2020 року Велика Палата Верховного Суду ухвалила остаточне рішення у цій справі, повний текст якого оприлюднено у Єдиному державному реєстрі судових рішень 4 березня 2020 року, після чого Вищою радою правосуддя розпочато роботу щодо підготовки до розгляду рекомендацій ВККС.

3.6. Для вирішення кадрової проблеми системи правосуддя важливою є процедура переведення суддів.

Станом на 1 листопада 2019 року Вищою радою правосуддя за результатами розгляду рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про переведення суддів апеляційних судів у новостворені апеляційні суди в апеляційних округах прийнято рішення про переведення **1 033 суддів** (що становить орієнтовно 98% загальної кількості).

Станом на 25 жовтня 2019 року у зв'язку з оскарженням суддями рекомендації ВККС України про звільнення судді з посади на підставі підпункту 4 пункту 16¹ перехідних положень Конституції України не переведені до новостворених: апеляційних загальних судів – 8 суддів; апеляційних господарських судів – 4 судді; апеляційних адміністративних судів – 5 суддів.

Один суддя апеляційного загального суду не переведений через тимчасове відсторонення у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності.

Переведення суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, які припинили роботу: станом на 31 грудня 2019 року рішеннями Вищої ради правосуддя на підставі рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України до інших судів переведено 8 таких суддів (4 судді із Вищого

⁶³ Про публічне звернення до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : рішення Вищої ради правосуддя від 18 липня 2019 року № 1898/0/15-19. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/18858> (дата звернення: 14.01.2020).

⁶⁴ URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/wriegulowano-krititchni-situacii-zi-zdijsniennia-prawosuddia-u-misciewich-sudach/> (дата звернення: 10.09.2019).

⁶⁵ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/2> (дата звернення: 06.02.2020).

господарського суду України, 2 – із Вищого адміністративного суду України та 2 із Верховного Суду України).

3.7. Надзвичайно важливою для судової реформи подією стало формування в Україні нового Верховного Суду, який розпочав свою роботу 15 грудня 2017 року.

В результаті другого етапу конкурсу на посади суддів касаційних судів у складі Верховного Суду, який був оголошений Вищою кваліфікаційною комісією суддів України 2 серпня 2018 року та завершений у 2019 році, Указом Президента України № 195/2019 від 7 травня 2019 року⁶⁶ 75 осіб було призначено на посади суддів Верховного Суду.

Незважаючи на те, що публічність, відповідність європейським стандартам конкурсу до Верховного Суду високо оцінено міжнародними експертами, зокрема експертами Ради Європи⁶⁷, представники деяких українських громадських організацій безпідставно продовжують наполягати на повторному проведенні оцінювання суддів Верховного Суду.

Як було зазначено вище, Законом № 193-IX до законодавства України було передбачено зміни, щодо скорочення кількості суддів Верховного Суду з 200 до 100.

Крім того, представник Президента України у Конституційному Суді України 21 січня 2020 року підтвердив, що вказане скорочення кількості суддів *фактично є реорганізацією Верховного Суду*⁶⁸.

При цьому слід звернути увагу, що визначеної статтею 125 Конституції України процедури, яка мала б передувати внесенню Президентом України до Верховної Ради України відповідного законопроекту, зокрема щодо проведення консультацій із Вищою радою правосуддя, дотримано не було.

З огляду на вказане передбачений Законом № 193-IX новий відбір суддів до касаційних судів у складі Верховного Суду із числа суддів відповідних касаційних судів Верховного Суду за критеріями професійної компетентності, етики та доброчесності має *бути предметом пильного контролю та окремим питанням для висвітлення у наступній щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні*.

3.8. Вищою радою правосуддя за 2019 рік було рекомендовано до призначення 527 суддів, з яких станом на 6 лютого 2020 року 17 кандидатів на посади Президентом України не призначено.

3.9. Відповідно до частини першої статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат. Частина друга цієї норми передбачає, що Положення про апарат суду розробляється на підставі Типового положення про апарат суду,

⁶⁶ Про призначення суддів Верховного Суду : Указ Президента України № 195/2019 від 7 травня 2019 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952019-26714>

⁶⁷ Див. URL: <https://rm.coe.int/doc-04-assessment-part-4/168097adf9> (дата звернення 26.01.2020).

⁶⁸ Див. URL: <http://ccu.gov.ua/kategoriya/2020> (дата звернення 26.01.2020).

затвердженого Державною судовою адміністрацією України за погодженням із Вищою радою правосуддя.

Наказом Державної судової адміністрації України від 8 лютого 2019 року № 131 затверджено Типове положення про апарат суду⁶⁹, яке було погоджено рішенням Вищої ради правосуддя від 17 січня 2019 року № 140/0/15-19.

Затвердження Типового положення про апарат суду усунуло прогалину, що існувала протягом тривалого часу, у правовому регулюванні важливої сфери організаційного забезпечення діяльності судів.

⁶⁹ Про затвердження Типового положення про апарат суду : наказ Державної судової адміністрації України від 8 лютого 2019 року № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19> (дата звернення: 27.08.2019).

4. Кваліфікаційне оцінювання суддів

4.1. Нагальною залишається проблема недотримання строків кваліфікаційного оцінювання суддів.

Як відзначала Венеціанська комісія, оцінювання суддів України щодо професіоналізму, етичності та доброчесності є надзвичайним заходом, який має бути обмеженим в часі та вимагає найвищої міри обережності, має здійснюватися швидко та ефективно⁷⁰.

Згідно із частиною п'ятою статті 78 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» порядок складення кваліфікаційного іспиту, методика оцінювання кандидатів визначаються положенням, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Положення «Про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення» затверджено рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 3 листопада 2016 року № 143/зп-16.

4.2. Станом на 31 грудня 2019 року згідно з наданою Вищою кваліфікаційною комісією суддів України інформацією з урахуванням суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання на відповідність займаній посаді, або підтвердили можливість здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами первинного кваліфікаційного оцінювання, або підтвердили здатність здійснювати правосуддя за результатами кваліфікаційного оцінювання під час конкурсу на посаду судді, кількість суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання, – 3230, з яких 3061 є діючими (з посади судді не звільнено або повноваження судді не припинено).

Кількість суддів, які вважаються такими, що відповідають займаній посаді судді, – 3033, з яких 2976 є діючими суддями (з посади судді не звільнено або повноваження судді не припинено):

- судді місцевих судів – 1802, з яких 1778 є діючими суддями;
- судді апеляційних судів – 972, з яких 942 є діючими суддями;
- судді Вищого антикорупційного суду – 38;
- судді Верховного Суду – 193, з яких 192 є діючими суддями;
- судді Вищого адміністративного суду України – 6;
- судді Вищого господарського суду України – 5;
- судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ – 12, з яких 11 є діючими суддями;
- судді Верховного Суду України – 5, з яких 4 є діючими суддями;

Кількість суддів, які мали повноваження щодо здійснення правосуддя у 2019 році, – 4987.

Вказану інформацію надано з урахуванням: суддів, повноваження яких припинилися у зв'язку із закінченням п'ятирічного строку призначення

⁷⁰ Висновок Венеціанської комісії від 26 жовтня 2015 року № CDL-AD(2015)027. П.п. 38, 44. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok%2026.pdf> (дата звернення: 03.09.2019).

суддів (300); суддів, які не здійснюють правосуддя у зв'язку з обранням (призначенням) на посаду члена Вищої ради правосуддя (11); суддів, які не здійснюють правосуддя у зв'язку з нескладенням присяги судді (5); суддів, яких за результатами первинного кваліфікаційного оцінювання відсторонено від здійснення правосуддя та направлено для перепідготовки до Національної школи суддів України із подальшим проведенням повторного кваліфікаційного оцінювання (3).

Вища рада правосуддя отримала **171** рекомендацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про звільнення суддів із посад на підставі підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України (невідповідність судді займаній посаді або відмова судді від проходження оцінювання), з яких: розглянуто – **98**; задоволено – **36**; відмовлено у задоволенні – **10**; залишено без розгляду – **52** (судді звільнені за власним бажанням, у відставку). Із зазначених **36** рішень Вищої ради правосуддя **15** оскаржені до суду.

Відповідно до прогнозних показників до кінця 2019 року мало бути завершено кваліфікаційне оцінювання стосовно **3153** суддів, проте завершено – стосовно **933** суддів.

Процес кваліфікаційного оцінювання зупинено внаслідок набрання чинності Законом № 193-ІХ, яким повноваження членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України було припинено із 7 листопада 2019 року.

4.3. Отже, одним з найактуальніших питань судової реформи, що триває, є пошук оптимальних шляхів пришвидшення процесу кваліфікаційного оцінювання суддів.

Органом, відповідальним за кваліфікаційне оцінювання суддів, є Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Законом № 193-ІХ передбачено, що з дня набрання ним чинності повноваження членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються; новий склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів України формується Вищою радою правосуддя протягом 90 днів з дня набрання чинності вказаним Законом.

Вказані вище положення законодавства зумовлюють перерву в роботі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а відтак перерву у процесі проведення кваліфікаційного оцінювання.

Для пришвидшення процесу кваліфікаційного оцінювання необхідною є оптимізація роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та розгляд питання щодо внесення змін до Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення.

Вища рада правосуддя з метою реалізації концепції, передбаченої Законом № 193-ІХ, та зближення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя затвердила своїм рішенням від 10 грудня 2019 року № 3407/0/15-19 Положення про проведення конкурсу на зайняття посади члена

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України⁷¹ та почала формувати конкурсну комісію у складі міжнародних експертів та представників Ради суддів України для відбору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Також рішенням від 12 грудня 2019 року № 3474/0/15-19⁷² Вища рада правосуддя оголосила про початок конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, який наразі триває.

11 грудня 2019 року Вища рада правосуддя звернулася до Генерального Секретаря Ради Європи Марії Пейчинович-Бурич, Голови Представництва Європейського Союзу в Україні Матті Маасікас, Генерального Директора Європейського бюро боротьби із шахрайством Вілле Ітйяля, Керуючого Директора Європейського банку реконструкції і розвитку у країнах Східної Європи та Кавказу Маттео Патроне, Генерального секретаря Організації економічного співробітництва і розвитку Анхель Гурріа з листом, в якому повідомила про можливість у визначені Положенням строки надати Вищій раді правосуддя пропозиції стосовно кандидатів до конкурсної комісії.

Оскільки у строк, визначений пунктом 3.7 Положення, міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, пропозицій щодо персонального складу конкурсної комісії надіслано не було, рішенням Вищої ради правосуддя від 14 січня 2020 року № 56/0/15-20 змінено пункт 3.7 Положення, яким встановлено, що у разі якщо суб'єктами формування складу конкурсної комісії не надіслані пропозиції щодо персонального складу конкурсної комісії у строк, визначений абзацом першим цього пункту, Вища рада правосуддя може ухвалити рішення про продовження строку для надсилання суб'єктами формування складу конкурсної комісії пропозицій щодо персонального складу конкурсної комісії та строку подання кандидатами документів на підтвердження відповідності вимогам законодавства і цього Положення.

15 січня 2020 року Вища рада правосуддя звернулася до Міністерства закордонних справ України із проханням надати список міжнародних та іноземних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України.

16 січня 2020 року Вища рада правосуддя ухвалила рішення № 96/0/15-20, яким продовжила до 5 лютого 2020 року строк для надсилання суб'єктом формування складу конкурсної комісії – міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, пропозицій стосовно кандидатів до складу конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також

⁷¹ Про затвердження Положення про проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : рішення Вищої ради правосуддя від 10.12.2019 № 3407/0/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1152> (дата звернення: 24.12.2019).

⁷² Про оголошення про початок конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : рішення Вищої ради правосуддя від 12.12.2019 № 3474/0/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1193> (дата звернення: 24.12.2019).

строк подання кандидатами із числа міжнародних експертів, запропонованими до складу конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, документів на підтвердження відповідності вимогам законодавства і Положення про проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Міністерство закордонних справ України листом від 16 січня 2020 року № 413/16-194/508-106 надіслало перелік міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України. Вищою радою правосуддя 21 січня 2020 року на адреси зазначених у цьому переліку організацій надіслані звернення із пропозицією номінувати експертів до складу конкурсної комісії.

Станом на 4 лютого 2020 року пропозицій щодо персонального складу конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від міжнародних та іноземних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, до Вищої ради правосуддя не надійшло.

У зв'язку із вказаним Вищою радою правосуддя було прийнято рішення від 4 лютого 2020 року № 297/0/15-20 «Про продовження строку для надсилання суб'єктом формування складу конкурсної комісії пропозицій щодо персонального складу конкурсної комісії та строку подання кандидатами із числа міжнародних експертів документів на підтвердження відповідності вимогам законодавства і Положення про проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», яким продовжено строк для надсилання суб'єктом формування складу конкурсної комісії до 10 березня 2020 року.⁷³

Після ухвалення Конституційним Судом України рішення від 11 березня 2020 року № 4-р/2020, відповідно до якого, зокрема, Верховній Раді України рекомендовано невідкладно привести положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, у відповідність до рішення Суду, прогнозувати, коли буде сформовано склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та завершено процес оцінювання суддів із урахуванням, в тому числі, тривалості законотворчого процесу наразі неможливо.

4.4. Окремою проблемою, яка була окреслена у пунктах 24–27 розділу VI Щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2017 рік та у підпунктах 3.1–3.3 частини «А». Щорічної доповіді про стан

⁷³ Рішення Вищої ради правосуддя від 4 лютого 2020 року № 297/0/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1784> (дата звернення: 06.02.2020).

забезпечення незалежності суддів в Україні за 2017 рік, є нарахування суддівської винагороди під час здійснення кваліфікаційного оцінювання.

Слід зазначити, що, незважаючи на окреслені застереження щодо Закону № 193-IX, він містить положення, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних із суддівською винагородою всіх суддів – як тих, що пройшли процедуру кваліфікаційного оцінювання, так і тих, щодо яких кваліфікаційне оцінювання ще не завершено.

Вказаним Законом виключено пункт 22 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким було передбачено, що «право на отримання суддівської винагороди у розмірах, визначених цим Законом, мають судді, які за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердили відповідність займаній посаді (здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді) або призначені на посаду за результатами конкурсу, проведеного після набрання чинності цим Законом».

Отже, вказану проблему вирішено й рівень заробітної плати суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання і які його не пройшли, вирівняно. Водночас створено проблему щодо зменшення суддівської винагороди суддям Верховного Суду, що неодноразово рішеннями Конституційного Суду України визнавалося неконституційним та таким, що порушує гарантії незалежності судової влади⁷⁴, та оскаржено Верховним Судом до Конституційного Суду України.

Однак на момент затвердження цієї доповіді зазначену проблему усунуто відповідно до рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020, який вказав: «...Відповідно до пункту 62 Висновку Консультативної ради європейських судів для Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів від 1 січня 2001 року № 1 (2001) у цілому важливо (особливо стосовно нових демократичних країн) передбачити спеціальні юридичні приписи щодо убезпечення суддів від зменшення винагороди суддів, а також щодо гарантування збільшення оплати праці суддів відповідно до зростання вартості життя».

Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) наголосила, що зменшення винагороди суддів за своєю суттю не є несумісним із суддівською незалежністю; зменшення винагороди лише для певної категорії суддів, безсумнівно, порушить суддівську незалежність (пункт 77 Висновку щодо внесення змін до законодавства [України], яке регулює діяльність Верховного Суду та органів суддівського врядування, від 9 грудня 2019 року № 969/2019 (далі – Висновок).

⁷⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 4 грудня 2018 року № 11-рп/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18> (дата запису: 14.01.2020).

Гарантії незалежності суддів зумовлені конституційно визначеною виключною функцією судів здійснювати правосуддя (частина перша статті 124 Основного Закону України).

Наведені положення Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України дають підстави стверджувати, що законодавець не може свавільно встановлювати або змінювати розмір винагороди судді, використовуючи свої повноваження як інструмент впливу на судову владу...»

5. Забезпечення належної охорони судів і суддів

5.1. Конституцією України передбачено, що держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї⁷⁵.

Статтею 160 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорона приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення у суді безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони.

Згідно зі статтею 161 цього Закону Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах.

5.2. За Законом України «Про судоустрій і статус суддів» Державна судова адміністрація України зобов'язана забезпечити виконання в повному обсязі Службою судової охорони повноважень щодо охорони та підтримання громадського порядку в судах до 1 січня 2019 року⁷⁶.

На період до початку роботи Служби судової охорони ці повноваження мають здійснювати підрозділи Національної поліції та Національної гвардії України. У 2015 році Державною судовою адміністрацією України було утворено державну установу «Служба судової охорони»⁷⁷.

У 2019 році відбулися важливі події, пов'язані із початком функціонування Служби судової охорони. Відповідно до рішення Вищої ради правосуддя від 21 березня 2019 року № 886/0/15-19 за результатами відкритого конкурсу призначено Голову Служби судової охорони.

22 березня 2019 року до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань внесено запис про державну реєстрацію Служби судової охорони.

4 квітня 2019 року Вища рада правосуддя рішенням № 1051/0/15-19 затвердила Положення про Службу судової охорони, рішенням № 1052/0/15-19 – Положення про проходження служби співробітниками Служби судової охорони.

Для забезпечення безперервної роботи Комісії для проведення конкурсу на зайняття вакантних посад Голови Служби судової охорони, його заступників та конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття вакантних посад інших співробітників центрального органу управління Служби судової охорони та територіальних підрозділів Служби судової охорони Вищою радою правосуддя запропоновано нові кандидатури членів Вищої ради правосуддя до

⁷⁵ Конституція України. Ст. 126, ч. 8.

⁷⁶ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Розділ XII, п. 46.

⁷⁷ Про утворення державної установи «Служба судової охорони» : наказ Державної судової адміністрації України від 23 жовтня 2015 року № 181. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA15059.html (дата звернення: 09.02.2018).

складу цих комісій (рішення від 18 квітня 2019 року № 1199/0/15-19 та від 16 травня 2019 року № 1336/0/15-19).

Відповідно до статті 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Голова Служби судової охорони має заступників, які за його поданням призначаються на посади за результатами відкритого конкурсу і звільняються з посад Вищою радою правосуддя.

11 квітня 2019 року відповідно до рішення Вищої ради правосуддя № 1134/0/15-19 оголошено конкурс на зайняття вакантних посад: Першого заступника Голови Служби судової охорони, заступника Голови Служби судової охорони (зі служби), заступника Голови Служби судової охорони (із забезпечення), заступника Голови Служби судової охорони (керівника апарату Голови Служби), із затвердженням умов проведення конкурсу.

26 квітня 2019 року відбувся конкурс на зайняття вакантних посад: Першого заступника Голови Служби судової охорони, заступника Голови Служби судової охорони (зі служби), заступника Голови Служби судової охорони (із забезпечення), заступника Голови Служби судової охорони (керівника апарату Голови Служби), визначено переможців.

Відповідно до статей 56–58 Закону України «Про запобігання корупції» та Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 171, Національним агентством України з питань державної служби організовано проведення спеціальної перевірки щодо вказаних переможців.

За результатами цієї перевірки не було виявлено інформації про обставини, що перешкоджають зайняттю вказаними переможцями посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, або посад з підвищеним корупційним ризиком.

Рішеннями Вищої ради правосуддя від 13 червня 2019 року № 1631/0/15-19, № 1632/0/15-19, № 1633/0/15-19 переможців конкурсу за поданням Голови Служби судової охорони призначено на посади Першого заступника та заступників Голови Служби судової охорони.

5.3. З метою вирішення низки питань щодо забезпечення початку роботи Служби судової охорони рішенням Вищої ради правосуддя від 4 червня 2019 року № 1536/0/15-19 затверджено внесення змін до Порядку проведення конкурсу для призначення на посади співробітників Служби судової охорони.

Зазначені зміни ухвалені відповідно до пропозицій Голови Служби судової охорони (лист від 14 травня 2019 року № 18-46/19) з метою забезпечення більш оперативного та ефективного проведення конкурсів на заміщення вакантних посад співробітників територіальних підрозділів Служби судової охорони.

Зокрема, внесеними змінами встановлено таке:

- для проведення конкурсу на зайняття вакантних посад співробітників територіальних підрозділів ССО Державною судовою адміністрацією України утворюються конкурсні комісії у відповідних територіальних управліннях Державної судової адміністрації України;

- голова Державної судової адміністрації України, начальник територіального управління Державної судової адміністрації України за поданням Голови ССО або начальника територіального управління ССО відповідно визначає із числа працівників підрозділів роботи з персоналом ССО, територіального управління ССО особу, яка буде виконувати функції адміністратора відповідної Комісії, конкурсної комісії під час проведення конкурсного відбору співробітників ССО;

- служба управління персоналом Державної судової адміністрації України веде облік та реєструє документи для участі у конкурсі, подані кандидатами на посади Голови ССО, його заступників;

- підрозділи роботи з персоналом центрального органу управління ССО, територіальних управлінь ССО відповідно ведуть облік та реєструють документи для участі у конкурсі, подані кандидатами на інші посади співробітників ССО;

- рівень фізичної підготовки, зазначений в оголошенні про проведення конкурсу, перевіряється представниками центрального органу управління ССО або територіальних управлінь ССО відповідно на об'єктах спортивної інфраструктури із забезпеченням належних санітарно-гігієнічних умов, у присутності медичних працівників. Результати перевірки передаються конкурсній комісії. Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для кандидатів на посади співробітників ССО встановлюються Головою ССО.

Вказані зміни спрямовані на оптимізацію роботи ССО та комплектування її належними кадрами.

5.4. Із часу створення Служби судової охорони сформовано центральний орган управління та 15 територіальних управлінь, розпочато формування підрозділів (взводів, відділень) охорони в територіальних управліннях, організовано комплектування та матеріально-технічне забезпечення сформованих органів управління й підрозділів.

Для переможців конкурсів організовано навчальний процес на базі навчальних закладів (у центрах та установах) Міністерства внутрішніх справ України та Управління державної охорони.

Розпочато стажування особового складу підрозділів охорони із несення служби в судах, органах та установах системи правосуддя, організовано комісійне обстеження зазначених об'єктів.

З метою довгострокового стратегічного планування розвитку Служби судової охорони розроблено Стратегію розвитку Служби до 2022 року, спрямовану на визначення пріоритетних напрямів становлення та розвитку Служби, успішного виконання покладених на неї завдань, досягнення європейських стандартів у службовій діяльності.

Стратегію погоджено з Державною судовою адміністрацією України.

У короткостроковій перспективі передбачено прийняти під охорону судові установи, охорону яких нині забезпечують підрозділи Національної поліції та Національної гвардії України, а згодом решту судових установ, охорона яких здійснюється за допомогою технічних засобів охорони та засобів виклику груп швидкого реагування.

Довгостроковими планами передбачено комплектування підрозділів швидкого реагування та особистої безпеки суддів (членів їхніх сімей), підвищення соціального захисту співробітників, доведення матеріально-технічного забезпечення підрозділів до 100 %.

Для реалізації Стратегії центральним органом управління Служби розробляється План реалізації Стратегії, яким передбачено конкретні завдання, заходи, строки їх виконання та визначено виконавців, а також джерела та обсяги фінансування.

5.5 Разом із тим для становлення та розвитку Служби судової охорони у 2020 році доведено граничний обсяг видатків у сумі 1 023 000 тис. грн, дефіцит становить 3 491 800 тис. гривень.

Із коштів, передбачених у Державному бюджеті України на функціонування ССО, лише близько однієї третини – на матеріально-технічне забезпечення діяльності (в тому числі на забезпечення особового складу формою одягу, зброєю, спеціальними засобами та автомобілями).

При цьому у ССО відсутній власний службовий фонд для розміщення центрального органу управління та територіальних управлінь, відсутні належно обладнані та охоронювані місця стоянки для зберігання та постійного розміщення автомобільної техніки, складські приміщення для зберігання зброї, спеціальних засобів, речового майна, засобів зв'язку тощо.

5.6. За даними Державної судової адміністрації України, протягом 2019 року цілодобовою охороною підрозділами Національної поліції України забезпечувалося лише 28 % судів, ще 59 % охоронялися лише вдень. При цьому 11 % приміщень судів взагалі не охоронялися.

Також за інформацією, наданою Державною судовою адміністрацією України, станом на 31 грудня 2019 року 48 приміщень апеляційних та місцевих судів охороняються військовослужбовцями Національної гвардії України, 190 – працівниками Національної поліції; кількість приміщень, які охороняються співробітниками ССО, – 208; *взагалі без охорони в денний час залишаються 208 приміщень апеляційних та місцевих судів.*

Згідно з даними Державної судової адміністрації України станом на 31 грудня 2019 року рівень забезпечення судів технічними засобами для виявлення у відвідувачів речей, які заборонено проносити до приміщень суду, становить: системи відеонагляду – 75 % від потреби; стаціонарні металодетектори – 64 % від потреби; ручні металошукачі – 90 % від потреби; турнікети – 39 % від потреби; камери схову – 58 % від потреби.

6. Забезпечення ресурсами як чинник незалежності судової влади

6.1. Однією з гарантій незалежності суддів є належне забезпечення суддів матеріальними ресурсами.

За даними Державної судової адміністрації України, рівень задоволення її бюджетних запитів у 2019 році становив 64,8 %.

У 2019 році приріст бюджетних призначень для органів та установ системи правосуддя, які забезпечуються Державною судовою адміністрацією України, становив 625,0 млн грн, або 4,6 % проти 2018 року.

6.2. На початку 2019 року Вища рада правосуддя надала Кабінету Міністрів України пріоритетні завдання із фінансового забезпечення судової влади та її незалежності на середньостроковий період для врахування під час складання та схвалення Бюджетної декларації на 2020–2022 роки, а також при визначенні граничних показників видатків державного бюджету головним розпорядникам коштів державного бюджету системи правосуддя з метою дотримання вимог статті 130 Основного Закону України щодо забезпечення державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів.

Проте результати опрацювання бюджетних призначень на 2020 рік Верховного Суду, Державної судової адміністрації України, Вищого антикорупційного суду засвідчили *недостатність визначених обсягів видатків для головних розпорядників бюджетних коштів системи правосуддя.*

Зокрема, обсяги видатків споживання в частині заробітної плати не забезпечують суддівської винагороди суддів судів, що мають бути ліквідовані (Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів); *суддівської винагороди 1146 суддів, які мають бути призначені протягом 2020 року, оплату праці 28153 працівників апаратів апеляційних та місцевих судів, оплату праці 11658 працівників Служби судової охорони.*

6.3. З огляду на зазначене Вища рада правосуддя як орган, пропозиції якого мають бути враховані при визначенні видатків на утримання судів (стаття 130 Конституції України), звернулася до Міністерства фінансів України з відповідними пропозиціями.

Також очільники Вищої ради правосуддя, Верховного Суду, Ради суддів України, Державної судової адміністрації України звернулися із спільним листом до Прем'єр-міністра України із проханням забезпечити належне фінансування судової влади.

З аналогічним проханням очільники Вищої ради правосуддя, Верховного Суду, Ради суддів України, Державної судової адміністрації України звернулися у спільному листі до Голови Верховної Ради України, голів Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, а також до Міністра фінансів України перед першим читанням проекту Закону України «Про Державний

бюджет України на 2020 рік». Також відповідні пропозиції підтримані Вищою радою правосуддя на засіданнях парламентського Комітету з питань правової політики та підкомітету з питань видатків державного бюджету Комітету Верховної Ради України з питань бюджету під час розгляду зазначеного законопроекту.

Крім того, керівники Вищої ради правосуддя, Верховного Суду, Ради суддів України, Державної судової адміністрації України, Національної школи суддів України звернулися до Президента України із проханням сприяти належному фінансовому забезпеченню судової влади відповідно до статті 130 Конституції України.

18 жовтня 2019 року за результатами розгляду у першому читанні Постановою Верховної Ради України схвалені висновки та пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», з яких вбачається, *що пропозиції Вищої ради правосуддя щодо збільшення видатків на фінансування судів не враховані.*

6.4. У листопаді 2019 року керівники судів, інших органів та установ системи правосуддя звернулись зі спільними листами до Президента України Зеленського В.О., Прем'єр-міністра України Гончарука О.В., Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О., Міністра фінансів України Маркарової О.С., Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Венедиктової І.В., Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету Арістова Ю.Ю. стосовно критичної ситуації, що складеться в системі правосуддя України в разі прийняття Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» (реєстраційний № 2000) у запропонованій Кабінетом Міністрів України редакції.

Зокрема, Міністерством фінансів України для формування проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» доведено Державній судовій адміністрації України граничний обсяг видатків загального фонду державного бюджету в сумі 11 622 144,8 тис. грн та спеціального фонду державного бюджету в сумі 3 000 000 тис. грн, всього – 14 622 144,8 тис. гривень. Приріст до бюджетних показників 2019 року – 509 879,3 тис. грн або 3,6 % (плановий рівень інфляції споживчих цін на 2020 рік – 6 %).

Доведені показники не враховують низки факторів, які потребують суттєвих додаткових обсягів бюджетних призначень порівняно з Державним бюджетом України на 2019 рік, зокрема:

- започаткування роботи щодо заміщення вакантних посад суддів;
- збільшення розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та збільшення кількості прожиткових мінімумів для обрахування суддівської винагороди;
- початок діяльності Служби судової охорони;
- створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;
- збільшення вартості відправлення поштової кореспонденції.

Мінімальна потреба у видатках з урахуванням вказаних та низки інших факторів, пов'язаних із необхідністю досягнення ефективних результативних показників роботи судової системи відповідно до міжнародних стандартів, становить 29 137 310,3 тис. гривень. Відповідно рівень задоволення потреби граничними обсягами видатків становить всього 50,2 % (найменше за період із 2011 року; у 2017 році цей показник становив 79,1 %, у 2018 – 77,9 %, у 2019 – 69,5 %).

Потребу в обсязі 14 515 165,5 тис. грн не задоволено, у тому числі за такими напрямками:

- видатки споживання – 12 070 687,8 тис. грн;
- видатки розвитку – 2 444 477,7 тис. грн.

Керівники органів у системі правосуддя просять керівників вищих державних органів сприяти вжиттю необхідних заходів для належного фінансового забезпечення органів судової влади відповідно до статті 130 Конституції України.⁷⁸

Проте відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», прийнятого 14 листопада 2019 року, обсяг видатків за бюджетною програмою «Забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та функціонування органів і установ системи правосуддя» становить 14 619 144,8 тис. гривень. При цьому дефіцит бюджетних призначень за вказаною програмою становить 9 746 022,4 тис. грн, з них для оплати праці суддів та працівників апаратів судів – 6 231 677,8 тис. гривень.

Разом із тим згідно з пунктом 11 Прикінцевих положень зазначеного Закону Кабінет Міністрів України за підсумками виконання Державного бюджету України у першому кварталі 2020 року має розглянути питання щодо збільшення видатків Державній судовій адміністрації України на забезпечення здійснення правосуддя у необхідному обсязі.

6.5. За даними Державної судової адміністрації України, рівень забезпечення суддів окремими кабінетами становить 88 %, залами судових засідань суди забезпечені на 70 %, нарадчими кімнатами – на 22 %.

На сьогодні більшість судів забезпечені службовими приміщеннями, що дає їм можливість функціонувати у штатному режимі.

Водночас лише 19 % загальної кількості судів розташовано у приміщеннях, що за основними параметрами відповідають будівельним стандартам. Решта судів потребує поліпшення умов розміщення.

⁷⁸ Див. URL <https://hcj.gov.ua/news/organy-systemy-pravosuddya-zvernulys-do-vyshchyyh-posadovyh-osib-derzhavy-ta-kerivnykiv-vyshchyyh> (дата звернення: 26.01.2020).

7. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

7.1. Функціонування електронного правосуддя в Україні має забезпечити Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, створення якої передбачено змінами до процесуальних кодексів, що набрали чинності у грудні 2017 року.

ЄСІТС функціонуватиме у судах, Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Державній судовій адміністрації України, їх органах та підрозділах і, таким чином, має забезпечити автоматизацію робочих процесів та оптимізацію документообігу системи правосуддя.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій із Радою суддів України.

7.2. 1 грудня 2018 року на офіційному веб-порталі «Судова влада України» та в газеті «Голос України» Державна судова адміністрація України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Для належної підготовки запровадження ЄСІТС, зокрема для попереднього розгляду проекту Положення про ЄСІТС, рішенням Вищої ради правосуддя від 10 травня 2018 року утворено Постійну комісію Вищої ради правосуддя з питань ЄСІТС. До участі у роботі Комісії залучено, в тому числі, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України, Національну школу суддів України, Верховний Суд, Раду суддів України, Міністерство юстиції України, Генеральну прокуратуру України, Національну поліцію України, Національну асоціацію адвокатів України, Держагентство з питань електронного урядування України, апеляційні суди, місцеві суди, ДП «Інформаційні судові системи».

Робочий варіант проекту Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яке відповідно до частини сьомої статті 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій з Радою суддів України, вперше був надісланий до Вищої ради правосуддя 4 лютого 2019 року.

27 лютого 2019 року за результатами консультацій із Радою суддів України під час підготовки консультативного висновку щодо проекту Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, затвердженого рішенням Ради суддів України від 25 лютого 2019 року № 10, до Вищої ради правосуддя надійшов проект Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

На адресу Вищої ради правосуддя надійшли численні зауваження до вказаного проекту Положення від місцевих та апеляційних судів, Касаційного адміністративного суду Верховного Суду, Касаційного кримінального суду Верховного Суду, Верховного Суду, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, які потребують опрацювання.

За результатами розгляду проекту Положення про ЄСІТС Вища рада правосуддя на засіданні 28 лютого 2019 року, з урахуванням рекомендацій Постійної комісії з питань ЄСІТС, прийняла рішення *повернути Державній судовій адміністрації України проект Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему на доопрацювання*, запропонувати ДСА України відкликати оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

1 березня 2019 року в газеті «Голос України» (№ 42 (7048) від 1 березня 2019 року) опубліковано повідомлення про відкликання Державною судовою адміністрацією України оголошення, опублікованого в газеті «Голос України» (№ 229 (6984) від 1 грудня 2018 року), щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

7.3. З метою доопрацювання проекту Положення про ЄСІТС розпорядженням Голови Вищої ради правосуддя від 6 березня 2019 року № 10/0/2-19 було утворено робочу групу.

Робочою групою за участю членів Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації України та державного підприємства «Інформаційні судові системи» проведено низку засідань, під час яких ретельно опрацьовано пропозиції та зауваження до проекту Положення про ЄСІТС, що надійшли від судів усіх інстанцій, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, Ради суддів України та інших залучених органів.

У серпні 2019 року відбулося обговорення стану впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи за участю членів Вищої ради правосуддя, міжнародних і національних експертів Проекту Європейського Союзу «Право-Justice», Представництва Європейського Союзу в Україні, членів Ради суддів України, представників Державної судової адміністрації України та керівництва державного підприємства «Інформаційні судові системи».

Під час зустрічі новий керівник ДП «Інформаційні судові системи» розповів про технічне оснащення і майбутні напрями ЄСІТС, а також презентував пропозиції щодо створення нової архітектури ЄСІТС, що поєднує безпеку та сервіси для громадян, які є у відкритому доступі.

На сьогодні Вища рада правосуддя координує процес доопрацювання проекту Положення про ЄСІТС. Зокрема, за ініціативи Вищої ради правосуддя, Державна судова адміністрація України, з урахуванням всіх зауважень та пропозицій, які надійшли від судів усіх рівнів, повинна надіслати до Вищої ради правосуддя доопрацьований проект Положення про ЄСІТС для обговорення та надання пропозицій.

7.4. Наказом Державної судової адміністрації України від 7 листопада 2019 року № 1096 затверджено Концепцію побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Відповідно до цієї Концепції змінено архітектуру побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та терміни її створення.

Концепція побудови ЄСІТС визначає: принципи створення ЄСІТС; стратегію формування, функціонування та розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності судів, органів та установ системи правосуддя; методи та засоби забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки процесів підготовки, прийняття та контролю виконання управлінських рішень шляхом автоматизованого збору, накопичення, обробки, аналізу інформації.⁷⁹

У концепції побудови ЄСІТС визначені структура, організація та принципи побудови ЄСІТС з використанням сучасних програмно-технічних засобів⁸⁰.

Згідно із вказаною концепцією впровадження ЄСІТС має забезпечити:

- реалізацію інструментів електронного правосуддя згідно з вимогами чинного законодавства;
- уніфікацію та оптимізацію процесів діяльності судів, органів та установ системи правосуддя;
- ефективну інформаційну взаємодію судів, органів та установ системи правосуддя з іншими державними органами та установами;
- створення єдиної системи електронного документообігу та контролю виконання доручень, яка забезпечить автоматизований рух документів та контроль за проходженням і виконанням документів у повному обсязі, що суттєво вплине на скорочення термінів підготовки та прийняття рішень;
- створення єдиної системи управління документами, що забезпечить можливість колективної роботи з документами в судах, органах та установах системи правосуддя, регламентований та контрольований доступ користувачів до електронних документів, автоматизований гарантований обмін документами в режимі онлайн між судами, органами та установами системи правосуддя та учасниками судового процесу, що є зовнішніми користувачами ЄСІТС;
- прискорення процедур розгляду судових справ, реєстрації та публікації судових рішень за рахунок автоматизації всіх складових судового документообігу;
- створення інформаційно-аналітичних систем та засобів планування, контролю, підтримки прийняття управлінських рішень в судах, органах та установах системи правосуддя;
- економію бюджетних коштів, які витрачаються на виготовлення та надсилання сторонам судового процесу процесуальних документів у

⁷⁹ Концепція побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Koncepcia.pdf?fbclid=IwAR17Hjsx0nm89wFwMxfX8JCq_KtK94tBdE4ahYyXl86KhchlsOKY4TIZ2Gs (дата звернення: 11.11.2019).

⁸⁰ Концепція побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Koncepcia.pdf?fbclid=IwAR17Hjsx0nm89wFwMxfX8JCq_KtK94tBdE4ahYyXl86KhchlsOKY4TIZ2Gs (дата звернення: 11.11.2019).

паперовому вигляді;

- зменшення навантаження працівників апарату суду, пов'язаного з виготовленням та надсиланням сторонам судового процесу процесуальних документів у паперовому вигляді;

- зменшення навантаження працівників канцелярії суду у зв'язку зі зменшенням кількості відвідувачів суду, які подають до суду процесуальні документи у паперовому вигляді;

- покращення доступності до правосуддя, зокрема за рахунок зменшення черг у приміщенні суду у години прийому громадян;

- вивільнення додаткового часу для суддів та працівників апарату суду для більш якісної підготовки до судового засідання;

- зменшення ризиків, пов'язаних із людським фактором: неможливість втручання до алгоритмів автоматизованого розподілу, формування статистичної та звітної інформації, підвищення рівня незалежності судів;

- підвищення зручності та доступності судової системи України, у тому числі шляхом впровадження контакт-центру;

- зростання довіри до органів правосуддя, поліпшення думки населення про суди.

Концепція побудови ЄСІТС передбачає декілька етапів, кожен з яких характеризується певними завданнями в межах загального впровадження системи. Водночас Вища рада правосуддя докладає всіх зусиль, з метою забезпечення впровадження окремих моделей ЄСІТС протягом 2020 року. Завершення впровадження ЄСІТС заплановано на 2023 рік.

Оновлена концепція ЄСІТС передбачає можливість подальшої технологічної еволюції та нарощування її функціонального набору у відповідності із досягненнями науково-технічного прогресу, змінами законодавства та актуальними вимогами суспільства⁸¹.

Наразі Державна судова адміністрація України не скерувала до Вищої ради правосуддя для опрацювання та затвердження Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, у зв'язку із чим заплановано звіт Голови Державної судової адміністрації України про стан впровадження ЄСІТС у першому кварталі 2020 року .

⁸¹ Концепція побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Koncepcia.pdf?fbclid=IwAR17Hjsx0nm89wFwMxfX8JCq_KtK94tBdE4ahYyXl86KhchlsOKY4TIZ2Gs (дата звернення: 11.11.2019).

8. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються питань, пов'язаних із незалежністю та неупередженістю судової влади

8.1. Комітет Міністрів Ради Європи на черговому засіданні 23–25 вересня 2019 року ухвалив Остаточну резолюцію у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», відповідно до якої припинив здійснення нагляду за виконанням рішення Європейського суду з прав людини у цій справі⁸².

Рішення Європейського суду з прав людини у цій справі, що було ухвалене 25 липня 2002 року та констатувало порушення частини першої статті 6 Конвенції щодо права на справедливий розгляд справи незалежним і безстороннім судом, а також статті 1 Першого протоколу до Конвенції стосовно права на мирне володіння майном, мало надзвичайно важливе значення для розвитку судової влади в Україні згідно з європейськими стандартами.

8.2. Комітетом Міністрів Ради Європи було прийнято рішення від 23–25 вересня 2019 року стосовно процедури нагляду за виконанням Україною рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), що стосується низки питань, пов'язаних із незалежністю та неупередженістю судової влади та системи суддівської дисципліни та кар'єри.

У цьому рішенні Комітет Міністрів Ради Європи, зокрема:

- закликає органи державної влади України надати оновлену інформацію щодо результатів (розгляду) проваджень у справах «Куликов та інші проти України» і «Денісов проти України» та заохочує їх завершити ці провадження якнайшвидше з метою повного відновлення статусу заявників, який існував до моменту порушення, тим самим забезпечуючи *restitutio in integrum*;

- пропонує владі надати інформацію щодо практики Вищої ради правосуддя з подальших проваджень стосовно оскаржуваних рішень, які були скасовані Верховним Судом, та інформацію про шкалу санкцій за окремі суддівські дисциплінарні проступки;

- пропонує органам влади надати інформацію щодо вжитих заходів для забезпечення швидкого початку попереднього розгляду ВРП будь-якої дисциплінарної справи та закликає їх розглянути питання стосовно необхідності вживати або не вживати будь-які інші додаткові заходи для забезпечення розгляду справ у встановлені строки на цій стадії провадження; пропонує органам влади надати інформацію стосовно застосування Вищою радою правосуддя позовної давності щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Комітет Міністрів Ради Європи також відзначив прийняття у першому читанні законопроекту № 1008 (Закон 193-IX), який, зокрема, спрямований на

⁸² Див.URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ivan-lischina-komitet-ministriv-radi-evropi-pripiniv-naglyad-za-vikonannyam-rishennya-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-sovtransavto-holding-proti-ukraini> (дата звернення 21.01.2020).

внесення змін до системи суддівської дисципліни та кар'єри; наголосив, що запропоновані законодавчі зміни повинні відповідати Конвенції та практиці Суду в частині принципів незалежності судової влади, викладених у рішенні у справі Олександра Волкова, та відповідним рекомендаціям Ради Європи; закликав органи влади повною мірою скористатися досвідом (експертизою) Ради Європи із цією метою.

Крім того, Комітет Міністрів Ради Європи відзначив детальну інформацію, надану органами влади у відповідь на заклик Комітету щодо стану судових розглядів за заявами суддів щодо їх звільнення Парламентом у перехідний період до внесення змін до Конституції, а також закликав органи влади швидко закінчити ці провадження та запропонував надати додаткову інформацію про їхні результати⁸³.

З огляду на розвиток подій Комітет Міністрів Ради Європи вирішив продовжити розгляд цієї справи на засіданні не пізніше березня 2020 року.

8.3. Після перегляду справ за рішенням ЄСПЛ «Куликов та інші проти України» національними судами: у 8 справах скасовано рішення Вищої ради юстиції та постанову Верховної Ради України; у 7 справах скасовано лише постанову Верховної Ради України; у 2 справах скасовано рішення Вищої ради юстиції та Указ Президента України.

У справі за скаргою судді Куликова А.А. Верховним Судом ще не прийнято остаточного рішення.

Вища рада правосуддя всі справи за рішенням ЄСПЛ «Куликов та інші проти України», які були направлені на розгляд після розгляду цих справ Верховним Судом, розглядає на пленарному засіданні всім складом Вищої ради правосуддя. Таких справ Вищої радою правосуддя на сьогодні розглянуто 4.

Здебільшого в таких справах Вища рада правосуддя встановлює, що суддями були вчинені дії, які за умов поточного правового регулювання можуть бути визнані одноразовими грубими проступками, що мають наслідком звільнення з посади судді.

Проте, оскільки такі проступки були вчинені поза строками притягнення суддів до відповідальності (три роки з моменту вчинення), Вища рада правосуддя не виробила остаточного правового ставлення до питання застосування строків притягнення до відповідальності суддів у таких справах.

Разом із тим Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду визнав, що притягнення суддів до відповідальності поза трирічним строком не відповідає вимогам законодавства⁸⁴, проте такий висновок нівелює дисциплінарну практику, а тому остаточне рішення у вказаних справах має ухвалити Велика Палата Верховного Суду.

⁸³ Див. URL: https://drive.google.com/file/d/14fXgg9oKFwq-NPknvJTwQ8_uqQinp7u/view (дата звернення: 21.01.2020).

⁸⁴ Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 28 листопада 2019 року у справі № 9901/187/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86161981> (дата запиту: 14.01.2020).

Частина Б. АНАЛІЗ ВИПАДКІВ ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено, що Вища рада правосуддя з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя веде і оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, проводить перевірку таких повідомлень, оприлюднює результати та ухвалює відповідні рішення.

Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, оприлюднений на веб-сайті Вищої ради правосуддя⁸⁵, містить 1220 повідомлень суддів про втручання, з яких:

- у 2016 році надійшло 23 повідомлення;
- у 2017 році – 312 повідомлень;
- у 2018 році – 436 повідомлень;
- у 2019 році – 450 повідомлень.

Протягом 2019 року Вища рада правосуддя розглянула 618 повідомлень суддів про втручання.

За результатами розгляду матеріалів Вища рада правосуддя у 2019 році ухвалила 115 рішень про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, затвердила 417 висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями суддів.

Статтею 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено обов'язок судді звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора.

Отже, повідомлення суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя є важливим показником стану забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя в Україні.

У цій доповіді наведено аналіз основних випадків посягань на незалежність судді під час здійснення правосуддя на основі розглянутих протягом 2019 року повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність та вжитих Вищою радою правосуддя за цими повідомленнями заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

1. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів

1.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, як засіб тиску на суддю з метою прийняття певного рішення у справі

⁸⁵ Див. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/203 (дата звернення: 21.01.2020).

1.1.1. Вищою радою правосуддя виявлено випадки зловживань слідчих та прокурорів повноваженнями щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, з метою тиску на суд.

Так, перевіряючи повідомлення слідчого судді Новомиkolaївського районного суду Запорізької області, Вища рада правосуддя встановила, що, незважаючи на те, що правову оцінку діям цього судді при постановленні ухвали суду від 17 вересня 2018 року надано судом апеляційної інстанції у встановленому законом порядку, прокурор відділу прокуратури Запорізької області вніс до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення злочину, передбаченого частиною першою статті 375 Кримінального кодексу України, за фактом постановлення 17 вересня 2018 року слідчим суддею завідомо неправосудної ухвали. У рішенні від 4 червня 2019 року № 1530/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що оскільки органи прокуратури скористались правом на апеляційне оскарження постановленої слідчим суддею ухвали суду від 17 вересня 2018 року, відповідна правова оцінка діям цього судді була надана Запорізьким апеляційним судом у передбаченому законом порядку, тому внесення відомостей до ЄРДР за фактом постановлення суддею Новомиkolaївського районного суду Запорізької області завідомо неправосудного рішення може бути спробою втручання посадових осіб прокуратури Запорізької області у здійснення правосуддя та тиску на суддю.

У рішенні від 12 лютого 2019 року № 450/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила, що після закінчення суддями апеляційного суду Запорізької області апеляційного розгляду (постановлення 12 січня 2018 року ухвали про задоволення апеляційної скарги та скасування ухвали суду і відмова у задоволенні клопотання слідчого прокуратури Запорізької області про встановлення строків для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження) 18 січня 2018 року прокуратурою Запорізької області внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості за частиною першою статті 375 КК України щодо постановлення цими суддями завідомо неправосудного рішення та розпочато розслідування. Підставою для внесення зазначених відомостей (як вбачається з повідомлення на офіційному сайті Прокуратури Запорізької області) слугувало прийняття до апеляційного розгляду скарги на рішення слідчого судді, яке апеляційному оскарженню не підлягає. Проте відповідно до правового висновку Верховного Суду України у провадженні № 757/49263/15-к від 12 жовтня 2017 року у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення частини третьої статті 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи частини четвертої статті 399 КПК

України. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі пункту 17 частини першої статті 7 та частини першої статті 24 КПК України, які його гарантують, з огляду на положення частини шостої статті 9 КПК України, яка встановлює, що у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 КПК України. Як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя, про існування вказаної постанови посадові особи обласної прокуратури не могли не знати, оскільки ініціатором звернення до Верховного Суду за правовим висновком був заступник Генерального прокурора, а отже, про право на оскарження окремих судових рішень слідчого судді були обізнані. З огляду на викладене Вища рада правосуддя дійшла висновку, що дії посадових осіб Прокуратури Запорізької області можуть свідчити про їхні наміри втрутитися в судову діяльність з метою отримання судових рішень, які задовольняють сторону обвинувачення, у певних кримінальних провадженнях не на засадах рівності перед законом і судом, змагальності, законності в межах цих проваджень у спосіб, передбачений процесуальним законом, а шляхом тиску на суддів поза межами цих проваджень. Вища рада правосуддя вважає, що внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом постановлення колегією суддів апеляційного суду Запорізької області завідомо неправосудного рішення за встановлених під час перевірки повідомлення суддів обставин може бути спробою втручання посадових осіб Прокуратури Запорізької області у здійснення правосуддя та тиску на суддів.

1.1.2. Відповідно до статей 1, 2, 6 Кодексу суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року, суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя.

Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно із фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику.

Суддя зобов'язаний протистояти спробам непроцесуального впливу на його діяльність щодо здійснення правосуддя та діяти відповідно до присяги – здійснювати правосуддя об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону⁸⁶

⁸⁶ Рішення Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19.

1.1.3. Відповідно до пункту 2 Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя (1983 рік) судді як особи є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин.

Як зауважено у пункті 19 Рекомендації Res (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, прокурори повинні поважати незалежність і неупередженість суддів; вони ніколи не повинні ні ставити під сумнів судові рішення, ні перешкоджати їхньому виконанню, зберігаючи використання їхнього права на процедуру апеляції або на будь-яку іншу пояснювальну процедуру.

Діяльність і поведінка прокурора та судді не повинні залишати сумнівів стосовно їхньої об'єктивності та неупередженості. Суддям і прокурорам має надаватися незалежність стосовно здійснюваних ними повноважень, а також судді і прокурори повинні бути та виглядати незалежними один від одного. У сприйнятті учасників процесу та суспільства загалом не може бути навіть натяку на потурання між суддями та прокурорами або щодо змішування їхніх повноважень (п. 36 Висновку КРЄС № 12 (2009)).

Недобросовісне виконання суддею своїх професійних обов'язків є підставою для застосування до нього заходів дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя».

Вища рада правосуддя дотримується правової позиції, згідно з якою внесення слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про прийняття суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення іншого злочину під час здійснення правосуддя є можливим виключно у випадку виявлення ознак такого кримінального правопорушення, які будуть достатніми для подальшого повідомлення судді про підозру та складення і направлення до суду обвинувального акта у максимально короткий строк.

1.1.4. У рішеннях про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя наголошує, що притягнення судді до кримінальної відповідальності в механізмі стримувань та противаг у системі поділу влади в Україні є однією з форм контролю за діяльністю носіїв судової влади, завданням якої має бути досягнення балансу між засадами незалежності й недоторканності суддів та кримінальною відповідальністю в разі вчинення ними кримінально караного протиправного діяння.

Вища рада правосуддя звертає увагу, що саме по собі внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення та проведення досудового розслідування не може свідчити про здійснення втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, а отже, не є безумовною підставою для вжиття Вищою радою правосуддя

заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Так, у висновку члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні суддів Мар'їнського районного суду Донецької області, зазначається, що повідомлення не містить відомостей, які б свідчили про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, а тому відсутні підстави для вжиття заходів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». У цьому повідомленні судді вказували, зокрема, на те, що прокуратурою Донецької області порушено кримінальне провадження за частиною першою статті 375 КК України за фактом винесення колегією суддів ухвали від 3 травня 2018 року у справі за обвинуваченням особи. Хоча самі судді були переконані, що вказані дії прокуратури Донецької області свідчать про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

1.1.5. Забезпечення гарантій суддів під час кримінального розслідування
Разом із тим процедура притягнення судді до кримінальної відповідальності не може бути використана для здійснення тиску на суддю з метою спонукати його до прийняття «потрібного» судового рішення. Реєстрація в ЄРДР відомостей про вчинення суддею кримінального правопорушення як помста за ухвалення судового рішення всупереч процесуальній позиції прокурора у справі також є неприпустимою. Наявність кримінального провадження у жодному разі не повинна використовуватися як засіб впливу на суддю, спонукання його до певної поведінки⁸⁷.

Статтею 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження визначено забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

З огляду на спеціальний правовий статус судді особливо важливим є швидке та ефективне розслідування кримінальних проваджень, що стосуються постановлення завідомо неправосудних судових рішень. Сама по собі наявність кримінального провадження стосовно судді негативно впливає на авторитет правосуддя та суспільну довіру до суду, тому надзвичайно важливо, щоб розслідування у такому провадженні здійснювалося якомога швидше та без невинуватого тягання⁸⁸, оскільки зловживання прокурорів щодо порушення справ за статтею 375 КК України може бути використане проти суддів у зв'язку з прийняттям ними судових рішень.

⁸⁷ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 лютого 2019 року № 450/0/15-19, від 4 червня 2019 року № 1530/0/15-19, від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19.

⁸⁸ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 лютого 2019 року № 450/0/15-19, від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19, від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19.

За змістом статті 219 КПК України досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Строк досудового розслідування може бути продовжений, при цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Разом із тим визначені статтею 219 КПК України максимальні строки досудового розслідування у випадку розслідування злочинів, вчинених суддями, є занадто тривалими⁸⁹.

У зв'язку із цим також необхідно зауважити, що правова визначеність як складова конституційного принципу верховенства права передбачає вимогу, щоб особа не перебувала під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності невинувато довгий час. Такий висновок впливає, зокрема, і з положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і з практики її застосування ЄСПЛ.

Як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19, досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань 10 серпня 2018 року за ознаками вчиненого суддею Київського районного суду міста Полтави кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 375 Кримінального кодексу України (винесення завідомо неправосудної ухвали від 10 серпня 2018 року), триває більше ніж п'ять місяців. Вища рада правосуддя зазначила, що невручення повідомлення про підозру протягом цього часу може свідчити про неефективність досудового розслідування та упередженість працівників прокуратури.

1.1.6. Слід зазначити, що набуття суддею статусу підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальному провадженні є підставою для тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності.

Так, згідно із частиною першою статті 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою радою правосуддя на строк не більше двох місяців на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду – на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора).

Відповідно до частини другої статті 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним,

⁸⁹ Рішення Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19.

обвинувачуваним (підсудним), на будь-якій стадії кримінального провадження.

Як вбачається з розміщеного на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя⁹⁰ переліку суддів, відсторонених від здійснення правосуддя (у зв'язку з притягненням до кримінальної або дисциплінарної відповідальності), у 2019 році у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності було тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя 10 суддів.

Наведені статистичні дані свідчать про незначний відсоток суддів в Україні, що набувають статусу підозрюваних або обвинувачених у кримінальних справах.

1.1.7. На проблему використання прокурорами певних кримінальних правопорушень, зокрема «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (стаття 375 КК України), як засобу тиску на суддів звернула увагу GRECO у Звіті за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів (п 114)⁹¹.

У вказаному Звіті GRECO рекомендувала Україні скасувати кримінальне правопорушення «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (стаття 375 КК України) та/або, як мінімум, іншим чином забезпечити, що це та будь-яке інше положення про кримінальне правопорушення криміналізують виключно умисні порушення у сфері судочинства, а правоохоронні органи не зловживають такими нормами для неправомірного впливу та тиску на суддів (рекомендація XIII).

У рішенні Комітету Міністрів Ради Європи від 23–25 вересня 2019 року стосовно процедури нагляду за виконанням Україною рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Олександр Волков проти України» висловлено стурбованість щодо можливої загрози судовій незалежності через зловживання прокурорами кримінальними розслідуваннями відповідно до статті 375 Кримінального кодексу України, яка криміналізує винесення завідомо несправедливого рішення, а також закликало органи влади України розглянути заходи щодо усунення будь-якого потенційного надмірного впливу та тиску на суддів відповідно до рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) стосовно цього питання.

Поділяючи позицію щодо необхідності виключення статті 375 із КК України, Вища рада правосуддя, окрім того, для зменшення випадків тиску на суддів з боку прокурорів, слідчих шляхом ініціювання кримінального переслідування судді пропонувала на законодавчому рівні (шляхом внесення змін до статті 214 КПК України) визначити Генерального прокурора (його заступника) спеціальним суб'єктом внесення до ЄРДР відомостей про вчинення злочинів, передбачених статтею 375 КК України (рішення Ради від 1 березня

⁹⁰ Див.URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/157, <https://hcj.gov.ua/release>.

⁹¹ Див.URL: <https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-p3-76-greco-19-23-2017-/1680737206> (дата звернення: 21.01.2020).

2018 року № 707/0/15-18 про звернення до суб'єктів законодавчої ініціативи із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя). До цього часу вказана пропозиція Вищої ради правосуддя не підтримана та на законодавчому рівні не втілена.

Варто зауважити, що у вересні 2019 року на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України було внесено проект Закону України «Про внесення змін до статті 375 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з рекомендацією експертів Групи держав проти корупції Ради Європи», реєстр. № 2113-1 від 26 вересня 2019 року, яким запропоновано виключити статтю 375 із Кримінального кодексу України.⁹²

У пояснювальній записці до вказаного законопроекту зазначено: «Збереження складу злочину статті 375 у Кримінальному кодексі України як анахронічного і деструктивного елементу конструкції кримінально-правового переслідування злочинів проти правосуддя – порушує незалежність кримінального судочинства, і судочинства як такого і віддаляє законодавство і правову політику України від законодавства і правової політики цивілізованих держав – членів Європейського Союзу, чие кримінальне законодавство не містить, а правова політика не припускає існування подібних складів злочинів»⁹³.

Варто звернути увагу, що вказаний проект закону є альтернативним іншому законопроекту, внесеному до Верховної Ради України у вересні 2019 року, – проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудного судового рішення», реєстр. № 2113 від 10 вересня 2019 року⁹⁴.

Цим законопроектом передбачено посилення кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудного судового рішення та внесення доповнення до Кримінального кодексу України окремою статтею 375¹ «Постановлення суддею (судьями) Конституційного Суду України завідомо неправосудного судового рішення».

На думку Вищої ради правосуддя, законопроект № 2113 від 10 вересня 2019 року не вирішує проблему, пов'язану зі зловживанням статтею 375 Кримінального кодексу України як засобом тиску на суддів (на відміну від альтернативного законопроекту № 2113-1 від 26 вересня 2019 року), та, навпаки, включає в себе ризики для гарантій незалежності суддів і не відповідає рекомендаціям GRECO.

⁹² Про внесення змін до статті 375 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з рекомендацією експертів Групи держав проти корупції Ради Європи : проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2113-1&skl=10

⁹³ Про внесення змін до статті 375 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з рекомендацією експертів Групи держав проти корупції Ради Європи : проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2113-1&skl=10

⁹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудного судового рішення : проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2113&skl=10

З огляду на вказане доречно звернути увагу, що на розгляді Конституційного Суду України перебуває конституційне подання 55 народних депутатів України від 19 листопада 2019 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 375 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, за яким ухвалою колегії суддів відкрито конституційне провадження у справі.

1.1.8. Згідно з пунктом 7 Декларації щодо принципів незалежності судової влади, прийнятої Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи 14 жовтня 2015 року, під час прийняття рішень діяльність судді, який здійснює судочинство одноособово, або суддів, які працюють колективно для винесення рішення, не повинна зазнавати втручання чи впливу з боку будь-якого судді, який не призначений розглядати відповідну справу, ради юстиції, міністерства юстиції чи будь-якого іншого урядовця або установи; винятком є те, що рішення може бути оскаржене до іншого суду.

За виявленими ознаками втручання у здійснення правосуддя шляхом внесення слідчими, прокурорами до ЄРДР відомостей про прийняття суддею завідомо неправосудного рішення Вища рада правосуддя у порядку, визначеному пунктом 6 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», відповідно до рішень, прийнятих у 2019 році, зверталася до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів у відповідних кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 375 КК України.

У відповідь на вказані звернення Вищої ради правосуддя Генеральною прокуратурою України та регіональними правоохоронними органами надано інформацію щодо поточного стану досудового розслідування у кримінальних провадженнях за ознаками злочину, передбаченого частиною другою статті 375 Кримінального кодексу України (див. розділ 4.2).

1.2. Невнесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя

1.2.1. Статтею 376 КК України передбачено кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Відповідно до частини четвертої статті 48, пункту 9 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання.

Таким чином, повідомлення судді про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя, надіслане Генеральному прокурору на виконання зазначених вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є повідомленням про вчинення стосовно судді злочину, передбаченого статтею 376 КК України.

1.2.2. Згідно із частинами першою, другою, четвертою та сьомою статті 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Відповідно до статті 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

У пункті 13 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року зазначено, що потрібно вживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги, захисту і сприяння незалежності та неупередженості суддів.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в узагальненні «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» звернув увагу, що визначений частиною першою статті 214 КПК України обов'язок слідчого або прокурора не вимагає оцінки цими суб'єктами такої заяви (повідомлення) на предмет наявності ознак складу

злочину для того, щоб вчинити процесуальну дію, яка полягає у внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Такі вимоги не передбачають здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а передбачають лише обов'язок уповноважених органів здійснити фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення, які вона надає усвідомлено для реалізації відповідними органами завдань кримінального провадження.

1.2.3. До набрання чинності Законом України від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ частиною першою статті 8 та пунктом 2 частини першої статті 9 Закону України «Про прокуратуру» було встановлено, що Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури. Генеральний прокурор організовує діяльність органів прокуратури, у тому числі визначає межі повноважень Генеральної прокуратури України, регіональної та місцевих прокуратур у частині виконання конституційних функцій.

З урахуванням внесених Законом України від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ змін до Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» на цей час вказані положення статей 8, 9 встановлюють, що Офіс Генерального прокурора організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури, забезпечує належне функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань та його ведення органами досудового розслідування, визначає єдиний порядок формування звітності про стан кримінальної протиправності і роботу прокурора з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури; Генеральний прокурор організовує діяльність органів прокуратури України, у тому числі визначає межі повноважень Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур у частині виконання конституційних функцій.

Належне виконання вказаних функцій Генеральним прокурором та Офісом Генерального прокурора (Генеральною прокуратурою України) є необхідною передумовою належного виконання судом конституційних функцій щодо забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження й забезпечення яких є головним обов'язком держави (статті 3, 8, 55 Конституції України).

Вища рада правосуддя неодноразово звертала увагу, що мета вимоги щодо негайного інформування суддею Генерального прокурора про втручання у його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя полягає у тому, щоб на підставі такого повідомлення якомога швидше було розпочато досудове розслідування обставин вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Водночас, здійснюючи перевірку повідомлень суддів про втручання, Вища рада правосуддя виявила, що Генеральний прокурор не вносить до ЄРДР відомості про вчинення щодо судді кримінального правопорушення.

Посилаючись на частину першу статті 218 КПК України, Генеральний прокурор направляє відповідні повідомлення суддів за підслідністю, що істотно затримує початок досудового розслідування та знижує його ефективність.

З огляду на викладене Вища рада правосуддя вважає грубим порушенням вимог кримінального процесуального законодавства України бездіяльність з боку посадових осіб Генеральної прокуратури України, яка полягає у невнесенні відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за повідомленням суддів про вчинене кримінальне правопорушення, пересиланні повідомлення суддів про втручання в їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя з одного правоохоронного органу до іншого.

Така ситуація є загрозовою для засад демократичного устрою, забезпечення прав та свобод людини і громадянина через можливе зниження їх рівня захисту судом.

Під час проведення перевірки повідомлень суддів Зарічного районного суду міста Сум про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя Вища рада правосуддя згідно з рішенням від 12 березня 2019 року № 729/0/15-19 встановила грубе порушення вимог кримінального процесуального законодавства України з боку посадових осіб Генеральної прокуратури України, яке полягало у невнесенні відповідних відомостей до ЄРДР за повідомленням суддів про вчинене кримінальне правопорушення. Така бездіяльність посадових осіб Генеральної прокуратури України, на думку Вищої ради правосуддя, порушує гарантії незалежності суддів та не сприяє досягненню мети забезпечення незалежності судової влади – гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу. Відповідно до вказаного рішення Вища рада правосуддя вирішила, зокрема, внести Генеральному прокурору подання про притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими допущено бездіяльність, що полягає у невнесенні до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей, викладених у повідомленнях суддів Зарічного районного суду міста Сум.

У рішенні від 18 квітня 2019 року № 1192/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила, що повідомлення судді Інгулецького районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області про втручання в її діяльність як судді щодо здійснення правосуддя, надіслане на адресу Генерального прокурора, мало бути в обов'язковому порядку зареєстровано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань у строки, визначені статтею 214 КПК України, та перевірено під час здійснення досудового розслідування у відповідному кримінальному провадженні щодо наявності у діях вказаних суддею осіб ознак кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України. Водночас приєднання Криворізькою місцевою прокуратурою № 1 повідомлення судді до іншого кримінального провадження, що розслідується слідчим відділенням Інгулецького відділення поліції Криворізького відділу поліції Головного

управління Національної поліції в Дніпропетровській області за частиною першою статті 125 КК України, не є належним реагуванням на повідомлення судді про втручання у її діяльність щодо здійснення правосуддя.

На запит члена Вищої ради правосуддя, надісланий під час перевірки повідомлення судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, надійшли відповіді з Генеральної прокуратури України та прокуратури міста Києва, з яких вбачається, що повідомлення зазначеного судді про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя було направлено за територіальною юрисдикцією до прокуратури міста Києва, яка своєю чергою направила його за належністю до Головного управління Національної поліції у місті Києві. У відповіді слідчого відділу Печерського управління поліції ГУ НП у місті Києві, що надійшла на адресу Вищої ради правосуддя, було зазначено, що за результатами розгляду повідомлення не встановлено підстав для внесення відомостей до ЄРДР згідно зі статтею 214 КПК України. У рішенні від 12 лютого 2019 року № 449/0/15-19 Вища рада правосуддя вказує на грубе порушення вимог кримінального процесуального законодавства України посадовими особами Генеральної прокуратури України, а саме невнесення відповідних відомостей до ЄРДР за повідомленням судді про вчинене кримінальне правопорушення, пересилання повідомлення судді про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя з одного правоохоронного органу до іншого. Як зазначено у цьому рішенні, вказані дії та бездіяльність посадових осіб Генеральної прокуратури України порушують гарантії незалежності суддів та не сприяють досягненню мети забезпечення незалежності судової влади – гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу. Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Згідно з рішенням від 23 квітня 2019 року № 1260/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила, що дії співробітників Генеральної прокуратури України, які полягають у невнесенні відомостей до ЄРДР за повідомленням судді Галицького районного суду міста Львова, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 376 КК України, та направлення цього повідомлення до прокуратури Львівської області не сприяють утвердженню незалежності суддів (зі свого боку прокуратура Львівської області повідомила Вищу раду правосуддя, що Залізничним ВП ГУ НП у Львівській області у зв'язку з відсутністю достатніх підстав відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за відповідним повідомленням судді не вносились).

1.2.4. У низці рішень Вища рада правосуддя встановила, що невнесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за

повідомленням судді про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя становить порушення вимог кримінального процесуального законодавства України як з боку посадових осіб Генеральної прокуратури України, так і з боку територіального правоохоронного органу.

Згідно з рішенням Вищої ради правосуддя від 5 лютого 2019 року № 334/0/15-19 Вища рада правосуддя під час проведення перевірки за повідомленням судді Устинівського районного суду Кіровоградської області про втручання в її діяльність встановила грубе порушення вимог кримінального процесуального законодавства України посадовими особами Генеральної прокуратури України та прокуратури Кіровоградської області, яке полягає у невнесенні відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за повідомленням судді про вчинене кримінальне правопорушення. У вказаному рішенні зазначено, що така бездіяльність посадових осіб Генеральної прокуратури України та прокуратури Кіровоградської області порушує гарантії незалежності суддів та не сприяє досягненню мети забезпечення незалежності судової влади – гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу.

1.2.5. Досить частими є випадки передавання Генеральною прокуратурою України за підслідністю повідомлень суддів щодо можливого втручання у їхню діяльність з боку службових осіб регіональних прокуратур до тих самих регіональних прокуратур. Вища рада правосуддя неодноразово виявляла, що відповідні територіальні правоохоронні органи не вносять відомості за такими повідомленнями суддів до ЄРДР. Постає питання наявності конфлікту інтересів у правоохоронних структурах, яким Генеральна прокуратура України пересилає повідомлення суддів про втручання, що ставить під сумнів можливість здійснення ними повної, всебічної та об'єктивної перевірки повідомлених суддею фактів втручання.

Із повідомлення судді Берегівського районного суду Закарпатської області, що надійшло до Вищої ради правосуддя 18 квітня 2017 року, вбачалося, що суддя вважає втручанням у його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя проведення відповідних досудових розслідувань (зокрема, за фактом постановлення суддею можливо завідомо неправосудних ухвал), виклик його для надання пояснень, виклик секретаря судового засідання та помічника судді для допиту. Вказані дії, на думку судді, вчинялися уповноваженими особами прокуратури Закарпатської області з метою схвалення його до ухвалення судових рішень в інших справах на користь прокуратури Закарпатської області. Під час проведення перевірки за повідомленням судді Вищій раді правосуддя з листа Генеральної прокуратури України стало відомо про надходження у квітні 2017 року до Генеральної прокуратури України повідомлення судді Берегівського районного суду

Закарпатської області про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя та з інших питань. Згідно з вимогами статті 218 КПК України та Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені правопорушення це повідомлення судді було надіслано до прокуратури Закарпатської області, під територіальну юрисдикцію якої підпадає місце можливого вчинення кримінального правопорушення. За результатами розгляду повідомлення судді прокуратура Закарпатської області відмовила у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Разом із тим на виконання ухвали слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 23 червня 2017 року за заявою судді Генеральною прокуратурою України 7 листопада 2017 року було зареєстровано кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 376 КК України, яке в порядку статей 216, 218 КПК України було направлено до прокуратури Закарпатської області для організації досудового розслідування. На час прийняття Вищою радою правосуддя рішення від 26 березня 2019 року № 952/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя слідство у відповідному кримінальному провадженні тривало.

З повідомлення судді господарського суду Черкаської області, надісланого до Вищої ради правосуддя, вбачається, що 12 березня 2018 року на адресу суду надійшло клопотання Черкаської місцевої прокуратури про надання для ознайомлення у зв'язку з наявністю у провадженні СВ Черкаського відділу поліції кримінального провадження за матеріалами справи, в якій особі повідомлено про підозру за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною четвертою статті 368⁴ Кримінального кодексу України. 18 квітня 2018 року старшим оперуповноваженим Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України особисто вручено судді в робочому кабінеті повістку про виклик на допит як свідка у вказаному вище кримінальному провадженні. 20 квітня 2018 року суддя прибув до приміщення Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України на допит, який тривав до 12:30. На думку судді, такі дії працівників Черкаської місцевої прокуратури мають ознаки втручання у здійснення правосуддя. На запит члена Вищої ради правосуддя Генеральною прокуратурою України у листі від 22 червня 2018 року вказано, що повідомлення судді щодо втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя згідно з вимогами статті 218 КПК України та Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені правопорушення направлено до прокуратури Черкаської області. За результатами розгляду прокуратурою Черкаської області повідомлення судді відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань не вносились, оскільки, на думку правоохоронного органу, у

повідомленні не зазначені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а його зміст зводиться до незгоди з рішеннями прокурора у кримінальному провадженні. У рішенні від 5 лютого 2019 року № 332/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що в діях посадових осіб Генеральної прокуратури України вбачаються ознаки порушення вимог кримінального процесуального законодавства України, яке полягає у невнесенні до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідних відомостей за повідомленням судді про вчинене кримінальне правопорушення та пересиланні повідомлення судді про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя з одного правоохоронного органу до іншого. З відповіді Генеральної прокуратури України вбачається, що повідомлення судді господарського суду Черкаської області скеровано до правоохоронного органу, який в силу приписів КПК України здійснює процесуальне керівництво у справі, в якій суддю допитано. Вказані дії, зокрема пересилання зазначеного повідомлення до прокуратури Черкаської області, та бездіяльність посадових осіб Генеральної прокуратури України, яка полягає у невнесенні відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, на думку Вищої ради правосуддя, порушують гарантії незалежності суддів та не сприяють досягненню мети забезпечення незалежності судової влади – гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу.

На запит члена Вищої ради правосуддя, що був надісланий в межах перевірки повідомлення суддів апеляційного суду Запорізької області про втручання в їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя, Генеральна прокуратура України повідомила, що згідно з вимогами статті 218 КПК України та Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені правопорушення заяву суддів щодо можливого вчинення кримінального правопорушення працівниками прокуратури Запорізької області з дотриманням територіального принципу скеровано до прокуратури Запорізької області. За результатами її розгляду прокуратурою Запорізької області у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань відмовлено. Зазначене рішення обґрунтовано тим, що звернення не містить відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а його зміст зведено до незгоди із прийнятими процесуальними рішеннями. У рішенні від 12 лютого 2019 року № 450/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що вказані дії, зокрема пересилання зазначеного повідомлення до прокуратури Запорізької області, та бездіяльність посадових осіб Генеральної прокуратури України, а саме невнесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, порушують гарантії незалежності суддів та не сприяють досягненню мети забезпечення незалежності судової влади – гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу. Вища рада

правосуддя вирішила, зокрема, внести до Генеральної прокуратури України подання про притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими допущено бездіяльність, що полягає у невнесенні до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей, викладених у повідомленні суддів апеляційного суду Запорізької області.

Як вбачається з повідомлення судді Лубенського міськрайонного суду Полтавської області, яке 7 листопада 2018 року надійшло до Вищої ради правосуддя, 7 листопада 2018 року зазначеній судді стало відомо, що співробітниками управління по боротьбі з економічними злочинами Головного управління Національної поліції в Полтавській області вчиняються дії щодо передачі судді неправомірної вигоди у вигляді хабара. Суддя поінформувала про зазначені обставини засобами електронного зв'язку Вищу раду правосуддя, Генерального прокурора, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національну поліцію України, Національне антикорупційне бюро України та Службу безпеки України. Крім того, 9 листопада 2018 року суддя звернулась із заявою про вчинення злочину до прокуратури Полтавської області. Під час проведення перевірки за повідомленням судді Вищій раді правосуддя стало відомо, що прокуратурою Полтавської області відмовлено у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відповідно до листа прокуратури Полтавської області від 19 листопада 2018 року, надісланого судді за результатами розгляду її заяви від 9 листопада 2018 року про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (копію якого додано до пояснень судді), прокуратурою встановлено, що «у заяві фактично викладено незгоду судді із діями окремих працівників поліції, пов'язаними із виконанням покладених на них повноважень, визначених Законом України «Про Національну поліцію»; «також у заяві викладено певні припущення щодо неправомірних дій окремих працівників поліції, а не ті достовірні відомості, які відносяться до обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та відповідно до положень пункту 4 частини п'ятої статті 214 Кримінального процесуального кодексу України підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань». Як вказано у рішенні Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1264/0/15-19, зміст наведеної відповіді дає підстави для припущення, що реагування правоохоронних органів Полтавської області на повідомлення судді Лубенського міськрайонного суду Полтавської області про вчинення щодо неї працівниками управління по боротьбі з економічними злочинами Головного управління Національної поліції в Полтавській області кримінальних правопорушень, передбачених частиною другою статті 370 чи статтею 369 КК України, могло відбуватися в умовах конфлікту інтересів, що ставить під сумнів всебічність та об'єктивність проведеної перевірки та вжитих за її результатами заходів реагування. З огляду на викладене Вища рада правосуддя вирішила звернутися до Генеральної прокуратури України щодо необхідності забезпечення проведення відповідно до вимог КПК України повної та всебічної перевірки за повідомленням судді

Лубенського міськрайонного суду Полтавської області про вчинення стосовно неї працівниками управління по боротьбі з економічними злочинами Головного управління Національної поліції в Полтавській області дій, які мають ознаки кримінальних правопорушень.

Як Вищій раді правосуддя стало відомо з повідомлення судді Дубенського міськрайонного суду Рівненської області, 17 січня 2018 року на ім'я голови Дубенського міськрайонного суду Рівненської області надійшов запит Управління захисту економіки в Рівненській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України (далі – УЗЕ в Рівненській області) про надання інформації і копій документів стосовно цієї судді у зв'язку із встановленням факту неподання нею декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави. На переконання судді, збір інформації стосовно неї, ініційований УЗЕ в Рівненській області шляхом направлення до суду запиту, здійснювався з метою підризу її авторитету як судді. Зазначені дії суддя розцінює як «помсту» за прийняту постанову у справі та намагання вплинути на неї в майбутньому під час розгляду інших матеріалів, які надходять з УЗЕ в Рівненській області. Про зазначені факти суддя повідомила Вищу раду правосуддя і Генерального прокурора та просила вжити передбачених законом заходів реагування. У межах проведеної за повідомленням судді перевірки членом Вищої ради правосуддя надіслано запит до Генеральної прокуратури України стосовно надання відомостей про вжиті заходи реагування за повідомленням судді про втручання у її діяльність щодо здійснення правосуддя. У відповідь на вказаний запит прокуратура Рівненської області поінформувала, що звернення судді скеровано за належністю до УЗЕ в Рівненській області для організації та проведення службового розслідування. За результатами проведеної УЗЕ в Рівненській області службової перевірки з'ясовано фактичні обставини, про які йшлося у зверненні судді, однак фактів порушення закону в діях працівників поліції, а отже, і підстав для вжиття до них заходів реагування не встановлено. Водночас, як наголошено у рішенні Вищої ради правосуддя від 18 квітня 2019 року № 1193/0/15-19, слід враховувати, що проведення УЗЕ в Рівненській області перевірки викладених у повідомленні судді обставин щодо тиску на неї з боку посадових осіб цього підрозділу Департаменту захисту економіки Національної поліції України могло відбуватися в умовах конфлікту інтересів, що ставить під сумнів всебічність та об'єктивність проведеного службового розслідування. Згідно із відповіддю УЗЕ в Рівненській області на запит адвоката офіційна перевірка стосовно зазначеної судді Дубенського міськрайонного суду Рівненської області цим підрозділом Департаменту захисту економіки Національної поліції України не проводилася. За таких обставин повідомлені суддею факти можуть свідчити про тиск на неї з боку посадових осіб УЗЕ в Рівненській області. Згідно з рішенням від 18 квітня 2019 року № 1193/0/15-19, Вища рада правосуддя вирішила звернутися до начальника Управління захисту економіки в Рівненській області Департаменту захисту економіки Національної поліції

України щодо недопущення співробітниками Управління дій, які порушують гарантії незалежності суддів.

1.2.6. Важливе значення має дотримання визначених законом строків внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за повідомленнями суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Так, за результатами перевірки повідомлення судді Верховного Суду Вища рада правосуддя у рішенні від 20 червня 2019 року № 1687/0/15-19 звернула увагу, що за повідомленням судді Верховного Суду, надісланим на адресу Генерального прокурора, в обов'язковому порядку мали бути внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань у строки, визначені статтею 214 КПК України. Однак під час перевірки з повідомлення прокуратури міста Києва, яке надійшло до Вищої ради правосуддя, стало відомо, що за зверненням (повідомленням судді про втручання), яке надійшло з Генеральної прокуратури України (було скероване до прокуратури міста Києва ще в квітні 2019 року), відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені лише 16 травня 2019 року (проведення досудового розслідування доручено слідчому управлінню Головного управління Національної поліції у місті Києві). Як зазначено у рішенні від 20 червня 2019 року № 1687/0/15-19, наявна у Вищої ради правосуддя інформація дає змогу стверджувати, що органи досудового розслідування (службові особи, уповноважені на прийняття та реєстрацію повідомлень про кримінальні правопорушення) зволікали із внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за повідомленням судді, оскільки відповідні відомості були внесені до ЄРДР лише 16 травня 2019 року. Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зокрема звернути увагу Генеральної прокуратури України на необхідність дотримання приписів статті 19 Конституції України, статті 214 Кримінального процесуального кодексу України щодо обов'язку уповноважених органів вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань у строки, визначені законом.

1.2.7. У випадку виявлення фактів невнесення до ЄРДР відповідних відомостей за повідомленням судді про вчинене кримінальне правопорушення Вища рада правосуддя вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зокрема: вносить до Генеральної прокуратури України подання про притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими допущено бездіяльність, що полягає у невнесенні до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей, викладених у повідомленнях суддів; звертає увагу Генерального прокурора на дотримання приписів статті 19 Конституції України, статті 214 КПК України щодо обов'язку уповноважених

органів здійснювати фіксацію наданих відомостей про кримінальні правопорушення тощо.

Варто зазначити, що у низці листів, які надійшли від Генеральної прокуратури та регіональних прокуратур у відповідь на подання Вищої ради правосуддя, йдеться про те, що за повідомленням судді внесено відомості до ЄРДР та розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні за частиною першою статті 376 КК України. При цьому відомості до ЄРДР стосовно обставин, що можуть свідчити про наявність кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 376 КК України, були внесені вже після прийняття Вищою радою правосуддя відповідного рішення про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Водночас слід звернути увагу, що у тих випадках, коли повідомлення суддів щодо можливого втручання у їхню діяльність з боку службових осіб регіональних прокуратур передавалися Генеральною прокуратурою України за підслідністю до тих самих регіональних прокуратур, відомості за такими повідомленнями суддів не були внесені до ЄРДР і після прийняття Вищою радою правосуддя рішень про внесення відповідних подань.

1.2.8. Вищій раді правосуддя не відомо про жоден факт проведення Генеральною прокуратурою України службового розслідування у зв'язку з поданням Вищої ради правосуддя про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності посадових осіб, які допустили бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів, у частині невнесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинене кримінальне правопорушення за ознаками, передбаченими частиною першою статті 376 КК України, за повідомленням судді.

У відповідь на подання Вищої ради правосуддя Генеральна прокуратура України, з-поміж іншого, зазначає, що згідно із Законом України «Про прокуратуру» притягнення працівника прокуратури до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження належить до виключної компетенції *Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів*.

Як уже було наголошено у Щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2018 рік, Вища рада правосуддя не поділяє вказану позицію Генеральної прокуратури України.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 131 Конституції України, статтями 3, 53 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», а також статтями 50, 78 Закону України «Про прокуратуру» до повноважень Вищої ради правосуддя належить розгляд скарг на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора.

З урахуванням недопустимості виникнення конфлікту інтересів Вища рада правосуддя не може звертатися до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів із дисциплінарними скаргами про вчинення прокурорами

дисциплінарного проступку і одночасно реалізовувати свої повноваження щодо перегляду рішень цієї Комісії про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

Таким чином, Вища рада правосуддя не може виступати ініціатором дисциплінарного провадження щодо прокурора.

Крім того, наразі діяльність вказаної *Комісії призупинена до 1 вересня 2021 року* на підставі Закону України від 19 вересня 2019 року № 113-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», а новий орган не створено, що суттєво послаблює гарантії незалежності судової влади та створює ситуацію правової невизначеності стосовно дисциплінарної відповідальності прокурорів, у тому числі щодо питань втручання в діяльність суддів⁹⁵.

1.3. Інші випадки порушення гарантій незалежності суддів з боку правоохоронних органів

1.3.1. За результатами перевірки повідомлень суддів Вища рада правосуддя у 2019 році виявила також інші зловживання з боку правоохоронних органів.

Зокрема, зафіксовано випадки втручання правоохоронних органів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя шляхом зловживання процесуальними правами.

Так, слідчий суддя Новомиколаївського районного суду Запорізької області у повідомленні до Вищої ради правосуддя стверджує, що заявлений йому заступником керівника Токмацької місцевої прокуратури відвід був необґрунтованим, поданим з формальних і надуманих підстав з метою затягування розгляду відповідної скарги, свідомо спрямованим на усунення його від участі у розгляді цієї скарги, оскільки заступнику керівника місцевої прокуратури було достовірно відомо про відсутність на той час у Новомиколаївському районному суді Запорізької області інших суддів, які могли б здійснювати правосуддя. У рішенні від 4 червня 2019 року № 1530/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила, що звернення заступника керівника Токмацької місцевої прокуратури до суду з необґрунтованою заявою про відвід може свідчити про зловживання процесуальними правами.

Слід також звернути увагу, що, виходячи зі змісту рішень Ради суддів України від 4 червня 2016 року № 12 та 4 листопада 2016 року № 73, з огляду на те, що незалежність суддів є складовою права на справедливий суд, потрібно враховувати, що не може бути виправданим потребами досудового розслідування застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасовий доступ до речей і документів, а також отримання

⁹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/113-IX>

матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, тощо) щодо справ, які перебувають у провадженні судді, або справ, розгляд яких не є завершеним (рішення у справі не набрало законної сили; справа переглядається в апеляційному чи касаційному порядку, за нововиявленими обставинами; не вичерпані всі процесуальні можливості оскарження судових рішень).

1.3.2. Як зазначено у Висновку КРЄС № 12 (2009) «Про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві», прокурори й судді повинні здійснювати свої повноваження справедливо, неупереджено, об'єктивно та послідовно; прокурори й судді повинні поважати й захищати права людини та прагнути належного та ефективного функціонування системи правосуддя. Судді та прокурори мають бути незалежними одні від одних, а також незалежно виконувати свої функції. Суддям та прокурорам надані різні повноваження в системі правосуддя і в суспільстві загалом. У пункті 27 вказаного Висновку зазначено, що незалежність прокурорів невід'ємна від виконання ними своїх завдань. Це посилює їхню роль у правовій державі та в суспільстві, а також є гарантією того, що система правосуддя функціонує на засадах справедливості та ефективності, й того, що реалізуються всі переваги незалежності судочинства. Отже, подібно до принципу надання незалежності суддям, незалежність прокурорів не є прерогативою або привілеєм, наданим на користь прокурорів. Це є гарантія справедливого, неупередженого та ефективного правосуддя, яке захищає публічні і приватні інтереси зацікавлених осіб.

Вища рада правосуддя вважає необхідним зазначити, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 131¹ Конституції України, пунктів 15, 19, 25 частини першої статті 3 КПК України прокурор є рівноправною стороною та учасником кримінального провадження.

Не можуть розцінюватись як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя передбачені процесуальним законом форми реалізації сторонами кримінального провадження своїх процесуальних прав, у тому числі щодо обстоювання власної правової позиції засобами, передбаченими КПК України, подання до суду клопотань, скарг, заявлення відводів судді, зокрема за наявності обставин, які викликають сумнів у його неупередженості, тощо⁹⁶.

Потрібно враховувати, що відповідно до статті 321 КПК України головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

⁹⁶ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19.

За змістом статей 329, 330 КПК України сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуєчого у судовому засіданні. У разі невиконання розпорядження головуєчого прокурором чи захисником головуєчий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку у залі судового засідання їх може бути притягнуто до відповідальності, встановленої законом.

Так, перевіривши повідомлення судді Київського районного суду міста Полтави, відповідно до якого обрану Генеральною прокуратурою України тактику суддя вважав тиском на нього з метою прийняття певного рішення у справі, Вища рада правосуддя у рішенні від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19 не встановила у викладених обставинах ознак тиску на суддю з боку Генеральної прокуратури України з метою прийняття рішення у справі. При цьому в рішенні Вищої ради правосуддя зазначено, що оцінка поведінки прокурорів як зловживання процесуальними правами виходить за межі компетенції Вищої ради правосуддя при розгляді повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність. Вища рада правосуддя звернула увагу, що закон покладає на головуєчого у справі обов'язок щодо забезпечення дотримання вимог процесуального законодавства і підтримання авторитету судової влади шляхом застосування до порушників передбачених КПК України заходів відповідальності. Водночас відповідне повідомлення судді не містить інформації про виконання ним зазначеного обов'язку.

1.3.3. Крім того, Вища рада правосуддя у рішеннях звертає увагу, що судді як публічні особи під час виконання своїх обов'язків повинні враховувати інтерес до них з боку суспільства та право інших осіб висловлювати свої оціночні, у тому числі критичні, судження стосовно здійснення правосуддя. Також судді мають бути готовими до того, що судовий розгляд резонансних справ буде публічно коментуватися учасниками процесу, і не бути надто сприйнятливими або вразливими⁹⁷.

Відповідно до частини другої статті 30 Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

⁹⁷ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19.

У рішенні від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19 за результатами розгляду повідомлення судді Київського районного суду міста Полтави Вища рада правосуддя вказала, що, аналізуючи повідомлені суддею факти публічної критики його професійної діяльності з боку прокурорів, адвоката та потерпілого під час розгляду кримінальної справи, слід брати до уваги не лише мотиви захисту судового розгляду від викривлення й тиску з боку зазначених осіб, а й потребу в забезпеченні відкритого обговорення питань, які мають суспільне значення (про що, зокрема, зазначено у пункті 63 Висновку КРЄС № 1 (2001) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів). Таким чином, повідомлені суддею обставини щодо публічного висловлення власної позиції стороною обвинувачення у кримінальній справі Вища рада правосуддя не розцінила як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

1.3.4. Вища рада правосуддя також звертає увагу на необхідність ефективного досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами втручання в професійну діяльність суддів.

Статтею 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження визначено забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

У рішенні від 22 серпня 2019 року № 2239/0/15-19 Вища рада правосуддя за результатами перевірки повідомлень судді Київського апеляційного господарського суду встановила, що досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактом втручання в професійну діяльність судді та заподіяння тілесних ушкоджень триває більш ніж два роки, що свідчить про неефективність досудового розслідування. Вища рада правосуддя з огляду на наявну у неї інформацію може стверджувати, що органами прокуратури та поліції на підставі відповідних повідомлень судді Київського апеляційного господарського суду не вживалися належні заходи для здійснення ефективного розслідування повідомлених суддею обставин та притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності. Отже, Вища рада правосуддя вирішила: (1) звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом втручання в професійну діяльність судді; (2) звернути увагу Генеральної прокуратури України на необхідність забезпечення ефективного досудового розслідування у зазначеному кримінальному провадженні.

1.3.5. Під час перевірки повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність Вища рада правосуддя виявляла непоодинокі випадки надмірної тривалості досудового розслідування за фактом вчинення суддею кримінального правопорушення.

З актів реагування на рішення Вищої ради правосуддя про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, що були прийняті у 2019 році, Вищій раді правосуддя відомо лише про одне кримінальне провадження, за результатами якого судді повідомлено про підозру та направлено обвинувальний акт до суду, та про одне кримінальне провадження стосовно судді, яке було закрито.

Затягування досудового розслідування кримінальних проваджень щодо суддів є неприпустимим та суперечить основним принципам права.

Для забезпечення дійсної незалежності суддів та авторитету правосуддя правоохоронні органи мають забезпечувати швидке та ефективне розслідування всіх кримінальних проваджень за ознаками вчинення суддями злочинів, пов'язаних із професійною діяльністю судді.

1.3.6. У рішеннях про вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів Вища рада правосуддя звертає увагу на необхідність дотримання правоохоронними органами загальних правових принципів та засад.

У рішенні від 6 серпня 2019 року № 2025/0/15-19 Вища рада правосуддя наголосила, що дії посадових осіб органу досудового розслідування щодо невиконання обов'язкових на території України судових рішень, а саме невиконання рішень слідчих суддів під час досудового розслідування у відповідному кримінальному провадженні, окрім того, що вказують на грубе порушення Конституції та законів України, є такими, що підривають авторитет правосуддя. Згідно із вказаним рішенням Вища рада правосуддя вирішила внести Генеральному прокурору подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими допущено бездіяльність, що підриває авторитет правосуддя.

1.3.7. Окремо слід відзначити виявлені Вищою радою правосуддя ознаки втручання у здійснення правосуддя та тиску на суддів під час викликів суддів до правоохоронних органів для надання пояснень або як свідків у кримінальних провадженнях.

Відповідно до частини першої статті 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Пунктом 7 частини другої статті 65 КПК України (в редакції, чинній на момент звернення з повідомленням) визначено, що не можуть бути допитані як свідки професійні судді, народні засідателі та присяжні про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового

рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали.

Згідно із пунктом 3 частини першої статті 66 КПК України свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню.

Статтею 133 КПК України передбачено, що слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених цим Кодексом випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Згідно із частиною восьмою статті 224 КПК України особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

Обмеження, встановлені частиною другою статті 65 КПК України та частиною восьмою статті 224 КПК України, спрямовані на захист відповідної професійної таємниці чи іншої інформації з обмеженим доступом в інтересах осіб, які є власниками цієї інформації та довірили її відповідним спеціальним суб'єктам (адвокатам, нотаріусам тощо) чи службовим особам. Щодо судді ці обмеження стосуються таємниці нарадчої кімнати. Носії професійної таємниці та іншої службової інформації, зазначені у наведених статтях, зобов'язані зберігати цю інформацію від розголошення на підставі відповідних спеціальних законів, які регулюють їхню діяльність (зокрема, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – щодо адвокатів, Закон України «Про нотаріат» – щодо нотаріусів тощо).

При цьому частиною третьою статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом.

Під час допиту як свідка суддя в силу положень частини третьої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має право відмовитись від надання пояснень, якщо запитання слідчого стосуються розгляду справ, які

перебувають у його провадженні, або надати такі пояснення (крім відомостей, що становлять таємницю нарадчої кімнати)⁹⁸.

Зазначена норма спрямована на захист судді як носія судової влади, запобігання тиску на суддю та втручання у здійснення правосуддя, в інтересах здійснення правосуддя на засадах незалежності містить заборону будь-яких дій щодо суддів незалежно від форми їх прояву.

Системний аналіз вказаних вище норм свідчить про наявність у слідчого права викликати суддю на допит як свідка, проте з урахуванням встановлених законодавством обмежень щодо змісту запитань, які можуть бути поставлені.

Згідно з рекомендаціями Пленуму Верховного Суду України (постанова від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади») суддя не зобов'язаний давати будь-які пояснення щодо розглянутих справ або справ, які перебувають у його провадженні, а також надавати їх будь-кому для ознайомлення, крім випадків і в порядку, передбаченому законом.

Порушенням принципів самостійності судів та незалежності суддів слід визнати, зокрема, витребування від судді пояснень з питань, які підлягають обговоренню в нарадчій кімнаті чи були предметом такого обговорення, або спроби розкриття таємниці постановлення рішення в інший спосіб, витребування чи вилучення судових справ, розгляд яких не завершено, а також отримання матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, виписок з неї тощо) з порушенням встановленого законом порядку (неповноважним суб'єктом, без належного документального оформлення тощо).

З повідомлення судді господарського суду Черкаської області Вищій раді правосуддя стало відомо, що 18 квітня 2018 року старшим оперуповноваженим Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України особисто вручено цьому судді в робочому кабінеті повістку про виклик на допит як свідка у кримінальному провадженні щодо певної особи. На запит члена Вищої ради правосуддя суддя уточнив, що його було допитано як свідка старшим оперуповноваженим Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України. Суддя у поясненнях зазначив, що поставлені під час допитів запитання стосувались розгляду справи, що перебуває у його провадженні, прийнятих у вказаній справі рішень та наявності впливу на нього з боку керівництва суду чи інших осіб, що є неприпустимим в силу статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Із наданих суддею пояснень вбачається, що характер поставлених йому під час допитів запитань може свідчити про втручання органу досудового розслідування у його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя у конкретній справі. Вища рада правосуддя у рішенні від 5 лютого 2019 року № 332/0/15-19 дійшла висновку, що встановлені факти свідчать про втручання у діяльність судді господарського суду Черкаської області щодо здійснення

⁹⁸ Рішення Вищої ради правосуддя від 26 березня 2019 року № 952/0/15-19.

правосуддя. Вища рада правосуддя вирішила, зокрема, звернути увагу Генерального прокурора на те, що процесуальна діяльність органів досудового розслідування не може порушувати гарантії незалежності суддів відповідно до статей 126, 129 Конституції України та статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя від 3 жовтня 2019 року № 2593/0/15-19, зі змісту повідомлення судді окружного адміністративного суду міста Києва вбачається, що його було допитано як свідка у кримінальному провадженні, обставини якого стосуються судової справи, у якій він є головуючим та у якій ним винесено ухвалу про забезпечення позову. При цьому на день звернення із повідомленням про втручання, як зауважував суддя, розгляд відповідної судової справи не було закінчено. З огляду на зазначене Вища рада правосуддя дійшла висновку, що обставини, встановлені під час перевірки повідомлення судді окружного адміністративного суду міста Києва, вказують на можливе втручання у діяльність цього судді щодо здійснення правосуддя. Таким чином, Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У межах проведення перевірки за повідомленням судді Берегівського районного суду Закарпатської області від 18 квітня 2017 року про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя встановлено, що прокуратурою Закарпатської області здійснювалося досудове розслідування кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 375 КК України, за фактом постановлення цим суддею завідомо неправосудних ухвал. Крім того, прокуратурою Закарпатської області було висловлено прохання голові Берегівського районного суду Закарпатської області забезпечити явку вказаного судді до слідчого відділу слідчого управління прокуратури Закарпатської області для надання пояснень. Під час проведення перевірки за повідомленням судді Вищою радою правосуддя встановлено, що за результатами досудового розслідування зазначене кримінальне провадження щодо судді було закрито у зв'язку із встановленням відсутності в його діях складу кримінальних правопорушень. Вища рада правосуддя у рішенні від 26 березня 2019 року № 952/0/15-19 зазначила, що встановлені перевіркою обставини дають підстави для висновку про можливе втручання у діяльність судді Берегівського районного суду Закарпатської області, та вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. У рішенні Вищої ради правосуддя також вказано на наявність у слідчого права викликати суддю на допит як свідка, проте з урахуванням обмежень, встановлених законодавством щодо змісту запитань, які можуть бути поставлені.

1.3.8. Вища рада правосуддя неодноразово звертала увагу на те, що для встановлення факту втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя важливим є взаємозв'язок певних дій щодо судді з розглядом суддею конкретних судових справ.

Як зазначено у висновку члена Вищої ради правосуддя від 18 лютого 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні голови Ізюмського міськрайонного суду Харківської області, враховуючи, що голова суду не пов'язує дії співробітників Національної поліції з розглядом конкретних судових справ, саме по собі надіслання на адресу суду запиту про надання інформації стосовно судді не може свідчити про здійснення впливу на нього. З огляду на викладене член Вищої ради правосуддя дійшов висновку про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зазначених у статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Вищою радою правосуддя вироблено позицію, згідно з якою оцінка відомостей на предмет наявності порушень принципів самостійності та незалежності суддів має здійснюватися, зокрема, з урахуванням законності дій, в тому числі, органів досудового розслідування в межах визначених законом прав, вчинених за відсутності ознак зловживання ними, з належним документальним оформленням та повноважними суб'єктами.

Окремо слід зауважити, що слідчі та інші передбачені кримінальним процесом дії щодо судді необхідно проводити з огляду на авторитет правосуддя та визначені Конституцією і законами України гарантії незалежності судді. Зокрема, уповноважений орган, проводячи обшук житла або службового кабінету судді протягом періоду, що збігається із часом розгляду цим суддею справи, пов'язаної із правами, свободами, інтересами чи обов'язками такого органу або його посадових осіб, повинен зважати на можливість виникнення значного суспільного резонансу, що негативно вплине на авторитет судової влади.

1.4. Прогрес у співпраці Вищої ради правосуддя з органами прокуратури щодо питань забезпечення незалежності суддів

1.4.1. Слід відзначити прогрес у співпраці з органами прокуратури щодо запобігання використанню статті 375 КК України як засобу тиску на суддю та забезпечення ефективного досудового розслідування кримінальних проваджень про правопорушення, передбачені цією статтею.

1.4.2. Так, Генеральною прокуратурою України видано наказ від 15 липня 2019 року № 126 «Про окремі питання організації роботи органів прокуратури щодо додержання вимог законодавства про гарантії недоторканності і незалежності суддів», метою якого є забезпечення додержання вимог законодавства про гарантії недоторканності і незалежності суддів,

недопущення випадків неправомірного тиску на судові органи, а також налагодження належної взаємодії з Вищою радою правосуддя із цих питань.

Зазначеним організаційно-розпорядчим актом наказано:

1. Першому заступнику та заступникам Генерального прокурора, заступнику Генерального прокурора – Головному військовому прокурору, заступнику Генерального прокурора – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в межах компетенції організувати роботу щодо належного розгляду звернень суддів з метою недопущення фактів незаконного тиску на них, порушення їхньої недоторканності та незалежності, а також ефективної співпраці з Вищою радою правосуддя із цих питань.

2. Керівникам самостійних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України, керівникам регіональних прокуратур забезпечити надання до Департаменту забезпечення діяльності керівництва Генеральної прокуратури України (далі – Департамент) інформації про:

- результати розгляду подань, рішень та інших документів Вищої ради правосуддя про виявлення та притягнення осіб до встановленої законом відповідальності, діями яких порушено гарантії незалежності суддів, додержання вимог Кримінального процесуального кодексу України, а також повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя – одночасно з наданням їм відповіді (із копіями матеріалів);

- стан досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про злочини, передбачені статтями 375, 376, 377, 378, 379 КК України, – за запитом Департаменту;

- результати службових розслідувань, проведених стосовно працівників органів прокуратури, діями яких порушено гарантії незалежності суддів, – за запитом Департаменту.

3. Департаменту у взаємодії з відповідними самостійними структурними підрозділами забезпечити моніторинг та збирання даних щодо розпочатих кримінальних проваджень про злочини, вказані у пункті 2 цього наказу; вжиття заходів щодо належного розгляду звернень Вищої ради правосуддя та суддів про втручання у суддівську діяльність, подань про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів тощо; систематичне опрацювання та узагальнення наданої інформації.

1.4.3. Листом Генеральної прокуратури України від 19 березня 2018 року № 01/1/2/1-12 вих.-18 Вищу раду правосуддя повідомлено, що Генеральною прокуратурою України вжито заходів до забезпечення додержання гарантій недоторканності і незалежності суддів, недопущення випадків неправомірного тиску на судові органи, а також щодо здійснення швидкого та ефективного розслідування кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені статтями 375, 376 Кримінального кодексу України. Зокрема, керівників регіональних прокуратур зобов'язано негайно інформувати керівництво Генеральної прокуратури України про внесення до Єдиного

реєстру досудових розслідувань відомостей про указані правопорушення, доручати їх розслідування слідчим апаратів регіональних органів досудового розслідування, а також визначати групи прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у кримінальних провадженнях цієї категорії, із обов'язковим включенням до їх складу заступників керівників регіональних прокуратур, прокурора Генеральної прокуратури України. Аналогічний порядок організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, втручання в діяльність судових органів запроваджено також у Генеральній прокуратурі України.

1.4.4. Разом із тим у Вищій раді правосуддя викликали занепокоєння щодо гарантій незалежності суддів останні тенденції в діяльності органів прокуратури України.

Так, рішенням від 21 листопада 2019 року № 3099/0/15-19 Вища рада правосуддя з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя ухвалила публічне звернення щодо заяв *Генерального прокурора*⁹⁹.

У вказаному публічному зверненні Вища рада правосуддя зазначила, що «заяви керівника правоохоронного органу стосовно потенційних можливостей Генеральної прокуратури України здійснювати тиск на окремих суддів та членів Вищої ради правосуддя шляхом відкриття проти них кримінальних проваджень нагадують про небезпечні практики ручного керування системою прокуратури»¹⁰⁰.

Згідно з публічним зверненням «Вища рада правосуддя вважає неприпустимими політичні коментарі Генерального прокурора щодо темпів впровадження судової реформи, які прозвучали в інтерв'ю «Радіо Свобода» від 15 листопада 2019 року ... Висловлювання Генерального прокурора у вказаному інтерв'ю стосовно діяльності суддів, у тому числі вищих інстанцій, і членів Вищої ради правосуддя суперечать принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, який гарантує кожній гілці влади незалежність, оскільки Конституцією України та законами України на прокуратуру не покладено повноважень з нагляду та контролю за реалізацією судової реформи... Вища рада правосуддя вважає за необхідне наголосити, що захищеність суддів на рівні Конституції України є найважливішою гарантією незалежності судової влади, неупередженого, об'єктивного, безстороннього та незалежного виконання суддями своїх обов'язків щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі, а тому поширення Генеральним прокурором інформації з метою

⁹⁹ Поширення Генеральним прокурором інформації з метою дискредитації судової влади або впливу на Вищу раду правосуддя є неприпустимим. URL: <https://hcj.gov.ua/news/poshyrennya-generalnym-prokurorom-informaciyi-z-metoyu-dyskredytaciyi-sudovoyi-vlady-abo-vplyvu>

¹⁰⁰ Поширення Генеральним прокурором інформації з метою дискредитації судової влади або впливу на Вищу раду правосуддя є неприпустимим. URL: <https://hcj.gov.ua/news/poshyrennya-generalnym-prokurorom-informaciyi-z-metoyu-dyskredytaciyi-sudovoyi-vlady-abo-vplyvu>

дискредитації судової влади або впливу на Вищу раду правосуддя є неприпустимим»¹⁰¹.

2. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування

2.1. Відповідно до статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

У рішенні Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 зазначено, що «положення Конституції України стосовно незалежності суддів «пов'язані з принципом поділу державної влади та обумовлені необхідністю забезпечувати основи конституційного ладу, права людини, гарантувати самостійність і незалежність судової гілки влади». Отже, захищеність суддів на рівні Конституції України є найважливішою гарантією незалежності судової влади, неупередженого, об'єктивного, безстороннього та незалежного виконання суддями своїх обов'язків щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі»¹⁰².

Відповідно до Висновку № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів судова влада є однією із трьох гілок влади демократичної держави. Вони є взаємодоповнюючими, і жодна з них не є «верховною» та не домінує над іншими.

Жодна з гілок державної влади не може діяти в повній ізоляції й окремо від двох інших. Усі гілки влади функціонують у відносинах незалежності. Тому рекомендується підтримувати обмін думками й діалог між судовою та іншими гілками державної влади.

Судова влада як одна із трьох гілок державної влади несе відповідальність перед народом, якому вона служить. Відповідно для судової, як і для інших гілок влади, пріоритетним завжди повинен бути інтерес суспільства, оскільки забезпечення цього інтересу є її фундаментальним завданням.

Судова влада (як і дві інші гілки влади) перебуває на службі у суспільства. Таким чином, судова влада, як і інші органи державної влади, має обов'язок перед іншими гілками державної влади та перед суспільством в

¹⁰¹ Поширення Генеральним прокурором інформації з метою дискредитації судової влади або впливу на Вищу раду правосуддя є неприпустимим. URL: <https://hcj.gov.ua/news/poshyrennya-generalnym-prokurorom-informaciyi-z-metoyu-dyskredytaciyi-sudovoyi-vlady-abo-vplyvu>.

¹⁰² Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11_p_2018.pdf

цілому продемонструвати, яким чином здійснюється застосування влади, незалежності і повноважень, що були на неї покладені.

2.2. Частиною другою статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Статтею 8 Закону України «Про статус народного депутата України» передбачено, що у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі, завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян, утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави.

2.3. Вища рада правосуддя у своїх рішеннях зазначає про неприпустимість використання народним депутатом депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави. Народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в інших цілях, крім тих, які передбачені Конституцією та Законами України¹⁰³.

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 6 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат у порядку, встановленому законом, звертається із депутатським запитом або депутатським зверненням до Президента України, органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності у порядку, передбаченому цим Законом і законом про регламент Верховної Ради України.

Ця норма кореспондується з положенням статті 86 Конституції України, згідно з яким народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Відповідно до частини першої статті 16 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат має право на депутатське звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх

¹⁰³ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 березня 2019 року № 727/0/15-19.

посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, об'єднань громадян з питань, пов'язаних з депутатською діяльністю, і брати участь у розгляді порушених ним питань.

Депутатське звернення – викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції.

У роз'ясненнях, наданих Конституційним Судом України у рішенні від 5 березня 2003 року № 5-рп/2003 за конституційним поданням Національного банку України про офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про звернення народних депутатів України до Національного банку України), зазначено, що на відміну від запиту звернення – це викладена у письмовій формі пропозиція народного депутата України зазначеним вище адресатам здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції (абзац другий частини першої статті 16 Закону України «Про статус народного депутата України»). За своїм змістом депутатське звернення не має імперативного характеру і заявляється народними депутатами України самостійно. Такі звернення можуть бути зумовлені скаргами та заявами виборців, а також стосуватися інших питань депутатської діяльності, які ініціюються народним депутатом України.

У постанові Пленуму від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» Верховний Суд України надав роз'яснення, в тому числі про таке: «...встановлене статтею 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов'язані зі здійсненням правосуддя у конкретних справах. Звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів з питань здійснення правосуддя у конкретній справі є неприпустимим і не підлягає розгляду. Залежно від характеру і змісту таких запитів та звернень їх слід розцінювати як втручання в судову діяльність. Вмотивування таких запитів і звернень посиланнями на законодавство, що визначає порядок розгляду звернень громадян, статус народних депутатів України чи депутатів місцевих рад тощо, не повинні братися до уваги в силу положень частини другої статті 126 Конституції України».

У 1999 році Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо правомірності звернення народних депутатів із запитами до суду, зазначав, що запити народних депутатів України завжди вносяться з викладенням позиції депутата щодо судового рішення чи конкретних дій судді або у разі наявності у народного депутата України сумнівів щодо правильності рішення суду тощо. Викладені в запитах пропозиції й вимоги народних депутатів об'єктивно справляють певний вплив на суддів, що заборонено Конституцією України. У зв'язку із цим Конституційний Суд України наголосив, що звернення

народного депутата України як члена парламенту з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя у конкретних справах є неприпустимим¹⁰⁴.

2.4. Щодо депутатів місцевих рад також варто зауважити, що згідно зі статтею 2 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» депутат місцевої ради як представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу зобов'язаний виражати і захищати інтереси відповідної територіальної громади та її частини – виборців свого виборчого округу, виконувати їх доручення в межах своїх повноважень, наданих законом.

Статтею 11 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» депутату місцевої ради при здійсненні депутатських повноважень надане право на депутатське звернення, депутатський запит, депутатське запитання. Частиною першою статті 13 цього Закону визначено, що депутатське звернення – викладена в письмовій формі вимога депутата місцевої ради з питань, пов'язаних з його депутатською діяльністю, до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також керівників правоохоронних та контролюючих органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на території відповідної ради, здійснити певні дії, вжити заходів чи дати офіційне роз'яснення з питань, віднесених до їх компетенції.

Отже, Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» депутатів не уповноважено направляти до суду (голови суду) депутатські звернення з питань здійснення правосуддя у конкретних справах.

Умови виконання професійних обов'язків суддів та правові засоби, за допомогою яких забезпечується їх реалізація, а також відповідальність судді за їх порушення/невиконання визначено Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом.

2.5. Вища рада правосуддя вже неодноразово звертала увагу, що законами України «Про статус народного депутата України» та «Про статус депутатів місцевих рад» депутатів не уповноважено направляти до суду (судді, голові суду) депутатські звернення з питань здійснення правосуддя у конкретних справах.

Отже, народні депутати України та депутати місцевих рад, які не є учасниками судового процесу, повинні утримуватися від надання суду пропозицій щодо прийняття того чи іншого рішення, а також будь-яких інших вказівок у позапроцесуальний спосіб стосовно розгляду справи.

¹⁰⁴ Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 у справі про запити народних депутатів України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-99>

Разом із тим надсилання депутатом депутатського звернення чи запиту до суду не у всіх випадках може вважатись спробою тиску чи впливу на суд.

Так, згідно з повідомленням судді Верховного Суду 9 квітня 2019 року до Верховного Суду від депутата Рокитнянської селищної ради Київської області надійшло звернення (інформування, прохання) від 4 квітня 2019 року у справі, що розглядається, адресоване цьому судді та іншим членам колегії суддів (без зазначення їхніх ПІБ), у якому депутат просила оскаржуване судове рішення залишити без змін, звертаючи увагу на фактичні обставини, які передували виникненню спору та мали місце під час розгляду справи в судах, стверджуючи, що відповідна касаційна скарга є необґрунтованою. При цьому звернення депутата містило заклики: «Віримо, у незалежність і неупередженість суду і віримо, що є люди доброї волі, які допоможуть відбутися справедливості і законності!» У рішенні від 20 червня 2019 року № 1687/0/15-19 Вища рада правосуддя зауважила, що, звертаючись до суду у справі із проханням залишити без змін оскаржуване судове рішення, депутат Рокитнянської селищної ради Київської області діяла не у спосіб та поза межами повноважень, визначених чинним законодавством України. Як зазначено у вказаному рішенні Вищої ради правосуддя, такі дії депутата Рокитнянської селищної ради Київської області як представника територіальної громади, наділеного повноваженнями з вирішення питань місцевого значення, створюють у мешканців територіальної громади уявлення про можливість вплинути на суд та судове рішення у позапроцесуальний спосіб, що в цілому негативно позначається на авторитеті правосуддя та підриває незалежність судової влади, а також свідчить про втручання в діяльність судді під час здійснення правосуддя. Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для ухвалення звернення до Рокитнянської селищної ради Київської області для вжиття заходів щодо недопущення відповідним депутатом дій, що можуть бути розцінені як втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Подібних висновків Вища рада правосуддя дійшла також у рішенні від 17 січня 2019 року № 137/0/15-19 за результатами перевірки повідомлення суддів апеляційного суду Запорізької області про втручання у їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя з боку депутата Запорізької міської ради VII скликання.

Разом із тим за результатами перевірки повідомлення суддів Ірпінського міського суду Київської області Вища рада правосуддя не встановила у зверненні з депутатським запитом народного депутата України ознак втручання у діяльність суддів цього суду щодо здійснення правосуддя. Як вказано у рішенні Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19, слідчим управлінням прокуратури Київської області здійснювалося досудове розслідування за матеріалами кримінального провадження стосовно суддів

Ірпінського міського суду Київської області за ознаками постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; підставою порушення кримінального провадження став депутатський запит народного депутата України, надісланий Генеральному прокурору як заява про злочин. У повідомленні про втручання в їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя судді розцінюють вказаний депутатський запит як спробу тиску на суд щодо здійснення правосуддя. Зі змісту депутатського запиту народного депутата України вбачається, що розгляд судових справ, про які в ньому йдеться, Ірпінським міським судом Київської області як судом першої інстанції завершено. Згідно з рішенням від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19 Вища рада правосуддя під час перевірки фактів, викладених у повідомленні суддів, не побачила підстав, які б свідчили про втручання народного депутата України у діяльність суддів цього суду щодо здійснення правосуддя, пов'язане із перешкодженням виконанню суддями професійних обов'язків під час ухвалення рішень. Вища рада правосуддя зазначила, що народний депутат України, який не є учасником судового процесу, як і будь-який інший громадянин, організація чи посадова особа, може звернутися до прокуратури щодо проведення перевірки на предмет наявності ознак злочину в діях інших осіб.

У висновку члена Вищої ради правосуддя від 1 квітня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Запорізького районного суду Запорізької області, було встановлено, що депутатське звернення народного депутата України від 11 лютого 2019 року, яке надійшло 18 лютого 2019 року на електронну пошту Запорізького районного суду Запорізької області, не містить прямих вимог, погроз чи вказівок стосовно розгляду або прийняття будь-якого рішення у судовій справі, про яку йдеться у повідомленні, а тому не може вважатись спробою тиску чи впливу на суд.

2.6. Статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язано органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади.

Відповідно до частини шостої статті 48 цього Закону органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї.

У рішенні ЄСПЛ від 6 жовтня 2011 року у справі «Агрокомплекс» проти України» Суд, з-поміж іншого, наголосив, що обсяг зобов'язань Держави щодо забезпечення розгляду «незалежним та неупередженим судом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції не обмежується судовою гілкою влади. Цей обсяг зобов'язань також покладає обов'язки на виконавчі, законодавчі та будь-які інші органи Держави, незалежно від їх рівня, поважати та виконувати рішення та постанови судів, навіть якщо ці органи не погоджуються з ними.

Таким чином, повага з боку Держави до повноважень судів є невід'ємною передумовою впевненості суспільства у судах і, у більш широкому сенсі, верховенства закону. Для того, щоб це відбулося, конституційних гарантій незалежності та неупередженості судової гілки влади не досить. Ці гарантії мають бути ефективно впроваджені у повсякденну поведінку та поведження органів влади (п 136)¹⁰⁵.

Як зазначено у пункті 18 Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також слід уникати дій, які можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію.

Як зазначила Консультативна рада європейських суддів із цього приводу, «політики ніколи не повинні заохочувати непокору судовим рішенням, не кажучи вже про насильство щодо суддів, яке мало місце в деяких державах-членах... Надання політиками незбалансованих критичних коментарів є безвідповідальним і викликає серйозну проблему, оскільки тим самим можуть бути мимоволі чи навмисно підірвані суспільна довіра і впевненість у системі правосуддя. У таких випадках судова влада повинна зазначати, що ця поведінка є нападом на конституцію демократичної держави, а також посяганням на правове становище інших гілок державної влади. Така поведінка також порушує міжнародні стандарти» (пункт 52 Висновку КРЄС № 18 (2015) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях).

Оцінка й критика однією гілкою державної влади інших гілок влади має здійснюватися в атмосфері взаємоповаги. Незбалансована критика з боку політиків є безвідповідальною та може стати причиною серйозних проблем. Це може підірвати довіру громадськості до судової системи та, у винятковому випадку, спровокувати посягання на конституційну рівновагу в демократичній державі. Політики ніколи не повинні заохочувати непокору судовим рішенням, не кажучи вже про насильство щодо суддів, яке мало місце в державах-членах¹⁰⁶.

Вища рада правосуддя наголошує на необхідності забезпечення взаємної поваги під час здійснення оцінки судових рішень народними депутатами, будь-якими посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування.

Так, суддею Рівненського окружного адміністративного суду повідомлено Вищу раду правосуддя про виступ народного депутата України на

¹⁰⁵ Див. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_973 (дата звернення: 21.01.2020).

¹⁰⁶ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 березня 2019 року № 727/0/15-19.

пленарному засіданні Верховної Ради України 18 травня 2018 року, який містив, зокрема, такі висловлювання: «Так само суддя Рівненського окружного адмінсуду [...], яка зараз по безпределу за гроші намагається поновити колишнього заступника губернатора махрового корупціонера [...]. Просто нахабно і цинічно, отак судді витирають ноги об закон. Їм наплювати на людей, їм наплювати на парламент. Їм наплювати на те, що закон має бути святим, непорушним і невідворотним»; «з десяток суддів самих корумпованих, самих одіозних повісити на Хрещатику, щоб іншим неповадно було, щоб суди працювали на людей, а не на свої кишені». У рішенні від 12 березня 2019 року № 727/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що висловлювання народного депутата України, про які зазначено в повідомленні судді Рівненського окружного адміністративного суду, можуть сприйматися як дії, що не відповідають принципам незалежності судових органів, вимогам Конституції та законів України та ослаблюють довіру громадськості до судової системи.

Суддя Рівненського районного суду Рівненської області повідомив Вищу раду правосуддя, що прийняте Рівненським районним судом Рівненської області рішення щодо законності реєстрації особи кандидатом на посаду сільського голови викликало обурення однопартійців цього кандидата на посаду сільського голови. Зокрема, один народний депутат України на своїй сторінці у соціальній мережі Facebook виклав публікацію з погрозами зазначеному судді та надав оцінку судовому рішенню. Окрім цього, на особистий номер телефону судді почали надходити дзвінки та sms-повідомлення від невідомої особи, яка представилась іншим народним депутатом України, з образами і погрозами у зв'язку з винесенням вказаного судового рішення. Вища рада правосуддя у рішенні від 4 квітня 2019 року № 1049/0/15-19 дійшла висновку, що у доданих до повідомлення судді роздруківках публікації та sms-повідомлень один народний депутат України та невідома особа, яка представилась іншим народним депутатом, висловлюють критичну думку щодо прийнятого рішення у відповідній справі. З роздруківок sms-повідомлень вбачається, що такі повідомлення містять образливі, грубі, лайливі, принизливі висловлювання і погрози на адресу судді. Дослідивши повідомлення судді, Вища рада правосуддя дійшла висновку, що дії народного депутата України та невідомої особи, яка представилась народним депутатом України, не містять ознак безпосереднього втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя та не мають на меті схилити суддю до прийняття певного рішення у справі. Водночас сам факт надання публічних коментарів (на своїй сторінці у соціальній мережі Facebook) народним депутатом України щодо прийнятого судового рішення у конкретній судовій справі є таким, що підриває суспільну довіру до правосуддя в цілому. Зазначені дії є неприпустимими для народних депутатів України, які представляють законодавчу владу, оскільки подібні вчинки певною мірою формують суспільну думку, а негативна оцінка

діяльності судових органів з боку владних структур завдає шкоди авторитету правосуддя.

2.7. За виявленими ознаками втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України, депутатів місцевих рад Вища рада правосуддя відповідно до рішень, прийнятих у 2019 році, зверталася до Верховної Ради України, відповідних місцевих рад щодо вжиття заходів із недопущення депутатами дій, які підривають незалежність суддів та авторитет правосуддя, а також можуть бути розцінені як втручання в діяльність судді, щодо неприпустимості таких дій, як звернення до суду у позапроцесуальний спосіб.

На зазначені звернення Вищої ради правосуддя у 2019 році надійшла лише одна відповідь від органів місцевого самоврядування про вжиття заходів реагування. Селищна рада повідомила Вищу раду правосуддя, що звернення Ради було розглянуто на засіданні постійної комісії ради з питань регламенту, депутатської діяльності та етики, дотримання законності, охорони громадського порядку, захисту прав і законних інтересів громадян, звернуто увагу депутатів селищної ради на неухильне дотримання вимог чинного законодавства та недопущення перевищення своїх повноважень при здійсненні ними депутатської діяльності.

Разом із тим від Верховної Ради України не надійшло жодної відповіді з інформуванням про результати розгляду відповідних рішень Вищої ради правосуддя та про вжиття будь-яких заходів із недопущення народними депутатами України дій, які можуть бути розцінені як втручання в діяльність судді під час здійснення правосуддя та які підривають незалежність суддів і авторитет правосуддя.

3. Втручання у діяльність суддів з боку громадян та їх об'єднань, засобів масової інформації

Найбільшу кількість рішень Вищої ради правосуддя про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя у 2019 році прийнято за повідомленнями суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку громадян.

Нижче міститься узагальнення найбільш типових випадків посягань на незалежність, неупередженість судді, авторитет правосуддя на основі розглянутих Вищою радою правосуддя у 2019 році повідомлень суддів про втручання та відповідних рішень Ради про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

3.1. Порушення порядку в судовому засіданні, зрив судових засідань

3.1.1. У повідомленнях про втручання судді зазначають про порушення порядку в судових засіданнях учасниками справ або вільними слухачами, зокрема про невиконання розпоряджень головуючого, допущення зневажливої поведінки в судовому засіданні, образливих висловлювань на адресу суду, погроз, зриви судових засідань, перешкоджання виконанню суддями професійних обов'язків, порушення таємниці нарадчої кімнати тощо.

3.1.2. Відповідно до приписів статті 216 ЦПК України, статті 198 КАС України, статті 200 ГПК України, статей 329–330 КПК України учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва.

Згідно зі статтею 145 ЦПК України, статтею 146 КАС України, статтею 133 ГПК України, статтею 330 КПК України за порушення порядку в судовому засіданні або невиконання розпоряджень головуючого до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, застосовується попередження, а в разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із залу судового засідання.

Відповідно до статті 185³ КУпАП неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, тягнуть за собою адміністративну відповідальність.

Як вбачається зі змісту статті 258 КУпАП, у разі вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого частинами першою, другою, третьою і п'ятою статті 185³ цього Кодексу, протокол про адміністративне правопорушення не складається, якщо особа не оспорує допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається. У такому разі уповноваженими органами (посадовими особами) на місці вчинення правопорушення виноситься постанову у справі про адміністративне правопорушення відповідно до вимог статті 283 цього Кодексу.

Згідно зі статтями 221, 221¹ КУпАП справи про вказані адміністративні правопорушення розглядають районні, районні у місті, міські, міськрайонні, місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд. Справа розглядається суддею-доповідачем зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення.

Як роз'яснено у пунктах 3, 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади», суди

повинні належним чином реагувати на порушення учасниками процесу та іншими присутніми в залі судового засідання особами встановленого законом і судом порядку розгляду справ та за наявності підстав вирішувати питання про притягнення винних у вчиненні таких порушень до відповідальності. У кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності за статтею 185³ КУпАП.

Згідно зі статтею 376 КК України втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення передбачає настання кримінальної відповідальності.

3.1.3. Таким чином, як зазначає у своїх рішеннях Вища рада правосуддя, закон покладає на головуєчого у судовому засіданні обов'язок щодо забезпечення дотримання вимог процесуального законодавства і підтримання авторитету судової влади шляхом застосування до порушників штрафних санкцій, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення¹⁰⁷.

Вища рада правосуддя неодноразово наголошувала, що суддя, встановивши прояв неповаги до суду з боку учасника судового процесу, має вирішити питання про притягнення його до встановленої законом відповідальності.

Як зазначається у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, в кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно, в першу чергу, суду реагувати на це, зокрема вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності згідно з КУпАП.

Учасники судового процесу мають усвідомлювати, що неправомірне втручання у процес здійснення правосуддя, прояв зневаги до суду або встановлених у суді правил є неприпустимими. Важливим у подібних ситуаціях є реальне застосування належних кримінальних або адміністративних санкцій до осіб, які вчиняють зазначені протиправні дії.

При цьому слід враховувати, що здійснення кваліфікації відповідних правопорушень та визначення відповідальності за них згідно з положеннями КПК України і КУпАП віднесені до компетенції органів досудового розслідування і суду. Наділення Вищої ради правосуддя функціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя не передбачає перекладення на Раду суддівських повноважень, зокрема тих, що визначені процесуальними кодексами України.

Окремо слід зазначити, що у Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів Консультативна рада європейських суддів звернула увагу на необхідність належного поведіння суддів з учасниками судових розглядів.

¹⁰⁷ Рішення від 12 березня 2019 року № 726/0/15-19.

«Суддя, який зрозумілим чином пояснює свої рішення – і в певних випадках, шлях до такого рішення, – як правило, викликає почуття справедливого поводження навіть із боку сторони, яка в кінцевому підсумку програє справу» (п. 63).

Доцільно внести відповідні зміни до процесуальних кодексів України, які б передбачали додаткові можливості для суддів щодо прийняття процесуальних рішень у зв'язку з проявом неповаги до суду, порушенням порядку в судовому засіданні (у тому числі щодо застосування покарань матеріального характеру).

3.1.4. Разом із тим, як наголошує Вища рада правосуддя, неправомірні дії учасників судової справи та вільних слухачів у приміщенні суду створюють у пересічних осіб уявлення щодо можливості вплинути на суд і судові рішення у позапроцесуальний спосіб та безкарності подібних дій. Така ситуація в цілому негативно позначається на авторитеті правосуддя та підриває незалежність судової влади¹⁰⁸.

За результатами перевірки низки повідомлень суддів щодо порушення порядку в судовому засіданні, зриву судових засідань Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність відповідних підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Зокрема, у повідомленнях, що надійшли до Вищої ради правосуддя 14 та 25 лютого 2019 року, суддя Балаклійського районного суду Харківської області зазначає про два випадки втручання в його діяльність під час розгляду відповідної справи. Суддя вказав, що 6 лютого 2019 року під час розгляду ним як слідчим суддею заяви про відвід слідчого особа, що прийшла із заявницею до суду, заважала проведенню судового засідання, висловлюючись із місця, що фактично призвело до зриву засідання. Зазначена особа голосно ображала його особисто, звинувачувала у вчиненні різних злочинів, корупції, погрожувала притягненням до кримінальної відповідальності тощо. При цьому поводити себе неадекватно, кричала, чим завадила роботі суду. Судове засідання було відкладено у зв'язку із неможливістю його продовження. 19 лютого 2019 року суддя вчергове намагався розглянути скаргу, однак судове засідання знову було зірване незаконними діями скаржниці та вказаної вище особи, яка, як і під час засідання 6 лютого 2019 року, ображала суддю та звинувачувала його у вчиненні злочинів. Відповідно до рішення від 4 червня 2019 року № 1529/0/15-19 Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Як повідомив Вищу раду правосуддя 19 березня 2019 року суддя Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, під час судового розгляду кримінального провадження учасники процесу, зокрема обвинувачений і його захисник, та сторонні особи вчиняли дії, які

¹⁰⁸ Рішення Вищої ради правосуддя від 12 березня 2019 року № 726/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

слідчим суддею розцінені як втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя. Зокрема, суддя зазначив, що особа, яка повідомила, що є народним засідателем, зайняла місце головуючого судді та на неодноразові прохання судді зайняти місце для вільних слухачів у залі не реагувала, розмову вела підвищеним тоном, зневажливо висловлювала незадоволення судовим процесом, при цьому її всіляко підтримував інший громадянин. Дії обох схвалював та координував адвокат підозрюваного. Внаслідок вказаних дій цих осіб суддя не мав можливості зайняти місце головуючого та розпочати судові засідання з розгляду судової справи, а тому залишив зал судового засідання. Було прийнято рішення про проведення розгляду клопотання слідчого у кримінальній справі в іншому залі судового засідання в режимі закритого судового засідання за підтримки силового підрозділу Покровського відділення поліції Криворізького відділу поліції. Дії вказаних осіб призвели до того, що розгляд клопотання розпочався через щонайменше три години після визначеного суддею часу. Як зазначено у повідомленні судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, дії адвоката і вказаних осіб були спрямовані на зрив судового засідання задля створення можливості підозрюваному уникнути обрання щодо нього запобіжного заходу у кримінальному провадженні. В рішенні від 16 липня 2019 року № 1876/0/15-19 Вища рада правосуддя зазначила, що встановлені під час перевірки обставини, які перевіряються уповноваженими державними органами в порядку, передбаченому КПК України, дають підстави для висновку про можливе втручання у діяльність судді.

Як вбачається з повідомлення судді Зарічного районного суду міста Сум, що надійшло до Вищої ради правосуддя 15 квітня 2019 року, під час судового розгляду обвинувального акта у кримінальному провадженні обвинувачений поведився зухвало, нецензурно висловлювався на адресу учасників процесу, внаслідок чого 11 березня 2019 року за порушення порядку в залі суду обвинуваченого було видалено на час проведення зазначеного судового засідання. У наступному судовому засіданні 5 квітня 2019 року під час вирішення питання щодо можливості продовження розгляду справи, наявності або відсутності клопотань учасників щодо зазначеного питання обвинувачений, перебуваючи суддю нецензурною лайкою, висловив неприховані погрози фізичною розправою стосовно судді та членів його родини. За результатами розгляду вказаного повідомлення судді Вища рада правосуддя прийняла рішення від 4 червня 2019 року № 1532/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У повідомленнях судді Суворовського районного суду міста Одеси, що надійшли до Вищої ради правосуддя 22 грудня 2017 року та 8 травня 2018 року, йшлося, зокрема, що розгляд трьох призначених до судового розгляду цивільних справ не відбувся через неправомірні дії невідомих осіб під керівництвом президента спортивного клубу дзюдо «Європа», які супроводжувалися

нецензурною лайкою та погрозами на адресу судді та інших суддів Суворовського районного суду міста Одеси. Внаслідок неправомірних дій секретар судового засідання не була допущена до зали судових засідань. Також суддя повідомив, що під час проголошення рішення у цивільній справі до зали судового засідання увірвалася група осіб чоловічої статі та особа, яка представилася присяжним Приморського районного суду міста Одеси. Вказані особи назвалися членами люстраційної комісії Одеської області та почали образливо висловлюватися на адресу судді, його помічника та секретаря судового засідання, розкидати папір у вигляді грошових купюр, наклеювати стікери, вимагати від судді припинення виконання обов'язків. У рішенні від 23 квітня 2019 року № 1267/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя зазначила, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку про можливе втручання у діяльність судді Суворовського районного суду міста Одеси, які перевіряються уповноваженими державними органами в порядку, передбаченому КПК України.

27 червня 2018 року до Вищої ради правосуддя надійшло повідомлення судді Автозаводського районного суду міста Кременчука Полтавської області, в якому суддя повідомила, зокрема, таке. Під час розгляду нею клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою певна особа заблокувала лавкою ззовні двері зали судового засідання. Лише після того, як прокурор місцевої прокуратури, працівник поліції і співробітники служби судової охорони розблокували двері, суддя та інші учасники процесу змогли вийти із зали судового засідання. Після цього зазначена особа почала блокувати двері до кабінету судді, її дії супроводжувались виявами агресії, погрозами та лайкою на адресу судді і працівників суду. Зокрема, перебуваючи в приймальні, вказана особа вихлюпнула склянку води в обличчя помічнику судді та вдарила її по обличчю. Після цього секретар судового засідання викликала працівників поліції. Під час цих подій суддя перебувала в коридорі суду. Коли суддя намагалася зайти до службового кабінету, особа застосувала до неї фізичну силу, а саме нанесла кілька ударів ногами в ділянку гомілки, чим спричинила тілесні ушкодження у вигляді крововиливів. Вчиняючи протиправні дії, вказана особа весь час принизливо висловлювалась на адресу суду та працівників, не реагувала на будь-які зауваження. У рішенні від 14 березня 2019 року № 764/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя дійшла висновку, що описана у повідомленні судді та зафіксована технічними засобами неправомірна поведінка особи в приміщенні суду може містити ознаки втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя або інших правопорушень, передбачених статтями 173, 185³ КУпАП, статтями 296, 376, 377 КК України, здійснення кваліфікації яких належить до компетенції правоохоронних органів у межах досудового розслідування відповідного кримінального провадження.

3.1.5. Одним із типових прикладів підриву авторитету правосуддя, на що Вища рада правосуддя окремо звертала увагу у Щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2018 рік, є заяви про нелегітимність суддів.

До Вищої ради правосуддя надходять повідомлення суддів про такі заяви учасників судових справ з вимогами до суддів підтвердити свої повноваження (пред'явити службові посвідчення). Подібні дії призводять до порушення порядку в судових засіданнях, зривів судових засідань.

Вища рада правосуддя наголошує на неприпустимості таких дій та необхідності забезпечення належного реагування на них працівників Національної поліції.

У частині другій статті 16 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що суддя здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком.

Частиною першою статті 51 цього Закону передбачено, що судді, голови судів та їх заступники, судді у відставці мають посвідчення, зразки яких затверджуються Радою суддів України.

Відповідно до пункту 1.2 Положення про порядок виготовлення, обліку, видачі, заміни та знищення посвідчень суддів, суддів, яких призначено на адміністративні посади, суддів у відставці та присяжних, затвердженого рішенням Ради суддів України від 25 квітня 2014 року № 23 (з наступними змінами), посвідчення є офіційним документом, який засвідчує займану посаду особи, якій його видано, та підтверджує повноваження власника посвідчення, встановлені Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином, посвідченням судді за необхідності підтверджуються повноваження його власника в ситуаціях, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, коли суддя не перебуває в мантиї та з нагрудним знаком.

Повноваження судді в судовому засіданні з розгляду справи підтверджуються мантиєю та нагрудним знаком. При цьому наявність або відсутність у судді посвідчення під час розгляду судової справи жодним чином не впливає на обсяг його повноважень щодо здійснення правосуддя у певному суді, що надані у порядку, встановленому законом.

Поведінка осіб, які під час судового засідання вимагають від головуєчого у справі, який здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком, пред'явлення посвідчення судді, не узгоджується з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимою.

Процесуальне законодавство не передбачає можливості заявлення учасниками справи вимог щодо перевірки посвідчення головуєчого в судовому засіданні. Зазначені дії можуть мати ознаки зловживання процесуальними правами, порушення порядку в судовому засіданні та неповаги до суду.

Як вбачається з повідомлення суддів Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду, що надійшло до Вищої ради правосуддя 13 квітня 2017 року, під час судового засідання щодо розгляду колегією суддів апеляційної скарги учасник справи заявив клопотання про надання суддями службових посвідчень. Порадившись на місці, суд відмовив у задоволенні клопотання, оскільки судді не зобов'язані пред'являти посвідчення учасникам судового процесу. Після цього вказаний учасник відмовився брати участь у подальшому апеляційному розгляді справи та виконувати розпорядження головуєчого. За таких обставин суд оголосив перерву в судовому засіданні; однак зазначений вище учасник справи та інші громадяни (близько 30 осіб) відмовилися вийти із залу судового засідання. При цьому учасник справи оголосив, що не допустить залишення цього приміщення суддями. Зазначені особи заблокували суддям вихід із залу судового засідання, проголошуючи, що відбувається «громадське затримання». За результатами розгляду повідомлення суддів Вища рада правосуддя прийняла рішення від 12 березня 2019 року № 726/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У висновку члена Вищої ради правосуддя від 6 лютого 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Самарського районного суду міста Дніпропетровська, встановлено, що поведінка особи, яка, перебуваючи в державній установі – приміщенні суду, під час судового засідання вимагала від головуєчого у справі, який здійснює правосуддя, пред'явлення їй службового посвідчення судді, не узгоджується з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимою. Разом із тим, згідно із вказаним висновком член Вищої ради правосуддя не вбачає підстав для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (зокрема, з урахуванням того, що відповідне повідомлення судді про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя буде перевірено уповноваженими державними органами в порядку, передбаченому КПК України).

3.2. Звернення до суду та намагання вплинути на суд у позапроцесуальний спосіб

3.2.1. Як передбачено частиною другою статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом.

У пункті 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» зазначено, що звернення до суду здійснюється у формі, порядку, випадках та особами, передбаченими процесуальним законом. Звернення у справах інших осіб у всіх випадках, а учасників процесу – поза випадками, передбаченими процесуальним законом, розгляду судами не підлягають.

Як зазначено у висновку від 25 березня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні голови Західного апеляційного господарського суду, телефонні дзвінки та повідомлення від невідомих осіб голові суду [щодо конкретної справи] є позапроцесуальною формою звернення і розгляду судом не підлягають. Подібні звернення не узгоджуються з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимими. Згідно із вказаним висновком не вбачається підстав для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Так само у висновку від 27 березня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Львівського апеляційного суду, зазначено, що надіслання невідомою особою на особистий мобільний телефон судді sms-повідомлення із проханням «допомогти у справі» є позапроцесуальною формою звернення і такі повідомлення розгляду судом не підлягають. У висновку член Вищої ради правосуддя вказав на відсутність підстав для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

3.2.2. У низці випадків за результатами розгляду повідомлень суддів Вища рада правосуддя доходить висновку про наявність реальної загрози гарантіям незалежності суддів та авторитету правосуддя у діях осіб щодо звернення до суду та намагання вплинути на суд у позапроцесуальний спосіб.

Непоодинокі випадки, коли судді повідомляють про провокації, що здійснюються стосовно них.

Наприклад, у повідомленні судді Лисичанського міського суду Луганської області від 11 березня 2019 року зазначено, що 4 березня 2019 року близько восьмої години ранку суддя виявила у робочому кабінеті на столі слід від взуття, залишений невідомою особою. Працівники суду, які мали доступ до кабінету, в тому числі прибиральниця та робітник з обслуговування приміщень, заперечили факт свого перебування у кабінеті судді за її відсутності та залишення цього сліду. Відповідно до рішення від 2 липня 2019 року № 1767/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та

авторитету правосуддя (звернення до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні за фактом можливого втручання невідомої особи у діяльність судді).

На адресу Вищої ради правосуддя 23 листопада 2017 року, 4 грудня 2017 року та 11 грудня 2017 року надійшли повідомлення суддів апеляційного суду міста Києва, в яких зазначено, що на номери їхніх мобільних телефонів надійшли sms-повідомлення про зарахування грошових коштів на банківські картки, а також повідомлення з наполегливим проханням вчинити певні дії під час розгляду справи або повернути кошти. У рішенні від 18 квітня 2019 року № 1191/0/15-19 Вища рада правосуддя зазначила, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку про втручання у діяльність суддів апеляційного суду міста Києва та вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

До Вищої ради правосуддя 27 грудня 2018 року надійшло повідомлення заступника голови Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області. У повідомленні зазначено, що у Жовтневому районному суді міста Маріуполя Донецької області на 13 годину 00 хвилин 11 грудня 2018 року були призначені збори суддів, до порядку денного яких включено питання щодо обрання голови цього суду. Того самого дня до приміщення Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області о 12 годині прибула невизначена кількість невідомих осіб. Вказані особи біля входу до приміщення суду розгорнули плакати-борди такого змісту: «Не допустим колаборанта и сепаратиста на должность председателя Жовтневого суда города Мариуполя». У зв'язку із закликами, які впливають на вільний вибір суддів щодо обрання голови суду, зборами суддів прийнято рішення про їх проведення у закритому режимі, про що повідомлено осіб, які прибули до приміщення суду та мали намір бути на них присутніми. У рішенні від 5 березня 2019 року № 676/0/15-19 Вища рада правосуддя зазначила, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку, що мітинг, проведений біля приміщення Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області, вплинув на прийняття рішення про проведення зборів суддів у закритому режимі з метою уникнення впливу сторонніх осіб на прийняття рішення про обрання голови суду, а отже, такі дії свідчать про перешкодження діяльності суду та підрив авторитету судової влади.

11 липня 2018 року до Вищої ради правосуддя надійшло повідомлення судді Дзержинського районного суду міста Харкова, в якому суддя повідомила, зокрема, що 5 липня 2018 року на її особисту електронну пошту почали надходити електронні листи з поштового сервісу mail.ru від невідомих осіб із погрозами застосувати насильство до судді та членів її сім'ї у разі, якщо вона продовжить розглядати відповідну справу. Також суддя повідомила, що

6 липня 2018 року були «зламані» електронні скриньки її та її чоловіка, які використовувалися суддею для особистого спілкування та офіційних потреб – подання електронних декларацій про майно та доходи. З використанням «зламаної» електронної пошти було закрито доступ до особистої сторінки судді в соціальній мережі, змінено логін та пароль для входу. Після постановлення ухвали у справі у вечірній час того самого дня на мобільні номери телефонів судді та її чоловіка у додатку Viber надійшли повідомлення від невстановленої особи з погрозами. У рішенні від 7 лютого 2019 року № 378/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила, що пошкодження електронної скриньки та блокування акаунтів судді в соціальних мережах, а також надсилання невідомими особами на особисті мобільні номери телефонів судді та її чоловіка повідомлень з погрозами щодо розгляду судових справ мають ознаки втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя та потребують вжиття відповідних заходів забезпечення незалежності суддів.

У повідомленні судді Чугуївського міського суду Харківської області, що надійшло на адресу Вищої ради правосуддя 21 червня 2018 року, зазначено, що 11 червня 2018 року до його службового кабінету під час перебування судді у нарадчій кімнаті зайшов громадянин з вимогою повідомити дату розгляду клопотання про накладення арешту на земельну ділянку у кримінальному провадженні, в якому він є потерпілим. Суддя пояснив, що він перебуває в нарадчій кімнаті, та висловив прохання залишити його кабінет, повідомивши, що дату та час розгляду вказаної справи буде повідомлено письмово сторонам відповідно до норм КПК України. Однак громадянин почав вимагати від судді винесення рішення на його користь шляхом накладення арешту на відповідну земельну ділянку. Наголосив, що у разі, якщо суддя цього не зробить і спірна ділянка буде відчужена, він, як журналіст, висвітлить вказаний факт у негативному ракурсі у засобах масової інформації та притягне суддю до відповідальності за прийняття завідомо неправосудного рішення. Залишити кабінет на вимогу судді громадянин відмовився. У зв'язку із цим суддя викликав співробітника суду, який чергував на прохідній суду, і попросив посприяти тому, щоб громадянин залишив кабінет судді. У відповідь на це громадянин дістав відеокамеру та розпочав зйомку, заявивши, що йому перешкоджають у здійсненні журналістської діяльності. У зв'язку із вказаними подіями суддя був змушений викликати наряд поліції, який прибув за п'ять хвилин. На неодноразові прохання працівників поліції громадянин залишив кабінет судді. У рішенні від 15 січня 2019 року № 97/0/15-19 Вища рада правосуддя звернула увагу, що зазначені у повідомленні судді події відбулися під час його перебування у нарадчій кімнаті та можуть мати наслідком поширення серед громадян думки щодо можливості впливу на суд та прийняття ним судового рішення у позапроцесуальний спосіб, що в цілому негативно позначається на авторитеті правосуддя та підриває незалежність судової влади, а також може свідчити про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

У рішенні від 23 квітня 2019 року № 1265/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що дії невідомих адресатів з нік-неймами «Nikita» і «Arodgan», а саме надсилання на особисті номери мобільних телефонів суддів Київського апеляційного адміністративного суду, членів їхніх сімей повідомлень, які містять погрози щодо професійної дискредитації, вимоги поговорити «як юрист з юристом», вплинути на суддю з метою належної її поведінки, а також приватної інформації стосовно суддів та членів їхніх сімей, мають ознаки втручання у діяльність суддів під час здійснення правосуддя, за що передбачено кримінальну відповідальність. Сам факт надсилання невідомими особами повідомлень суддям та їхнім родичам із вказівками стосовно здійснення правосуддя не узгоджується з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді й не посягати на неї та є неприпустимим. Крім того, наведення невідомими особами у повідомленнях приватної інформації стосовно персональних даних, місця проживання, телефонних дзвінків, авіаперельотів тощо може викликати у суддів обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки та безпеки їхніх сімей, що є психологічним тиском на суд.

3.2.3. В окремих висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя звертається увага на те, чи спричинили відповідні дії осіб реальні ризики для незалежності судді під час здійснення правосуддя.

Наприклад, у висновку члена Вищої ради правосуддя від 27 березня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Третього апеляційного адміністративного суду, встановлено, що звернення адвоката до чоловіка судді з проханням посприяти у вирішенні адміністративної справи на користь позивача не узгоджуються з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимими. Разом із тим член Вищої ради правосуддя зазначив, що у повідомленні судді не наведено достатніх відомостей для обґрунтування висновку про здійснення впливу на суд адвокатом. Викладені суддею обставини засвідчують, що прохання, висловлене її чоловікові, не створює реальних перешкод для судді щодо незалежного та неупередженого розгляду судової справи. Як зазначено у висновку члена Вищої ради правосуддя, з повідомлення вбачається, що суддя відреагувала на дії адвоката відповідно до закону і завдяки цьому не було створено реальних ризиків щодо ухвалення справедливих і безсторонніх рішень у справі.

Відповідно до висновку члена Вищої ради правосуддя від 1 серпня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні

судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, з повідомлення судді вбачається, що він відреагував на дії невідомої особи відповідно до закону і завдяки цьому не було створено реальних ризиків щодо ухвалення справедливих і безсторонніх рішень у справі.

Важливо також, коли мала місце поведінка з ознаками намагання вплинути на суд у позапроцесуальний спосіб: до чи після завершення розгляду відповідної справи.

Згідно з висновком члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Жовтневого районного суду міста Харкова, з повідомлення судді вбачається, що відповідні обставини (намагання особи вручити помічнику судді конверт із написом «1000 євро» та висловлення прохань не позбавляти його права керувати транспортними засобами) мали місце після закінчення розгляду судової справи стосовно цієї особи, в якій було оголошено постанову, зокрема, про позбавлення особи права керування транспортними засобами на один рік, а тому не можуть бути розцінені як вплив на суддю з метою схилити до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення у вказаній справі та не можуть слугувати підставою для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. Як зазначено у цьому висновку члена Вищої ради правосуддя, обставини, про які йдеться у повідомленні, можуть свідчити про вчинення іншого кримінального злочину (підкупу), реагування на який не належить до повноважень Вищої ради правосуддя.

Також у висновку члена Вищої ради правосуддя від 20 червня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Самарського районного суду міста Дніпропетровська, звернено увагу, що, як вказує суддя в повідомленні, рішення у справі, на розгляд якої бажав вплинути адвокат, було постановлено 26 квітня 2018 року, задовго до звернення адвоката із незаконною пропозицією (7 травня 2018 року) «домовитись по-хорошому». Таким чином, на час постановлення суддею рішення у відповідній справі були відсутні ризики впливу на незалежність судді під час здійснення правосуддя та загроза ухваленню суддею справедливого та безстороннього рішення.

3.3. Поширення неправдивої інформації та критики щодо суддів

3.3.1. Статтею 10 Конвенції передбачено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів,

одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Гарантії вказаної статті Конвенції поширюються і на висловлення поглядів чи критики, озвучення певних припущень.

У пункті 40 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Українська Прес-Група» проти України» від 29 березня 2005 року, заява № 72713/01¹⁰⁹, висловлено позицію, що при дотриманні умов параграфу 2 статті 10 Конвенції право вільно передавати інформацію поширюється не лише на «інформацію» та «ідеї», які сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, а й такі, які ображають, шокують чи викликають стурбованість. Такими є вимоги плюралізму, толерантності і лібералізму, без яких немає «демократичного суспільства» (рішення у справі «Сінькова проти України», заява № 39496/11 від 27 лютого 2018 року¹¹⁰, § 104 рішення у справі «Гендісайд проти Сполученого Королівства» від 7 грудня 1976 року, Серія А, № 24, с. 23, § 49).

У своїй практиці Європейський суд з прав людини розрізняє факти та оціночні судження. Якщо існування фактів може бути підтверджене, правдивість оціночних суджень не піддається доведенню. Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною і порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється статтею 10 вказаної Конвенції¹¹¹.

У рішенні від 23 квітня 2015 року у справі «Моріс проти Франції» Велика Палата Європейського суду з прав людини зазначила, що положення § 2 статті 10 Конвенції передбачають вузьке коло можливостей для обмеження політичних промов чи дебатів з питань, які представляють суспільний інтерес. У випадках, коли висловлювання стосуються питань суспільного інтересу, наприклад у випадку висловлювань про судову систему, має надаватися високий рівень захисту свободи вираження поглядів, при якому владні органи користуватимуться дуже невеликою свободою розсуду (п. 125).

3.3.2. У пункті 63 Висновку № 1 (2001) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів» Консультативна рада європейських суддів зауважила, що складно визначити наявність неправомірного впливу у контексті віднайдення необхідної рівноваги між потребою захистити судовий розгляд від викривлення й тиску з боку політичних кіл, засобів масової інформації чи інших джерел та забезпеченням відкритого обговорення питань, які мають суспільне значення, серед громадськості й у вільній пресі. При цьому КРЄС зауважила, що судді повинні визнати той факт, що вони є публічними особами й не повинні бути надто сприйнятливими або вразливими. Судді мають враховувати підвищений інтерес

¹⁰⁹ Справа «Українська Прес-Група» проти України» (Заява № 72713/01) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382/print.

¹¹⁰ Справа «Сінькова проти України» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c77/conv.

¹¹¹ Рішення Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1263/0/15-19.

до них з боку суспільства, а також право інших осіб висловлювати свої оціночні, у тому числі критичні, судження стосовно здійснення правосуддя.

Судді, які ухвалюють рішення іменем України та є публічними особами, при виконанні своїх обов'язків повинні враховувати право інших осіб висловлювати свої оціночні судження стосовно здійснення правосуддя, а також розрізняти спроби втручання в їхню діяльність із здійснення правосуддя та вираження іншими особами своїх думок, припущень, критики на адресу суддів.

Також судді мають бути готовими до того, що судовий розгляд резонансних справ буде публічно обговорюватися.

Висвітлення у засобах масової інформації точки зору автора статті та висловлення певних суб'єктивних припущень стосовно розгляду справ чи особи судді не містить ознак переслідування мети втручання у здійснення суддею правосуддя¹¹².

У низці висновків членів Вищої ради правосуддя за результатами розгляду повідомлень суддів про втручання звертається увага, що інформація, яка розміщується в соціальній мережі Facebook, є відображенням власної точки зору авторів та їхніми оціночними судженнями.

Варто зауважити, що соціальна мережа Facebook створена для вільного обміну думками різних громадян. Вона не є засобом масової інформації, однак є засобом комунікації, що набув широкого поширення в Україні та формує точку зору значного кола осіб. Відповідні міжнародно-правові джерела не дають можливості оцінювати характер розміщених у ній публікацій та їх обговорень як такий, що обумовлює потребу у вжитті Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, якщо тільки такі публікації не містять прямих погроз та не мають ознак переслідування за рішення або не ставлять під сумнів авторитет правосуддя.

У цьому контексті доцільно відзначити рішення Вищої ради правосуддя від 19 грудня 2019 року № 3555/0/15-19 «Про звернення Вищої ради правосуддя до Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України»¹¹³ щодо оцінки дій громадської організації «Центр протидії корупції» та її голови правління і співзасновника. Із вказаного рішення вбачається, що 13 грудня 2019 року до Вищої ради правосуддя (вх. № 546/0/10-19) надійшло повідомлення члена Вищої ради правосуддя про втручання в його діяльність як члена Вищої ради правосуддя в порядку пункту 5 частини

¹¹²Висновок члена Вищої ради правосуддя від 13 червня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Богунського районного суду міста Житомира.

¹¹³ Рішення Вищої ради правосуддя від 19 грудня 2019 року № 3555/0/15-19 про звернення Вищої ради правосуддя до Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1398> (дата звернення: 26.12.2019).

третьої статті 20 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Згідно із вказаним повідомленням член Вищої ради правосуддя вважає окремі коментарі у мережі Facebook провокуючими, такими, що містять погрози насильства щодо членів Вищої ради правосуддя та щодо нього особисто у зв'язку із здійсненням повноважень членів Вищої ради правосуддя та спрямовані на перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя. Вказані вище факти, мають бути перевірені уповноваженими органами в порядку, передбаченому КПК України. З-поміж іншого, такі коментарі громадської організації «Центр протидії корупції» та її голови правління і співзасновника свідчать про те, що дії цього громадського об'єднання спрямовані на пропаганду насильства щодо державних діячів – членів Вищої ради правосуддя, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення та незаконне захоплення державної влади. У рішенні від 19 грудня 2019 року № 3555/0/15-19 Вища рада правосуддя зазначила, що розміщення громадською організацією на своїй офіційній сторінці у соціальній мережі Facebook допису, який фактично містить публічну пропозицію здійснення насильства щодо членів Вищої ради правосуддя та явно виходить за межі допустимої критики діяльності органу судової влади, не відповідає вимогам плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства» у розумінні вимог Конвенції. Вища рада правосуддя вважає, що вказані вище дії громадської організації «Центр протидії корупції» спрямовані на порушення гарантій незалежності члена Вищої ради правосуддя та завдають шкоди авторитету судової влади в цілому.

3.3.3. Необхідно звернути увагу, що існує чітка межа між свободою вираження думок і законною критикою, з одного боку, та неповагою й неправомірним тиском на судову владу – з іншого. Публічні особи, в тому числі громадські діячі, повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади та авторитет правосуддя, а суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику¹¹⁴.

Як вбачається з Висновку Консультативної ради європейських суддів № 18 (2015) «Про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях», довіру й повагу до судової влади потрібно постійно завойовувати і зберігати за допомогою відмінної роботи суддів на основі найвищих стандартів¹¹⁵.

Як неодноразово зазначала Вища рада правосуддя, у випадках поширення необ'єктивної, надуманої, недостовірної інформації стосовно судді або

¹¹⁴ Рішення Вищої ради правосуддя від 22 серпня 2019 року № 2239/0/15-19.

¹¹⁵ Рішення Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19, від 15 січня 2019 року № 96/0/15-19.

процедури розгляду судових справ ефективні заходи реагування має вживати прес-служба суду.

Виходячи зі змісту Типової посадової інструкції головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації (прес-секретаря), затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 6 листопада 2013 року № 145, спростування публікацій, у яких висвітлено недостовірну інформацію, а також оперативне реагування на критичні публікації та повідомлення належить до посадових обов'язків прес-секретаря в суді.

У Висновку Консультативної ради європейських суддів № 21 (2018) «Запобігання корупції серед суддів» роз'яснено, що механізмом посилення прозорості у діяльності судової системи та довіри громадськості до судової влади є активна інформаційна політика суду. Суддя, який зрозуміло пояснює свої рішення та шлях, яким він дійшов висновку, як правило, породжує відчуття справедливого поводження навіть з боку сторони, яка в результаті програла справу.

Якщо суддя вважає, що інформація, поширювана щодо нього або результатів розгляду ним конкретної судової справи, є недостовірною або неповною та може спотворити уявлення громадськості про суд чи зашкодити авторитету правосуддя, йому слід залучати прес-службу суду для висвітлення в межах, дозволених законом, об'єктивних відомостей про стан розгляду справи та роз'яснення прийнятих у ній рішень¹¹⁶.

Наприклад, у повідомленні заступника голови Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області, яке надійшло до Вищої ради правосуддя 27 грудня 2018 року, йшлося, в тому числі, що напередодні проведення зборів суддів Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області у мережі Інтернет на веб-сторінці суду в соціальній мережі Facebook невідомі особи розмістили статті образливого характеру щодо суддів Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області. У рішенні від 5 березня 2019 року № 676/0/15-19 Вища рада правосуддя вказала, що, як вбачається зі статті, розміщеної у мережі Інтернет на веб-сторінці суду в соціальній мережі Facebook, її зміст зводиться до критики процесуальних дій судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області, що є відображенням особистої точки зору автора та не стосується призначених у Жовтневому районному судді міста Маріуполя Донецької області зборів суддів для обрання голови цього суду, тому такі дії не слід розцінювати як втручання у здійснення правосуддя.

3 жовтня 2018 року до Вищої ради правосуддя надійшло звернення судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, в якому повідомлялося, зокрема, про тиск на нього з боку засобів масової інформації. Суддя зазначав про поширення стосовно нього ТОВ «Перший

¹¹⁶ Рішення Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19.

міський телеканал. Кривий Ріг» неправдивої інформації, спрямованої на дискредитацію його особистості, честі та гідності, формування в суспільстві негативної думки щодо нього як судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, а також як кандидата на посаду судді Верховного Суду. Суддя також повідомляв, що в день проголошення повного тексту ухвали у справі, яку він розглядав, на телевізійному каналі «Первый городской» з'явився репортаж із спотвореним коментуванням прийнятого ним у справі рішення. Суддя повідомляв, що на нього як на суддю та кандидата на посаду судді Верховного Суду здійснюється тиск з боку криворізького телевізійного каналу «Первый городской», зокрема поширюється інформація щодо здійснення суддею незаконної приватизації службового житла. Надаючи оцінку обставинам здійснення тиску на суддю з боку криворізького телевізійного каналу «Первый городской» шляхом поширення неправдивої інформації, спрямованої на дискредитацію судді, Вища рада правосуддя у рішенні від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19 звернула увагу на міжнародні стандарти, що діють у цій сфері, та дійшла висновку, що відповідні міжнародно-правові джерела не дають можливості оцінювати характер оприлюднених ТОВ «Перший міський телеканал. Кривий Ріг» сюжетів, публікацій на веб-порталі цього телеканалу та їх обговорень у мережі Інтернет як такий, що зумовлює потребу у вжитті Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. Разом із тим відповідно до вказаного рішення Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки інших вказаних у повідомленні судді обставин.

Як встановлено у висновку члена Вищої ради правосуддя від 17 квітня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленнях голови Солом'янського районного суду міста Києва, пости, коментарі, повідомлення тощо, розповсюджені в соціальній мережі Facebook, про які йдеться у повідомленнях голови суду, містять власне бачення авторів та їхні оціночні судження стосовно організації діяльності Солом'янського районного суду міста Києва, розгляду цим судом справ, зокрема клопотання про обрання запобіжного заходу. Обговорення питань, які мають суспільний інтерес, не повинно становити загрози для ухвалення судом справедливого та безстороннього рішення. Висвітлена інформація, хоч і є неприємною для суддів Солом'янського районного суду міста Києва, проте не дає підстав для висновку про втручання у їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя. Член Вищої ради правосуддя зазначив у висновку про відсутність підстав для вжиття Радою заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для

вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Рівненського окружного адміністративного суду, вказано, що хоча публікація в мережі Інтернет і містить оцінку процесуальних дій судді під час розгляду справи, а також певну загальну критику, проте її зміст не може свідчити про здійснення впливу на суддю чи втручання у її діяльність з метою перешкодити виконанню професійних обов'язків або схилити до винесення неправосудного рішення.

3.3.4. Вища рада правосуддя звертає увагу, що важливою є наявність взаємозв'язку між критикою й поширенням неправдивої інформації щодо суддів та намаганням вплинути на здійснення суддею правосуддя у певних справах.

Як зазначено у висновку члена Вищої ради правосуддя від 13 червня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Жовтневого районного суду міста Запоріжжя, системний аналіз відповідних норм вказує на те, що хоча в публікаціях у мережі Інтернет та на білбордах і містяться критика та негативні припущення на адресу цієї судді, проте це не дає підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, оскільки поширення вказаної інформації не має на меті схилити суддю, у провадженні якої перебувають справи, до вчинення певних процесуальних дій чи ухвалення судового рішення. Таким чином, відсутні підстави для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді.

У висновку від 19 квітня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленнях судді господарського суду Житомирської області, член Вищої ради правосуддя також вказує на те, що хоча поширені в мережі Інтернет публікації і містять критику та негативні припущення на адресу зазначеної судді, проте не дають підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, оскільки не мають на меті схилити суддю, у провадженні якої перебувають справи, до вчинення певних процесуальних дій чи ухвалення судового рішення.

Для визначення, чи має місце втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, важливим є також встановлення наявності мети втручання у здійснення суддею правосуддя.

Зокрема, у висновку від 20 червня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області, член Вищої ради правосуддя дійшов висновку, що хоча публікації в мережі Інтернет і містять критику та негативні припущення на адресу судді, проте не дають підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, оскільки не мають ознак переслідування мети втручання у здійснення суддею правосуддя.

Згідно з висновком члена Вищої ради правосуддя від 8 серпня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Димитровського міського суду Донецької області, аналіз наведених у повідомленні судді обставин крізь призму зазначених норм дає підстави вважати, що хоча «публічне звернення» і містить критику та негативні припущення на адресу судді, проте не дає підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, оскільки не має ознак переслідування мети втручання у здійснення суддею правосуддя.

У висновку від 11 лютого 2019 року за результатами перевірки повідомлення судді Сватівського районного суду Луганської області член Вищої ради правосуддя дійшов висновку, що висловлені на адресу судді критичні коментарі хоч і є неприємними для судді, проте не створюють реальних загроз суддівській незалежності під час розгляду зазначеної судової справи та не містять ознак безпосереднього втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя. Таким чином, у висновку зазначено, що повідомлені суддею відомості не свідчать про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя та відповідно до закону не потребують реагування Вищої ради правосуддя, а тому підстави для вжиття заходів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», відсутні.

Вища рада правосуддя розрізняє випадки виявлення неповаги до суду, на які суд має належним чином реагувати відповідно до статті 185³ КУпАП, та намагання втрутитися у діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

У висновку члена Вищої ради правосуддя від 27 лютого 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області, зазначено, що висловлювання позивача у заяві про відвід від 28 січня 2019 року та під час її візиту до службового кабінету судді, а саме

вжиті нею різкі фрази, нецензурні вислови, а також агресивна поведінка мають ознаки неповаги до суду, а не втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, яке може створювати реальну загрозу для ухвалення суддею справедливого та безстороннього рішення у справі. У таких випадках судді мають можливість самостійно застосовувати до винних осіб заходи впливу, визначені статтею 185³ КУпАП.

Вища рада правосуддя також звертає увагу, коли мали місце відповідні дії, які, за твердженням суддів, містять ознаки втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя: до прийняття судового рішення у справі чи після.

Зокрема, у висновку від 15 березня 2019 року про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Добропільського міськрайонного суду Донецької області, член Вищої ради правосуддя звернув увагу, що додані до повідомлення роздруківки публікацій містять коментарі стосовно розгляду справи та критику діяльності судді у зв'язку із прийнятим рішенням. Як вбачається з повідомлення судді, оприлюднення в мережах Facebook, YouTube інформації про судові засідання з негативним коментарем відбулося після прийняття суддею рішення у зазначеній справі. Отже, відсутні підстави вважати, що вказані дії мали на меті перешкодити виконанню суддею професійних обов'язків або схилити її до винесення неправосудного рішення.

3.3.5. В окремих випадках, з урахуванням зазначених у повідомленнях суддів обставин, Вища рада правосуддя дійшла висновку про доцільність вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя у зв'язку з розповсюдженням необґрунтованої та невиправданої критики, неправдивої інформації щодо суддів.

Зокрема, у рішенні від 15 січня 2019 року № 96/0/15-19 Вища рада правосуддя, проаналізувавши повідомлення судді господарського суду міста Києва з урахуванням відповідних правових положень, дійшла висновку, що вказані у повідомленні судді телевізійні сюжети та листівки (примірник однієї з яких додано до повідомлення) містять гостру критику судді, у тому числі образливі висловлювання, та, безумовно, підривають її авторитет. Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

3.3.6. Вища рада правосуддя продовжує наголошувати на важливості налагодження належної взаємодії між судовою владою та засобами масової інформації.

Згідно з дослідженням, проведеним за сприяння Проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» соціологічною

службою Українського центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова з 7 по 14 лютого 2019 року в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, «більшість (55,0 %) громадян України отримують інформацію про діяльність українських судів лише із засобів масової інформації; 22,8 % поєднують інформацію, отриману із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, з інформацією, отриманою із ЗМІ; 10,3 % поєднують власний досвід з інформацією, отриманою із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, та інформацією, отриманою зі ЗМІ; І лише 3,0 % судять про діяльність судів на основі лише власного досвіду та досвіду своїх родичів, друзів і знайомих, а 1,3% – лише з власного досвіду»¹¹⁷.

Таким чином, «засоби масової інформації мають визначальне значення у формуванні громадської думки стосовно діяльності судової системи України, перебігу судової реформи, оскільки більшість громадян України отримують інформацію про діяльність українських судів лише зі ЗМІ»¹¹⁸.

3.3.7. Регулювання питання висвітлення у ЗМІ інформації щодо системи правосуддя, судів і суддів потребує унормування, в першу чергу, професійними організаціями журналістів, які б визначали межі критики та допустимості критики судів і суддів. Така критика має бути об'єктивною, корисною та надавати можливість покращити роботу суддів. Цікавим може бути приклад Кодексу етики українського журналіста¹¹⁹.

3.3.8. Слід зазначити, що у 2019 році оприлюднено єдину Пам'ятку для представників засобів масової інформації та громадських організацій, створену за підтримки Комунікаційного комітету системи правосуддя та Українсько-канадського Проекту підтримки судової реформи в Україні. Документ підготовлений членами ініціативної групи прес-секретарів судів, опрацьований робочою групою Комунікаційного комітету системи правосуддя та затверджений Комунікаційним комітетом системи правосуддя, пройшов публічне обговорення за участю представників засобів масової інформації, громадських організацій, експертів.

Пам'ятка містить загальні правила поведінки в залі судового засідання під час відкритих і закритих судових процесів з розгляду цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення, а також під час розгляду резонансних та суспільно важливих справ.

¹¹⁷ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. URL: <https://rm.coe.int/report-razumkov-final/16809537f0> (дата звернення: 26.12.2019).

¹¹⁸ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. URL: <https://rm.coe.int/report-razumkov-final/16809537f0> (дата звернення: 26.12.2019).

¹¹⁹ Див. URL: <http://www.cje.org.ua/ua/code>. (дата звернення: 21.01.2020).

Зокрема, у Пам'ятці зазначено про можливість фіксування судового процесу технічними засобами, а саме проведення фото- та відеозйомки, організації онлайн-трансляції, аудіозапису тощо, що дасть змогу громадянам та журналістам спланувати свою діяльність, заощадити час та організувати оперативне висвітлення потрібної події. Також документ містить відповідні застереження та інформацію про можливі види відповідальності за неналежну поведінку в суді.

Інфографіка та плакати зі змістом Пам'ятки мають бути в усіх судових установах України та на їхніх веб-сайтах.

Пам'ятка доступна для всіх користувачів на офіційному веб-порталі «Судова влада України» та у розділі «Прес-центр судової влади України» на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя.¹²⁰

Також слід зазначити, що впродовж 2019 року управлінням інформації та забезпечення комунікаційної діяльності секретаріату Вищої ради правосуддя, на яке, зокрема, покладено завдання щодо здійснення функцій Прес-центру судової влади України, вжито низку заходів для захисту авторитету правосуддя.

Інформаційна політика судової влади України полягає у сприянні розповсюдженню публічної інформації належної якості про діяльність судів, органів та установ системи правосуддя, просвітницькій роботі, реагуванні на поширення негативної та неправдивої інформації.

Однак інколи задля створення «цікавого» контенту ЗМІ використовують провокаційні заголовки, спотворюють інформацію, що суперечить Міжнародним принципам професійної етики в журналістиці (ЮНЕСКО, 1983) та є серйозним викликом для судової системи України.

3.4. Висловлення погроз на адресу суддів

3.4.1. Висловлення погроз на адресу судді не узгоджується з положенням частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних осіб поважати незалежність судді та не посягати на неї¹²¹.

Згідно зі статтею 377 КК України погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, формує склад окремого злочину, який передбачає кримінальну відповідальність у вигляді виправних робіт, арешту, обмеження або позбавлення волі.

Варто зазначити, що особливості посади та професійної діяльності судді нерідко зумовлюють висловлення учасниками судових справ або вільними слухачами погроз на адресу суддів.

¹²⁰ Див. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/5297>; <http://www.vru.gov.ua/content/image/news/pamphlet.jpg> (дата звернення: 21.01.2020).

¹²¹ Рішення Вищої ради правосуддя від 21 лютого 2019 року № 530/0/15-19.

Під час розгляду судових справ суддя вирішує питання, які впливають на права та інтереси учасників судового провадження, що викликає у них певні емоції, в тому числі негативні.

Негативні, різкі фрази та заяви з погрозами у багатьох випадках пов'язані з емоційним сприйняттям рішень або процесуальних дій судді та не відповідають дійсним намірам особи щодо спричинення будь-якої шкоди.

Прояв таких емоцій може свідчити про невихованість особи та неповагу до суду, що не є тотожним втручанню в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

За таких обставин їх слід розглядати як прояв неповаги до суду, що повинно мати наслідком притягнення винної особи до відповідальності.

Водночас іноді адресовані суддям погрози дають обґрунтовані підстави для занепокоєння щодо їх безпеки, безпеки їхніх близьких та працівників суду, а отже, створюють реальну загрозу суддівській незалежності.

Як вбачається з рішень Вищої ради правосуддя, важливе значення для встановлення наявності ознак втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя та ознак тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя має зв'язок відповідних дій (погроз) із прийняттям суддею судового рішення або із розглядом конкретної справи, яка на момент вчинення цих дій перебуває у провадженні судді.

Відповідно до повідомлення судді Запорізького районного суду Запорізької області, що надійшло до Вищої ради правосуддя 21 травня 2019 року, відразу після судового засідання обвинувачений у кримінальному провадженні, перебуваючи під вартою, у залі судового засідання у присутності прокурора Запорізької місцевої прокуратури № 2, захисника, секретарів судових засідань, конвоїрів, почав висловлювати погрози застосування щодо головуючого судді насильства та вбивства після свого звільнення з-під варти. Згідно з рішенням від 27 червня 2019 року № 1745/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (звернення до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР, за зверненням судді Запорізького районного суду Запорізької області щодо погрози йому насильством та вбивством у зв'язку з його діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, за частиною першою статті 377 КК України).

У повідомленні голови Кіровського районного суду міста Кіровограда, яке надійшло до Вищої ради правосуддя 17 липня 2018 року, зазначалося, що 11 липня 2018 року до Кіровського районного суду міста Кіровограда надійшло електронне звернення особи, в якому судді цього суду в непристойній формі висловлено погрози фізичною розправою у зв'язку з розглядом справи про примусове виселення. Голова суду вказує, що на той час у провадженні цієї судді перебувала лише одна справа про визнання осіб такими, що втратили

право користування житлом за адресою, вказаною в електронному зверненні. Крім того, електронне звернення містило погрозу підпалу приміщення суду із зазначенням терміну в один місяць. У рішенні від 29 січня 2019 року № 254/0/15-19 Вища рада правосуддя встановила таке. Електронне звернення містило погрози фізичної розправи стосовно судді та підпалу суду в місячний термін у зв'язку із розглядом цивільної справи, яка на момент надіслання такого повідомлення перебувала у провадженні судді. Зазначені погрози можуть викликати обґрунтоване занепокоєння судді, голови суду та інших працівників суду щодо власної безпеки. Проаналізувавши повідомлення судді та голови суду, Вища рада правосуддя дійшла висновку, що вказаний лист міг бути надісланий з метою впливу на результати розгляду судової справи, оскільки містить пряму погрозу розправою у випадку ухвалення певного рішення. Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Суддя Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у повідомленні, що надійшло до Вищої ради правосуддя 18 січня 2017 року, зазначив про пошкодження його майна та погрози фізичною розправою, які надходять на його адресу та на адресу членів його родини. Усі вказані події, на переконання судді, пов'язані із постановленням ним ухвали від 4 січня 2017 року у справі за клопотанням про обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Зокрема, суддя повідомив, що 11 січня 2017 року невідомий чоловік у дворі житлового будинку під вікнами квартири судді вчинив підпал автомобіля, який належить цивільній дружині судді. Суддя додав до повідомлення роздруковки з інтернет-сайтів із коментарями щодо фізичної розправи над суддею та членами його родини, в тому числі із закликами «спалить вместе с машиной», які були розміщені за два дні до підпалу вказаного автомобіля. 14 січня 2017 року на особистий мобільний номер телефону судді надійшли sms-повідомлення з образами на адресу судді та погрозами щодо продовження протиправних дій, спрямованих на розправу над суддею та членами його родини. Пошкоджений автомобіль було визнано речовим доказом у кримінальному провадженні та вилучено під час проведення огляду місця події з передачею на зберігання на спеціально обладнаний майданчик для зберігання транспортних засобів на території адміністративних споруд ізолятора тимчасового тримання. Водночас 5 лютого 2017 року невідомими особами було здійснено підпал вказаного автомобіля, в результаті якого він повністю обгорів. Як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2019 року № 1262/0/15-19, Вища рада правосуддя вважає, що повідомлені суддею факти стосовно підпалу та подальшого знищення належного родині судді автомобіля, отримання суддею sms-повідомлень із погрозами можуть викликати у нього обґрунтоване занепокоєння щодо його безпеки та безпеки його родини і в такий спосіб чинити психологічний тиск на суд. При цьому наведені суддею обставини, за яких мали місце вказані події (збіг у часі, зв'язок вчиненого

невідомими особами підпалу автомобіля з попередніми коментарями в мережі Інтернет щодо необхідності здійснення таких дій у зв'язку із прийнятим суддею рішенням у кримінальному провадженні та sms-повідомленнями, що надходили після цього підпалу на особистий мобільний телефон судді), дають підстави для припущення про зв'язок відповідних дій із прийняттям суддею судового рішення від 4 січня 2017 року у справі, а отже, – про наявність ознак тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

Суддя Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська 2 квітня 2019 року повідомила Вищу раду правосуддя, що 22 березня 2019 року до загальної канцелярії цього суду надійшов лист, у якому в образливій формі висловлено погрози зазначеній судді та її дітям, зокрема щодо виникнення великих проблем у разі, якщо 21 березня 2019 року не буде закрито кримінальне провадження, що перебувало у її провадженні, стосовно всіх підсудних і вони не будуть виправдані. У рішенні від 11 червня 2019 року № 1620/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (звернення до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за відповідним повідомленням судді за частиною першою статті 376 КК України за фактом незаконного втручання невідомої особи в діяльність судді під час розгляду справи).

У рішенні від 17 вересня 2019 року № 2491/0/15-19 Вища рада правосуддя також дійшла висновку, що обставини, викладені у повідомленні судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, зокрема щодо публікування на сторінці інтернет-видання коментарів до статті, які містять погрози завдання шкоди його життю та здоров'ю чи членам його сім'ї у зв'язку з розглядом кримінальної справи стосовно обвинувачених осіб, свідчать про втручання в діяльність судді зі здійснення правосуддя та потребують вжиття передбачених законом заходів.

Кожен факт висловлення в усній або письмовій формі погрози судді має бути ретельно перевірений правоохоронними органами у порядку, встановленому КПК України.

3.4.2. Окремо слід виділити непоодинокі випадки надсилання на особисті номери мобільних телефонів суддів sms-повідомлень із вказівками щодо розгляду конкретних судових справ, з погрозами та зазначенням особистої інформації про суддів (адреса проживання судді, контактні дані членів родини тощо).

Надсилання таких повідомлень має ознаки втручання у діяльність суддів під час здійснення правосуддя, за що передбачено кримінальну відповідальність.

Сам факт надсилання подібних повідомлень суддям із вказівками стосовно здійснення правосуддя та з погрозами може викликати у суддів обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки та безпеки їхніх сімей, що є психологічним тиском на суд.

Наприклад, як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя від 5 лютого 2019 року № 331/0/15-19 за результатами перевірки повідомлення судді апеляційного суду Черкаської області, надіслання суддям sms-повідомлень із погрозами та закликами прийняти певне рішення у судовій справі може бути розцінене як втручання у діяльність суддів при здійсненні правосуддя, за що передбачено кримінальну відповідальність. Водночас сам факт надсилання подібних повідомлень (які отримав суддя апеляційного суду Черкаської області) на особистий мобільний номер телефону судді може викликати у судді обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки, що є психологічним тиском на суд. Зазначене має ознаки втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Як стало відомо з повідомлень голови Чугуївського міського суду Харківської області, голови Вовчанського районного суду Харківської області, в.о. голови Токмацького районного суду Запорізької області, голови господарського суду Івано-Франківської області, голови господарського суду Тернопільської області про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, 16 квітня 2019 року з електронної адреси C14U@i.ua на електронні адреси вказаних судів надійшли листи-погрози такого змісту: «НАСТАВ ЧАС! Дочекалась суддівська мразота 21 квітня буде днем жалоби за співробітниками прокуратури і суддів хоч би в крові по коліна, аби вільна Україна герої не вмирають – вмирають вороги!». Вказані дії автори повідомлень розцінюють як втручання в діяльність суддів, перешкоджання виконанню суддями службових обов'язків та як погрозу навмисного завдання шкоди здоров'ю як суддів, так і працівників апарату суду. У рішенні від 18 квітня 2019 року № 1194/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що обставини, викладені у повідомленнях суддів, зокрема щодо надіслання на адресу судів листів із погрозами завдання шкоди життю та здоров'ю суддів, свідчать про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та потребують вжиття передбачених законом заходів. Вища рада правосуддя вирішила звернутися до Національної поліції України щодо вжиття передбачених законом заходів із забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду, учасників судових процесів, забезпечення громадського порядку та охорони приміщень відповідних судів.

Такі заходи Вища рада правосуддя вирішила вжити і відповідно до рішень від 7 травня 2019 року № 1308/0/15-19, від 7 травня 2019 року № 1307/0/15-19, від 14 травня 2019 року № 1324/0/15-19, від 14 травня 2019 року № 1323/0/15-19, від 16 травня 2019 року № 1333/0/15-19, від

23 травня 2019 року № 1396/0/15-19, від 23 травня 2019 року № 1397/0/15-19, від 23 травня 2019 року № 1399/0/15-19 за результатами розгляду подібних повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя.

Суддя Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області у повідомленні, що надійшло до Вищої ради правосуддя 4 та 9 квітня 2019 року, зазначила, що 3 квітня 2019 року близько 11:00 на її мобільний телефон надійшли sms-повідомлення з використанням ненормативної лексики та погрозами здійснення фізичної розправи стосовно неї та її сім'ї, якщо рішення у справі не буде ухвалене на користь певних учасників процесу. Вища рада правосуддя згідно з рішенням від 11 червня 2019 року № 1616/0/15-19 дійшла висновку, що обставини, про які зазначає суддя, свідчать про втручання в її діяльність щодо здійснення правосуддя та потребують вжиття передбачених законом заходів (Вища рада правосуддя вирішила звернутися до Прокуратури Дніпропетровської області щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину, передбаченого частиною першою статті 376 КК України, відомості про який внесено до ЄРДР на підставі повідомлення судді).

3 жовтня 2018 року на електронну пошту Вищої ради правосуддя та 8 жовтня 2018 року у письмовій формі на адресу Вищої ради правосуддя надійшло підписане головою Харківського апеляційного суду повідомлення про втручання в діяльність суддів цього суду, яке містить звернення загальних зборів суддів Харківського апеляційного суду з інформацією про факт втручання у діяльність суду та тиск на суддів у зв'язку зі здійсненням правосуддя та прохання щодо вжиття передбачених законодавством заходів реагування. Голова Харківського апеляційного суду повідомила, що в період з 28 по 30 вересня 2018 року на особисті мобільні телефони суддів цього суду через додатки Viber, Telegram, WhatsApp надійшли текстові повідомлення від відправника, якого серед особистих контактів суддів немає і який не був учасником жодної зі справ, що розглядалися суддями апеляційної інстанції. Також на кузовах припаркованих біля будівлі суду автомобілів, що належать суддям і працівникам суду, були знайдені листівки з погрозами. Зазначено, що текстові повідомлення, які надійшли на мобільні телефони суддів, адресовані кожному судді персонально. Текст повідомлення містить вказівки щодо розгляду справ, які стосуватимуться інтересів певної особи, в разі надходження цих справ та, як вбачалося з тексту листівки, взагалі щодо здійснення правосуддя. Крім того, в повідомленнях та листівках містилось попередження про те, що суддя пошкодує, що взагалі отримав цю посаду, а в разі прийняття рішення на користь зазначеної у повідомленні особи буде покараний. Також у повідомленнях, надісланих на особисті номери телефонів суддів, зазначено, що стосовно судді та його родини збирається інформація. Окрім цього, до Вищої ради правосуддя надійшли повідомлення судді

апеляційного суду Харківської області, в яких зазначалося про отримання ним у мобільному додатку Telegram повідомлень з погрозами йому та членам його сім'ї, про розміщення листівок образливого та принизливого змісту на паркані його дачного будинку, в якому суддя мешкає із сім'єю. Суддя зазначив, що за його відсутності вдома до його будинку прибули більш ніж 15 невідомих осіб, які почали кричати, погрожувати розправою. Відповідно до рішення від 21 лютого 2019 року № 533/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя дійшла висновку, що встановлені обставини свідчать про втручання у діяльність суддів Харківського апеляційного суду щодо здійснення правосуддя.

3.5. Зловживання учасниками судових справ процесуальними правами

3.5.1. Іноді судді повідомляють Вищу раду правосуддя про подання до суду окремими особами великої кількості позовів, заяв, клопотань, інших процесуальних документів. Нерідко такі процесуальні документи містять зневажливі висловлювання на адресу суддів та безпідставні звинувачення їх у вчиненні злочинів. Також судді повідомляють про подання учасниками судових проваджень позовів до них як до посадових осіб у зв'язку із розглядом конкретних судових справ.

Подання до суду завідомо безпідставних позовів, скарг, заяв або клопотань залежно від конкретних обставин може бути визнано зловживанням процесуальними правами (стаття 44 ЦПК України, стаття 45 КАС України, стаття 43 ГПК України).

Суд має реагувати на випадки зловживання процесуальними правами самостійно у порядку, визначеному процесуальним законом.

Зокрема, у рішенні від 16 квітня 2019 року № 1161/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя дійшла висновку, що заявлення відповідачем та представником відповідача як учасниками судового процесу відводів судді та секретарю судового засідання не суперечили положенням процесуального законодавства та не є доказами спроб тиску чи впливу на суддю, а лише можуть свідчити про зловживання процесуальними правами, наданими чинним законодавством.

3.5.2. Разом із тим в окремих випадках, оцінивши усі зазначені в повідомленні судді обставини, пов'язані зі зловживанням процесуальними правами, Вища рада правосуддя дійшла висновку про необхідність вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У повідомленні судді Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська, що надійшло до Вищої ради правосуддя 6 травня 2019 року,

суддя зазначає, що 26 квітня 2019 року позивач подав до канцелярії суду уточнену позовну заяву, в якій вказав, що на виконання вимоги ухвали усуває її недоліки. При цьому він змінив склад учасників справи і залучив до участі у справі як відповідачів зазначену суддю Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська та суддю Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська. На думку судді Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська, в уточненій позовній заяві містяться відомості, які порочать її честь та гідність як судді, є принизливими та підривають довіру до правосуддя, а тому мають бути розцінені як втручання в її діяльність щодо здійснення правосуддя, оскільки єдиною метою подання вказаної уточненої позовної заяви є усунення судді від розгляду справи і залучення її до участі у цій справі як відповідача. У повідомленні суддя частково цитує уточнену позовну заяву: «Визнати в антиконституційних діях судді [...] ознаки поведінки тупорилої худоби». Зазначене, на переконання судді, є тиском на неї, ображає і принижує її не тільки як людину, а і як суддю, підриває авторитет правосуддя. Суддя звертає увагу, що позивач фактично перебрав на себе повноваження особи, відповідальної за здійснення автоматизованого розподілу судової справи, і бажає самотійно обирати суддю для здійснення правосуддя за його позовними заявами шляхом включення до числа відповідачів того судді, який прийняв судові рішення не на його користь. Відповідно до рішення від 9 липня 2019 року № 1824/0/15-19 Вища рада правосуддя за вказаним повідомленням судді вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за повідомленням судді).

Під час перевірки обставин, викладених у повідомленні судді господарського суду Донецької області, Вищою радою правосуддя встановлено, що дії представників відповідача у частині безпідставного подання заяви про відвід складу суду, неодноразового подання повторних клопотань після їх вирішення судом свідчать про зловживання представників відповідача своїми процесуальними правами з метою ухвалення колегією суддів необхідних процесуальних рішень на їхню користь. Відповідно до рішення від 5 березня 2019 року № 675/0/15-19 Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

3.5.3. Слід зазначити, що положення статей 126, 129 Конституції України, статей 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у їх системному взаємозв'язку дають підстави для висновку, що вплив, тиск на суддю або втручання у його діяльність повинні бути незаконними та здійснені у не передбачений процесуальним законом спосіб з метою перешкодити виконанню суддею службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Вища рада правосуддя розрізняє висловлення учасниками судових справ

незгоди з процесуальними діями суддів і намагання вплинути на суд.

Зокрема, у висновку члена Вищої ради правосуддя від 15 квітня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні суддів Донецького апеляційного суду, зазначено, що у заяві про відвід колегії суддів відповідач наводить власне бачення щодо розгляду справи, вказує на порушення процесуального законодавства під час розгляду справи, що, на його думку, свідчить про заінтересованість суддів у результатах розгляду справи. Член Вищої ради правосуддя дійшов висновку, що вказані в заяві про відвід суддів обставини можуть свідчити про незгоду представника відповідача з процесуальними діями (рішеннями) суддів, а не про вплив на суд.

3.6. Подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді

3.6.1. Право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників (стаття 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). У редакції Закону № 193-IX ця норма була дещо змінена, в тому числі щодо суб'єктів подання дисциплінарної скарги.

Статтею 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено, що дисциплінарне провадження розпочинається за скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарна скарга), поданою відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», або за ініціативою Дисциплінарної палати чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у випадках, визначених законом. Із набранням чинності Законом № 193-IX ця норма також була змінена, зокрема, розширено перелік обставин, за яких стосовно судді розпочинається дисциплінарне провадження.

Тобто чинним законодавством не передбачено жодних обмежень права будь-якої особи на звернення до Вищої ради правосуддя зі скаргою стосовно дисциплінарного проступку судді, в тому числі і обмежень щодо звернення учасника судового провадження з дисциплінарною скаргою до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи.

При цьому відповідно до частини четвертої статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

3.6.2. Згідно з оновленим пунктом 2 рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34, зі змінами, внесеними рішенням Ради суддів України від 1 березня 2019 року № 13, наявність скарги щодо судді у провадженні

Вищої ради правосуддя не породжує конфлікту інтересів у діяльності судді щодо розгляду конкретної судової справи. Подання учасником такого судового провадження скарги на дії судді до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи може свідчити про вплив на суд у разі, коли це здійснюється як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо, що може мати ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України.

Вища рада правосуддя поділяє зазначену правову позицію та на підставі системного аналізу норм законодавства вважає, що саме по собі звернення учасника судового провадження із дисциплінарною скаргою до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи не є ознакою впливу на суд чи втручання у діяльність суду, крім випадку, коли це здійснюється як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Слід зазначити, що в статті 376 КК України йдеться про втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Згідно зі статтею 108 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя», з урахуванням вимог цього Закону.

Як встановлено пунктом 3 частини першої статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у відкритті дисциплінарної справи має бути відмовлено, якщо, зокрема, очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення.

Таким чином, оцінка обґрунтованості дисциплінарних скарг здійснюється Дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя (її членами) під час дисциплінарного провадження.

При цьому слід зауважити, що відповідно до частини шостої статті 31 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» матеріали судової справи (їх копії), пояснення від суддів чи прокурорів щодо судових справ можуть бути надані на вимогу Вищої ради правосуддя, її органу або члена Вищої ради правосуддя тільки щодо тих справ, розгляд яких закінчено. Отже, закон не вимагає від судді надання пояснень щодо справи, розгляд якої триває.

Наведена вище правова позиція відображена у значній кількості висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами попередньої перевірки повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, в яких зазначалося, зокрема, про звернення учасників судових проваджень до Вищої ради правосуддя з дисциплінарними скаргами стосовно суддів.

3.6.3. Разом із тим в окремих випадках Вищою радою правосуддя встановлено наявність ознак втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя у зв'язку із поданням особами дисциплінарних скарг.

У таких випадках Дисциплінарними палатами було відмовлено у відкритті дисциплінарної справи за скаргою стосовно дій судді або відповідну скаргу залишено без розгляду та повернуто скаржнику.

Як вбачається з повідомлення судді Обухівського районного суду Київської області, що надійшло до Вищої ради правосуддя 11 грудня 2017 року, 30 травня 2017 року Обухівським районним судом Київської області під головуванням цього судді було прийнято заочне рішення у цивільній справі, яким задоволено позовні вимоги, витребувано на користь держави в особі Київської обласної державної адміністрації із чужого незаконного володіння земельні ділянки, визнано недійсними договори оренди земельних ділянок. Не погодившись із таким рішенням, відповідач 19 серпня 2017 року подав заяву про перегляд заочного рішення. У судовому засіданні 5 грудня 2017 року відповідачем (заявником) була подана заява про відвід головуєчого судді. Ухвалою суду від 5 грудня 2017 року в задоволенні заяви про відвід судді відмовлено. При розгляді 5 грудня 2017 року заяви про відвід судді із доданих до цієї заяви письмових доказів судді стало відомо, зокрема, що 1 листопада 2017 року відповідач звернувся до Вищої ради правосуддя із дисциплінарною скаргою на дії судді. Суддя звертав увагу, що дисциплінарна скарга була подана до завершення розгляду ним заяви про перегляд заочного рішення. Під час перевірки за повідомленням судді Вищою радою правосуддя було встановлено, що ухвалою Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 3 грудня 2018 року відмовлено у відкритті дисциплінарної справи за скаргами стосовно дій судді Обухівського районного суду Київської області на підставі пункту 3 частини першої статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Отже, Друга Дисциплінарна палата у своїй ухвалі констатувала, що факти неналежної поведінки судді, про які зазначено у відповідній скарзі стосовно дій судді під час розгляду справи, є спонуканням судді до ухвалення певного судового рішення та вчинення певних процесуальних дій. У рішенні від 16 квітня 2019 року № 1161/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла до висновку, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку про можливе втручання у діяльність судді Обухівського районного суду Київської області та вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за повідомленням судді Обухівського районного суду Київської області за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 376 КК України).

До Вищої ради правосуддя 12 листопада 2018 року надійшло повідомлення судді господарського суду Львівської області, в якому зазначено, що в провадженні цього судді перебувала справа за позовом управління комунальної власності Департаменту економічного розвитку Львівської міської ради до фізичної особи – підприємця (відповідач) про розірвання договору оренди, зобов'язання звільнити та повернути об'єкт оренди та стягнення заборгованості з орендної плати. Ухвалою господарського суду Львівської області від 9 жовтня 2018 року у справі закрито підготовче провадження та призначено розгляд справи по суті на 9 листопада 2018 року. Суддя звернув увагу, що до закінчення судового розгляду вказаної справи відповідач звернувся до Вищої ради правосуддя зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді та Личаківського відділу поліції Головного управління Національної поліції України у Львівській області із заявою про вчинення суддею кримінального правопорушення. Перевіркою за повідомленням судді було встановлено, що до Вищої ради правосуддя надійшли дві дисциплінарні скарги відповідача у вказаній справі на дії зазначеного судді господарського суду Львівської області під час розгляду справи. Ухвалою члена Вищої ради правосуддя від 6 серпня 2018 року одну дисциплінарну скаргу від 4 червня 2018 року залишено без розгляду та повернуто скаржнику. В ухвалі зазначено, що скарга не містить конкретних відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді. За результатами попереднього розгляду іншої скарги (від 30 липня 2018 року) членом Вищої ради правосуддя 18 вересня 2018 року складено висновок про відсутність підстав для відкриття дисциплінарної справи стосовно судді господарського суду Львівської області на підставі пункту 3 частини першої статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Під час перевірки скарги встановлено, що скаржниця зазначає неправдиві відомості щодо ходу та обставин розгляду зазначеної справи і її дії є не чим іншим, як намаганням вплинути на хід розгляду справи. 2 листопада 2018 року ухвалою Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя відмовлено у відкритті дисциплінарної справи за вказаною скаргою від 30 липня 2018 року, оскільки очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення (пункт 3 частини першої статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Згідно з рішенням від 14 березня 2019 року № 763/0/15-19 Вища рада правосуддя за результатами розгляду повідомлення судді господарського суду Львівської області вирішила вжити заходів, які є необхідними для забезпечення незалежності суддів та підтримання авторитету правосуддя (звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за фактом втручання в професійну діяльність судді господарського суду Львівської області).

3.6.4. До Вищої ради правосуддя надходить значна кількість неналежних дисциплінарних скарг щодо суддів, які залишаються без розгляду з огляду на їх невідповідність вимогам закону (у 2019 році близько 45,2 % дисциплінарних

проваджень завершилося винесенням ухвал членів Дисциплінарних палат та Дисциплінарних палат про залишення дисциплінарних скарг без розгляду).

Надходження значної кількості дисциплінарних скарг, що не відповідають вимогам закону або містять підстави для відмови у відкритті дисциплінарної справи, знижує ефективність дисциплінарної процедури.

Актуальним залишається питання пошуку шляхів зменшення випадків зловживання особами правом на звернення до Вищої ради правосуддя зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді.

На переконання Вищої ради правосуддя, першочерговим заходом щодо вирішення зазначеної проблеми є проведення додаткової роз'яснювальної роботи з населенням з метою інформування, що подання до Вищої ради правосуддя скарг на дії судді не може вплинути на процесуальний результат розгляду відповідної судової справи.

Крім того, доцільним може бути встановлення додаткових законодавчих «фільтрів» щодо надходження до Вищої ради правосуддя неналежних дисциплінарних скарг.

Зокрема, варто розглянути можливість встановлення (зі збереженням відповідних пілґ) поміркованого судового збору за подання скарг, оскільки щодо них здійснюється «квазісудовий розгляд», що також створює додаткове навантаження на бюджет.

Натомість Законом № 193-IX знівельовано наявні процесуальні «фільтри», зокрема через вилучення із Закону України «Про Вищу раду правосуддя» норми, що передбачала можливість залишати без розгляду та повертати «професійним скажникам» безпідставні скарги.

3.7. Звернення учасників судових справ до правоохоронних органів щодо винесення суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення інших злочинів під час здійснення правосуддя

3.7.1. Звернення із заявами про вчинення злочинів ґрунтується на нормах закону. За змістом статей 55, 60, 214 КПК України кожній фізичній та юридичній особі надано право звернутися до правоохоронних органів із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення у разі виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею злочину під час здійснення правосуддя.

Участь у судовій справі не може обмежувати відповідне право особи подавати заяви про вчинення злочину.

Рішенням Ради суддів України від 1 березня 2019 року № 13 внесено зміни до рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34 в частині уточнення наявності ознак впливу на суд чи втручання у діяльність суду – при поданні учасником судового провадження до закінчення судового розгляду заяви в ЄРДР про скоєння суддею кримінального правопорушення чи поданні учасником судового провадження до закінчення судового розгляду дисциплінарної скарги на дії судді до Вищої ради правосуддя.

Отже, згідно з оновленим пунктом 1 рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34 подання учасником судового процесу заяви про вчинення суддею кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, не породжує ні потенційного, ані реального конфлікту інтересів щодо розгляду конкретної судової справи. Подання учасником будь-якого судового провадження заяви про внесення до ЄРДР відомостей про скоєння суддею кримінального правопорушення до закінчення судового розгляду справи може свідчити про вплив на суд у разі, коли це здійснюється як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо, що може мати ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України.

3.7.2. Вища рада правосуддя також дотримується правової позиції, згідно з якою перебування особи у процесуальному статусі учасника судової справи не може обмежувати її у передбаченому законом праві подавати прокурору, слідчому заяву про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України (як вказано вище в доповіді).

Право на таке звернення гарантовано КПК України. Реалізація особами передбачених законом прав, за відсутності ознак зловживання ними, не може бути розцінена як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Таким чином, саме по собі звернення із заявою про злочин до закінчення судового розгляду справи не є доказом спроби незаконного впливу на безсторонність судді та не може свідчити про тиск чи втручання в діяльність суду під час розгляду конкретної справи.

Водночас завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину відповідно до статті 383 КК України має наслідком кримінальну відповідальність. При цьому здійснення кваліфікації таких неправомірних дій належить до компетенції правоохоронних органів.

З урахуванням наведеного, перевіряючи відповідні повідомлення суддів, Вища рада правосуддя оцінює всі вказані суддею обставини у сукупності з метою розмежування випадків реалізації громадянами наданих законом прав та зловживання ними з очевидною метою здійснення впливу на суд.

Так, суддя Обухівського районного суду Київської області повідомив Вищу раду правосуддя, що йому стало відомо, що особа, яка є відповідачем (заявником) у цивільній справі, 2 листопада 2017 року звернулася до Генеральної прокуратури України з повідомленням про вчинення суддею злочинів. При цьому суддя звернув увагу, що повідомлення про злочини було подано вказаною особою до завершення розгляду ним заяви цієї особи про перегляд заочного рішення. У рішенні від 16 квітня 2019 року № 1161/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя зазначила, що право на звернення із заявою про вчинення злочинів гарантовано КПК України, а отже, звернення вказаної

вище особи не є доказом спроби незаконного впливу на безсторонність судді, не може свідчити про тиск та втручання в діяльність суду під час розгляду конкретної справи.

У висновку члена Вищої ради правосуддя від 12 квітня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Деснянського районного суду міста Києва, вказано, що перебування у процесуальному статусі учасника судового провадження не може позбавити наданого законом права звернутися до уповноважених державних органів щодо перевірки дій судді на предмет наявності ознак правопорушень, а реалізація такого права не може бути доказом спроби впливу на суд.

Разом із тим за результатами перевірки повідомлень судді господарського суду Дніпропетровської області та голови цього суду Вища рада правосуддя у рішенні від 11 квітня 2019 року № 1133/0/15-19 встановила, що наведена інформація щодо руху справи, а також зміст заяв осіб від 26 червня 2018 року про вчинення суддею господарського суду Дніпропетровської області кримінальних правопорушень підтверджують доводи судді про те, що представниками боржника та інших сторін умисно вчиняються дії, спрямовані на унеможливлення розгляду цієї справи, тобто створюються штучні перешкоди здійсненню правосуддя. Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (зокрема, звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання Вищій раді правосуддя інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за повідомленням судді господарського суду Дніпропетровської області за фактом втручання в діяльність суду та здійснення тиску на суддів).

З повідомлення судді господарського суду міста Києва, що надійшло до Вищої ради правосуддя 29 травня 2018 року, Раді стало відомо, зокрема, про звернення народних депутатів України до правоохоронних органів Київської області із заявою про винесення суддею завідомо неправосудного рішення у справі. Під час проведення перевірки за повідомленням судді Вищою радою правосуддя було надіслано відповідні запити до Генеральної прокуратури України. Генеральна прокуратура України повідомила, що прокуратурою міста Києва розслідувалось кримінальне провадження за частиною першою статті 375 КК України за фактом можливого вчинення кримінального правопорушення зазначеним суддею господарського суду міста Києва, розпочате за заявою народного депутата України. За результатами розслідування кримінальне провадження закрито на підставі пункту 2 частини першої статті 284 КПК України. У рішенні про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя від 25 січня 2019 року № 96/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що безпідставні образи та звинувачення судді у вчиненні злочинів у зв'язку із

розглядом конкретної судової справи можуть бути розцінені як спроба впливу на суд з метою змусити суддю до вчинення або невчинення певних процесуальних дій чи ухвалення бажаного для ініціаторів зазначених дій судового рішення.

12 листопада 2018 року до Вищої ради правосуддя надійшло повідомлення судді господарського суду Львівської області, в якому суддя звернув увагу, що до закінчення судового розгляду справи, яка перебувала в його провадженні, відповідач звернувся до Вищої ради правосуддя зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді та до Личаківського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Львівській області із заявою про вчинення суддею кримінального правопорушення. Ухвалою Личаківського районного суду міста Львова від 30 жовтня 2018 року зобов'язано слідчого СВ Личаківського ВП ГУ НП України в Львівській області внести відомості до ЄРДР за заявою про вчинення суддею кримінальних правопорушень, передбачених статтями 364, 367 КК України. Водночас у цій ухвалі суд встановив, що обставини, викладені у заяві про кримінальне правопорушення, зводяться лише до незгоди з прийнятими суддею процесуальними рішеннями у справі. Сама по собі незгода із судовим рішенням не є підставою для внесення відомостей до ЄРДР, а є прямим тиском на суд та втручанням у здійснення правосуддя. Згідно з рішенням від 14 березня 2019 року № 763/0/15-19 Вища рада правосуддя за результатами розгляду повідомлення судді господарського суду Львівської області вирішила вжити заходів, які є необхідними для забезпечення незалежності суддів та підтримання авторитету правосуддя (звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за фактом втручання в професійну діяльність судді господарського суду Львівської області).

Вища рада правосуддя неодноразово наголошувала на важливості швидкого та ефективного розслідування слідчими, прокурорами кримінальних проваджень стосовно суддів за статтею 375 КК України, а також ретельної перевірки відповідних повідомлень щодо суддів на наявність ознак кримінальних правопорушень, передбачених статтями 376, 383 КК України (див. пп. 1.1.5 доповіді).

3.8. Блокування роботи суду

3.8.1. На думку Вищої ради правосуддя, загроза притягнення до передбаченої законом відповідальності осіб, що вчиняють дії щодо блокування роботи суду з метою неправомірного втручання в процес правосуддя, має стати одним із основних стримувальних та превентивних факторів.

Зокрема, статтею 376 КК України передбачено кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою

перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Водночас кваліфікація протиправних дій як таких, що містять ознаки кримінального правопорушення, здійснюється правоохоронними органами. Вища рада правосуддя не наділена такими повноваженнями.

3.8.2. У низці рішень у 2019 році Вища рада правосуддя, проаналізувавши повідомлені суддями обставини, пов'язані з блокуванням роботи суду, дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Зокрема, суддя Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області 20 лютого 2019 року повідомила Вищу раду правосуддя, що до початку судового засідання, призначеного нею на 16 січня 2019 року, до залу судового засідання № 208 увійшли учасники справи, а також вільні слухачі. Невідома особа підійшла до столу і намагалась зайняти місце судді, при цьому образливо висловлювалась щодо устрою держави та діяльності судової влади в Україні. Вказана особа не реагувала на зауваження секретаря судового засідання, судового розпорядника та зауваження судді як головуючого у справі, намагалась зайняти місце судді та відмовлялася сісти на відведене для вільних слухачів місце в залі. У зв'язку із вказаними діями невідомої особи, яка заважала розпочати судові засідання у справі, засідання було відкладено до 4 березня 2019 року. На переконання судді, вказані дії було вчинено з метою навмисного зриву судового засідання та створення перешкод для виконання нею професійних обов'язків. Згідно з рішенням від 4 червня 2019 року № 1531/0/15-19 Вища рада правосуддя за вказаним повідомленням судді вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У повідомленні, що надійшло до Вищої ради правосуддя 19 листопада 2018 року, судді Соснівського районного суду міста Черкас вказують, що 16 листопада 2018 року у судовому засіданні у справі проголошено вступну та резолютивну частини ухвали за результатами розгляду клопотання прокурора про обрання запобіжного заходу обвинуваченим, клопотань захисників про зміну запобіжних заходів і скарг на затримання. Після проголошення вступної та резолютивної частин ухвали приблизно із 17 до 18 години присутні у залі суду близько 30 громадян блокували вихід із залу суду колегії суддів, захисників, обвинувачених, які перебували під вартою, працівників Національної гвардії. При цьому громадяни, використовуючи нецензурну лексику, висловлювали образи на адресу колегії суддів та членів їхніх сімей, вимагаючи скасування визначеного судом для окремих обвинувачених альтернативного запобіжного заходу у вигляді застави. Як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя від 5 лютого 2019 року № 333/0/15-19, дії громадян, пов'язані з блокуванням виходу із залу суду колегії суддів, захисників, обвинувачених, які перебували під вартою,

працівників Національної гвардії, що супроводжувались висловленням образ із використанням нецензурної лексики на адресу колегії суддів та членів їхніх сімей з вимогою скасування визначеного судом для окремих обвинувачених альтернативного запобіжного заходу у вигляді застави, слід розцінювати як вплив на суд з метою схилення до винесення ним певного судового рішення. Отже, встановлені під час перевірки повідомлення суддів факти свідчать про порушення гарантій незалежності суддів, передбачених статтею 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Доволі поширені спроби перешкодити здійсненню правосуддя шляхом блокування роботи суду пояснюються низьким рівнем правової культури та правовим нігілізмом, переконанням у можливості вплинути на процес прийняття рішення суду у позапроцесуальний спосіб, а також низьким рівнем довіри до судової влади.

Окрім загрози притягнення до відповідальності, фактором запобігання неправомірним діям щодо блокування роботи суду має стати загальне підвищення рівня правової культури та посилення авторитету правосуддя.

Початок повноцінного функціонування Служби судової охорони може забезпечити подолання цієї проблеми – разом з ефективними засобами процесуального впливу (як вказано вище).

3.9. Фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів, судів

3.9.1. Відповідно до положень КК України умисне заподіяння судді, присяжному або їхнім близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, є тяжким злочином. Заподіяння судді (присяжному або їхнім близьким родичам) тяжкого тілесного ушкодження за аналогічних обставин визнається особливо тяжким злочином (частини друга, третя статті 377, стаття 12 КК України).

Згідно зі статтею 378 КК України умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, присяжному або їхнім близьким родичам, у зв'язку із здійсненням ними правосуддя є злочином середньої тяжкості, а за обставин, що обтяжують покарання, – особливо тяжким злочином.

3.9.2. Вища рада правосуддя у 2019 році розглянула низку повідомлень суддів про фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів і судів та за результатами їх розгляду встановила безпосередній зв'язок таких дій із професійною діяльністю суддів.

Так, згідно з повідомленням судді Голосіївського районного суду міста Києва 12 березня 2019 року нею було виявлено сліди здійснення пострілів у вікно її службового кабінету у суді. Суддя зазначає, що вона не здійснює правосуддя у зв'язку із закінченням п'ятирічного терміну повноважень судді, однак вказану подію пов'язує з тиском на суддів цього суду. Голова Голосіївського районного суду міста Києва також повідомив, що в ніч на 12 березня 2019 року невідомі особи пострілами зі зброї розбили вікна та пошкодили стіни двох службових кабінетів другого поверху будівлі суду. Вища рада правосуддя відповідно до рішення від 11 липня 2019 року № 1840/0/15-19 дійшла висновку, що обставини, викладені у повідомленнях суддів та голови Голосіївського районного суду міста Києва про втручання в діяльність суддів цього суду, зокрема постріли в будівлю суду, у зв'язку із чим пошкоджено робочі кабінети суддів, можуть свідчити про здійснення втручання в діяльність суддів Голосіївського районного суду міста Києва з метою дестабілізації його роботи. З огляду на викладене Вища рада правосуддя встановила наявність підстав для вжиття заходів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У повідомленні голови господарського суду Одеської області, яке надійшло до Вищої ради правосуддя 19 липня 2017 року, зазначено, що 19 липня 2017 року біля автостоянки, поряд із приміщенням суду, невідомі особи здійснили напад на суддю господарського суду Одеської області, зокрема підбігли до судді та вилили рідину невизначеного складу на її обличчя та тіло, заподіявши судді тілесні ушкодження у вигляді опіку очей, після чого зникли з місця події. Голова господарського суду Одеської області зазначив, що вказані події дестабілізують діяльність суду, та просив вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. У рішенні від 18 квітня 2019 року № 1190/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку про втручання у діяльність судді господарського суду Одеської області та відповідно до пункту 6 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

У повідомленні судді Рівненського міського суду Рівненської області, що надійшло до Вищої ради правосуддя 25 лютого 2019 року, суддя вказав, що 25 лютого 2019 року о 1 годині 55 хвилин за місцем його проживання невідомі особи здійснили напад із застосуванням вогнепальної зброї (на думку працівників поліції – автоматів) та вибухівки. Під час нападу здійснено більше дванадцяти пострілів, внаслідок чого пошкоджено всі вікна та стіни в будинку, у тому числі вхідні двері та фундамент. Відповідно до рішення від 16 квітня 2019 року № 1163/0/15-19 з огляду на встановлені фактичні дані, які можуть свідчити про здійснення тиску на суддю Рівненського міського суду

Рівненської області, Вища рада правосуддя вважає, що у цьому випадку наявні підстави для вжиття заходів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», з метою забезпечення незалежності судді та авторитету правосуддя.

Суддя Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області повідомив Вищу раду правосуддя, що 31 січня 2018 року близько 18:30 до приміщення гаража, який належить судді, невстановлена особа кинула, ймовірно, гранати, що спричинило два вибухи. Внаслідок вказаних вибухів у гаражі чоловік судді отримав тілесні ушкодження у вигляді мінно-вибухової травми та множинних осколкових поранень обох гомілок, крім того, було пошкоджено сам гараж та належний судді автомобіль. Після вказаної події в соціальних мережах з'явилися коментарі та заклики щодо вчинення розправи над суддями. Відповідно до рішення від 21 лютого 2019 року № 531/0/15-19 Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за повідомленням судді Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області).

Як вбачається з повідомлення судді Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області, що надійшло до Вищої ради правосуддя 30 січня 2019 року, 27 січня 2019 року по вулиці Івана Франка в місті Кам'янці-Бузькій Львівської області до нього підійшли кілька осіб. Один із них звернувся до судді із фразою: «Ти ще кров'ю не харкав», після чого стосовно судді було вчинено фізичне насильство, зокрема нанесено удари, якими спричинено йому тілесні ушкодження та перелом лівої ноги. На місце події приїхали працівники поліції, однак правопорушників не було затримано. Після цього суддю було доставлено до Кам'янка-Бузької ЦРЛ та надано необхідну медичну допомогу. Згідно з рішенням від 31 січня 2019 року № 292/0/15-19 Вища рада правосуддя вважає, що встановлені факти свідчать про втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя. У зв'язку із цим Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Згідно з повідомленням судді Старобільського районного суду Луганської області, яке 28 січня 2019 року надійшло до Вищої ради правосуддя, 20 січня 2019 року близько 7 години ранку у належному судді будинку за місцем його проживання виникла пожежа, внаслідок якої вигоріла третина даху вказаного будинку. 23 січня 2019 року йому стало відомо, що в мережі Інтернет на сайті «Живой Старобельск» 22 січня 2019 року розміщено статтю під назвою «Старобельские хроники. Как томос в проруби», в якій вказано, зокрема, таке: «Возмездие наступает неотвратимо! Как пример, вчерашний пожар у печально известного судьи [...]». Вказані відомості в мережі Інтернет суддя

сприйняв як підтвердження того, що пожежа в його будинку влаштована невідомою особою/особами з метою тиску на нього у зв'язку з його професійною діяльністю щодо здійснення правосуддя у конкретній кримінальній справі. У рішенні від 23 квітня 2019 року № 1268/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що погрози, розміщені у вказаних вище публікаціях в мережі Інтернет у зв'язку із пожежею в будинку судді Старобільського районного суду Луганської області та адресовані йому як члену колегії суддів, яка здійснює правосуддя у певній кримінальній справі, можуть викликати у судді обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки та є тиском на суд. Зазначене має ознаки втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Випадки, що мають ознаки кримінальних правопорушень, повинні бути належним чином досліджені правоохоронними органами, а винні особи – притягнуті до передбаченої законом відповідальності.

3.10. Підроблення судових рішень та інших офіційних документів

3.10.1. У 2019 році Вища рада правосуддя розглянула низку випадків, що стосувалися підроблення рішень суду та інших офіційних документів, і за результатами їх розгляду вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Із повідомлення судді Солонянського районного суду Дніпропетровської області стало відомо, що 22 липня 2019 року на електронну адресу Солонянського районного суду Дніпропетровської області надійшов лист Соборного відділу державної виконавчої служби міста Дніпра від 22 липня 2019 року про надання відомостей стосовно розгляду двох справ, у межах розгляду яких було забезпечено позов та накладено арешт на рухоме та нерухоме майно. До електронного листа додані копії двох документів – ухвал про забезпечення позову у цих справах. За результатами розгляду зазначеного листа встановлено, що справи із вказаними номерами, але з іншим складом учасників і предметом позову, перебували у провадженні суду на розгляді судді цього суду. Зазначені ухвали про забезпечення позову у вказаних справах судом не постановлялись. Крім того, при безпосередньому огляді доданих до листа ухвал встановлено, що відтиск гербової печатки Солонянського районного суду Дніпропетровської області є, ймовірно, підробленим, оскільки він нечіткий та не може бути ідентифікований, а також що підпис відповідного судді Солонянського районного суду Дніпропетровської області не співпадає з її дійсним підписом та є очевидно підробленим. У повідомленні суддя Солонянського районного суду Дніпропетровської області стверджує, що додані до електронного запиту документи під назвою «ухвала про забезпечення позову» є сфальсифікованими та підробленими. Про існування таких (сфальсифікованих) ухвал суду стало відомо тільки 22 липня 2019 року після

отримання їхніх копій від Соборного відділу державної виконавчої служби міста Дніпра. У рішенні від 29 серпня 2019 року № 2290/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя погодилася із позицією судді Солонянського районного суду Дніпропетровської області стосовно того, що наявність підроблених судових рішень дискредитує її репутацію як судді, підриває довіру до Солонянського районного суду Дніпропетровської області та може зашкодити авторитету правосуддя.

Аналогічні висновки Вища рада правосуддя зробила також у рішенні від 9 липня 2019 року № 1823/0/15-19 за результатами розгляду повідомлення судді Гуляйпільського районного суду Запорізької області, в якому йшлося про сфальсифікований та підроблений документ – рішення (ухвалу), нібито постановлену цією суддею.

Вища рада правосуддя наголошує, що випадки підробки судових рішень та інших офіційних документів суду, безумовно, завдають шкоди авторитету правосуддя та підривають суспільну довіру до судової влади. Належну оцінку відповідним діям мають надавати правоохоронні органи.

4. Необхідність ефективної діяльності правоохоронних органів для боротьби із втручанням у діяльність судді щодо здійснення правосуддя

4.1. Згідно із частиною четвертою статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний повідомляти про випадки втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, окрім Вищої ради правосуддя, Генерального прокурора.

Водночас цей припис може бути дієвою гарантією незалежності суддів лише у разі, якщо відповідні органи вживатимуть належних заходів у межах своєї компетенції для розслідування випадків ймовірного втручання в діяльність судді та адекватно реагуватимуть на таке втручання¹²².

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» Рада з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя веде і оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, проводить перевірку таких повідомлень, оприлюднює результати та ухвалює відповідні рішення. Пунктом 6 частини першої зазначеної статті передбачено право Вищої ради правосуддя звертатися до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їхніх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених судьями, працівниками апарату суду.

¹²² Рішення Вищої ради правосуддя від 31 січня 2019 року № 292/0/15-19.

Таким чином, суб'єктами безпосереднього реагування на вчинення громадянами протиправних дій щодо суддів є органи прокуратури та Національної поліції.

Вища рада правосуддя звертає увагу на важливість ефективного реагування з боку органів прокуратури та Національної поліції на порушення громадянами гарантій незалежності суддів.

У рішенні від 11 квітня 2019 року № 1133/0/15-19 за результатами перевірки повідомлень судді господарського суду Дніпропетровської області та голови цього суду Вища рада правосуддя встановила, що повідомлені суддями обставини засвідчують, що певні особи, які набувають процесуального статусу сторін або представників сторін у різних судових справах чи перебувають у залах судових засідань як вільні слухачі, систематично вчиняють у судах Дніпропетровської області протиправні дії, спрямовані на створення перешкод у розгляді справ, тиску на суд з метою прийняття бажаних для них судових рішень. При цьому наявна у Вищій раді правосуддя інформація дає підстави стверджувати, що органами прокуратури та Національної поліції на підставі відповідних повідомлень суддів та рішень Вищої ради правосуддя не вживаються належні заходи для здійснення ефективного розслідування вказаних повідомлень суддів та притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності. Внаслідок цього зазначені особи продовжують вчиняти правопорушення та перешкоджати здійсненню правосуддя. У зв'язку із цим Вища рада правосуддя вирішила вжити заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зокрема звернути увагу Генеральної прокуратури України на необхідність забезпечення ефективного досудового розслідування у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР за фактами втручання у діяльність суддів у судах Дніпропетровської області з боку вказаних громадян та інших осіб, які їх підтримують.

Як зазначено у рішенні від 18 квітня 2019 року № 1192/0/15-19, наявна у Вищої ради правосуддя інформація дає змогу стверджувати, що органи прокуратури та Національної поліції на підставі відповідних повідомлень суддів та рішень Ради не вживають належних заходів для здійснення ефективного розслідування повідомлених суддями обставин та притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності. Внаслідок цього такі особи (щодо яких є численні звернення суддів про те, що вказані особи вчиняють неправомірні дії, спрямовані на зриви судових засідань) продовжують вчиняти правопорушення та перешкоджати здійсненню правосуддя.

Винні особи, що вчинили правопорушення щодо суддів, мають бути притягнені до встановленої законом відповідальності.

Усвідомлення безкарності протиправних дій, спрямованих на втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, спричиняє продовження

вчинення подібних правопорушень у майбутньому, в результаті чого нерідко унеможлиблюється здійснення правосуддя в окремих справах.

4.2. Крім того, варто звернути увагу на такі статистичні дані.

З усіх кримінальних проваджень, яких стосувалися прийняті у 2019 році рішення Вищої ради правосуддя про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, Вищій раді правосуддя відомо лише про одне кримінальне провадження, що було внесене до ЄРДР за повідомленням судді про втручання в діяльність (за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 377 КК України) та пізніше направлене з обвинувальним актом до суду.

За даними Офісу Генерального прокурора, впродовж 2019 року обліковано 10 310 злочинів, передбачених розділом XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України (злочини проти правосуддя)¹²³.

Зазначений показник варто порівняти із такими даними:

- за фактом постановлення суддею завідомо неправосудного судового рішення у 2019 році було порушено **408** кримінальних проваджень, із них **190** закрито, стосовно **2** обвинувальні акти направлено до суду;

- за статтею 376 КК України (втручання в діяльність судових органів) обліковано **168** справ, з яких **121** закрито. Це при тому, що протягом 2019 року лише до Вищої ради правосуддя надійшло **450** повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя за відсутності у Вищої ради правосуддя повноважень щодо реєстрації, розслідування та розкриття відповідних злочинів;

- крім того, із вказаної вище кількості справ (10 310) **34** стосуються незаконного втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (стаття 376-1 КК України), з них **14** закрито; **34** – погроз або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного (стаття 377 КК України), з них **11** закрито, стосовно **4** обвинувальні акти направлено до суду; **3** – умисного знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (стаття 378 КК України), з них **1** закрито; **2** – посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (стаття 379 КК України), у яких досудове розслідування триває.

За інформацією Верховного Суду, згідно із статистичними даними звіту форми № 5-ВС «Звіт про здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду» у 2018 році за касаційними скаргами на судові рішення розглянуто одне кримінальне провадження про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, стосовно однієї особи. За результатами касаційного розгляду в задоволенні

¹²³ Відповідь Офісу Генерального прокурора від 31 січня 2020 року № 09/4-30вих.-20 за підписом Першого заступника Генерального прокурора В.Каська.

скарги відмовлено і судові рішення залишено без зміни. Протягом **2019 року розглянуто три таких кримінальних провадження** стосовно трьох осіб. За результатами касаційного розгляду в задоволенні скарг було відмовлено і судові рішення залишено без зміни.

У касаційному порядку судові рішення у кримінальних провадженнях про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України, упродовж 2018–2019 років не оскаржувалися.

При цьому згідно зі статистичними даними ДСА України за вироками, що набрали законної сили, винесеними щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене статтею 375 КК України, у 2013 році засуджено одну особу, у 2014 та 2015 роках – по дві особи, у 2017 році – одну особу. У 2013 році місцеві загальні суди закрили провадження стосовно двох осіб, у 2014 році – стосовно однієї особи, у 2015 році – стосовно трьох осіб, у 2017 році – стосовно однієї особи. За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України, у 2015 році засуджено одну особу.

Згідно із наданою Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду інформацією (інформацію складено на підставі статистичних даних ДСА України, форма статистичного звіту № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» за 2018 та 2019 роки)) на розгляді місцевих загальних судів у **2019 році перебувало 30 кримінальних проваджень** за статтею 375 КК України стосовно 32 осіб; за цей період місцевими загальними судами розглянуто **2 кримінальних провадження** за статтею 375 КК України, з яких із ухваленням вироку – **1 справа**, із поверненням прокурору – **2 справи**.

За даними ДСА України щодо розгляду судами кримінальних справ за злочинами, передбаченими статтями 375, 376 КК України, у 2019 році такі справи судами апеляційної інстанції не переглядалися, за судовими рішеннями, що набрали законної сили, у **2019 році засуджено осіб не було**. При цьому за статтею 375 КК України розглянуто 2 справи та за статтею 376 КК України – одну справу стосовно однієї особи.

Таким чином, незважаючи на численні заяви суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, кількість проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом, є незначною. Це свідчить про неефективність застосування статті 376 КК України для гарантування незалежності та безпеки суддів.

5. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку адвокатів

5.1. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Згідно зі статтею 131² Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури

гарантується. Засади організації й діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

До видів адвокатської діяльності належить, в тому числі, надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Відповідно до статей 1–4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом є особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Правовою основою діяльності адвоката є Конституція України, цей Закон та інші законодавчі акти України. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Пунктом 1 частини першої статті 21, пунктами 2, 3 частини другої статті 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Порушення присяги адвоката України та правил адвокатської етики є дисциплінарним проступком адвоката.

Згідно зі статтею 7 Правил адвокатської етики, затверджених звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 9 червня 2017 року, у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Адвокат не має права у своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

У статті 12 вказаних Правил визначено, що всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

Статтею 25 Правил адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, в тому числі вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або

інший орган, перед яким він здійснює представництво або захист інтересів клієнтів.

Відповідно до статті 42 зазначених Правил, представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил.

Судді та адвокати мають бути незалежними в процесі виконання своїх обов'язків, а також повинні бути та усвідомлюватись як незалежні один від одного учасники. Ця незалежність затверджена кодексами поведінки кожної з професій. КРЕС вважає таку незалежність життєво необхідною для належного здійснення правосуддя.

5.2. Європейський суд з прав людини вважає, що адвокат може захищати інтереси клієнта за допомогою ЗМІ і повинен мати можливість звертати увагу громадськості на недоліки правосуддя. Такого висновку 23 квітня 2015 року дійшла Велика Палата ЄСПЛ, якою було винесено рішення у справі «Моріс проти Франції» (№ 29369/10).

Адвокати при використанні різних форм спілкування в мережі Інтернет повинні дотримуватись високих стандартів чесності та пам'ятати про наслідки їх невиконання для їхньої професійної репутації та авторитету адвокатури в цілому (стаття 59 Правил адвокатської етики).

У рішенні у справі «Вераат проти Нідерландів» Європейський суд з прав людини зауважив, що хоча адвокати також мають право на свободу вираження поглядів, особлива природа юридичної професії накладає відповідні обмеження на їхню публічну поведінку, яка має бути стриманою, чесною та гідною.

Оскільки суди – гаранті правосуддя, їхня роль є ключовою в державі, яка ґрунтується на принципі верховенства права, вони повинні користуватися довірою суспільства і бути захищені від нічим не обґрунтованих нападів, особливо зважаючи на ту обставину, що на суддях лежить обов'язок стриманості, який заважає їм відповісти на критику (рішення у справі «Де Гаєс та Гійзелс проти Бельгії», 1997 рік).

5.3. Вища рада правосуддя у 2019 році розглянула низку звернень суддів про втручання у їхню діяльність з боку адвокатів.

В окремих випадках Вища рада правосуддя виявила ознаки втручання адвокатів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та протиправного тиску.

Перевіривши повідомлення судді Східного апеляційного господарського суду від 12 лютого 2019 року, Вища рада правосуддя у рішенні від 16 квітня 2019 року № 1162/0/15-19 дійшла висновку, що дії адвоката, які полягали у

перерахуванні грошей на особисті рахунки судді в операторів мобільного зв'язку, подання адвокатського запиту про щоденні витрати судді та його дружини за понад два роки, створення цивільно-правового спору з туристичною агенцією, якою керує дружина судді, можуть свідчити про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя та потребують реагування Вищої ради правосуддя відповідно до статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Суддя Фастівського міськрайонного суду Київської області повідомив Вищу раду правосуддя про зловживання та інші порушення з боку адвокатів у кримінальному провадженні. Зокрема, як вбачається з повідомлення судді, один із адвокатів публічно вимагав від секретаря судових засідань терміново та негайно повернути слідчого суддю з нарадчої кімнати до зали суду з метою відновлення судового розгляду. У подальшому, намагаючись увійти до нарадчої кімнати, стукав у двері та смикав за ручку вхідних дверей нарадчої кімнати. Не отримавши запланованого результату своїх дій, захисник о 13:30 зателефонував на номер 102 і повідомив про начебто порушення суддею присяги судді та перешкоджання законній діяльності адвоката. При цьому він не вказав, у чому конкретно полягало порушення присяги та яким саме чином суддя перешкоджала його діяльності. Вища рада правосуддя встановила, що такі дії адвокатів свідчать про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя та згідно з рішенням від 23 травня 2019 року № 1398/0/15-19 вирішила вжити відповідних заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Суддя Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області повідомив Вищу раду правосуддя, що 22 березня 2019 року у відкритому судовому засіданні з розгляду справи адвокат вчинив щодо нього протиправні дії. Зокрема, адвокат схопив стілець і кинув його на стіл, за яким сидів суддя, внаслідок чого було пошкоджено мобільний телефон судді. Під час цих подій у залі судового засідання були присутні особи, запрошені вказаним адвокатом, хоча вони не були учасниками судового процесу. Зазначені особи поводитись зухвало, нецензурно і образливо висловлювались на адресу судді, відмовлялися залишити зал судового засідання, в результаті чого подальше проведення судового засідання не вбачалось можливим. Перевіривши повідомлення судді, Вища рада правосуддя у рішенні від 23 квітня 2019 року № 1261/0/15-19 дійшла висновку про наявність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя у зв'язку з діями адвоката у вказаному судовому засіданні 22 березня 2019 року.

Згідно з повідомленням суддів Першотравневого районного суду міста Чернівців під час судового розгляду кримінального провадження, що перебуває на розгляді колегії цих суддів, адвокати обвинувачених неодноразово заявляли

безпідставні відводи суддям та надсилали безпідставні клопотання до Верховного Суду про направлення кримінального провадження до іншого суду в межах юрисдикції різних апеляційних судів. Крім того, під час судових засідань вільні слухачі за допомогою технічних засобів здійснювали відеозаписи судових засідань, які в подальшому були опубліковані в мережі Інтернет, зокрема поширені в соціальній мережі Facebook. Знаючи достовірно про здійснення відеофіксації судових засідань, адвокати та обвинувачені у своїх зверненнях до суду та виступах, у тому числі судових дебатах, допускали погрози, негативні та критичні висловлювання на адресу суддів. Також до ухвалення рішення по суті у справі один з адвокатів надав коментарі для програми «Чернівецький промінь» телеканалу «Чернівці», у яких критикував суддів, зневажливо висловлював незадоволення судовим процесом, розповсюджував неправдиві твердження у кримінальному провадженні, звинувачуючи колегію суддів у корупційних зв'язках з потерпілою стороною. У рішенні від 26 березня 2019 року № 951/0/15-19 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що така поведінка адвокатів під час судового розгляду кримінального провадження дає підстави для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». При цьому у вказаному рішенні Вища рада правосуддя звернула увагу на таке. Звернення адвокатів до суду з необґрунтованими клопотаннями та заявами про відвід може свідчити про зловживання процесуальними правами. Суд, встановивши, що певна особа проявила неповагу до суду, повинен вирішити питання про притягнення її до відповідальності, встановленої законом. Стосовно змісту репортажу на телеканалі «Чернівці», поширення публікацій на інтернет-ресурсах, зокрема у соціальній мережі Facebook, щодо обставин у кримінальному провадженні слід зазначити, що статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

5.4. Як неодноразово зазначала Вища рада правосуддя, втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя з боку адвоката може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної та кримінальної відповідальності.

Згідно зі статтею 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

За результатами перевірки повідомлень суддів у разі встановлення у діях адвокатів ознак втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя Вища

рада правосуддя відповідно до рішень, прийнятих у 2019 році, зверталася до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо притягнення відповідних адвокатів до дисциплінарної відповідальності. Також Вища рада правосуддя зверталася до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів у кримінальних провадженнях, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань за повідомленнями суддів у зв'язку з діями адвокатів.

5.5. У низці рішень Вищої ради правосуддя встановлено відсутність у діях адвоката втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

Як зазначено у рішенні Великої Палати ЄСПЛ від 23 квітня 2015 року у справі «Моріс проти Франції», і Суд, і судді, і адвокати повинні вільно висловлювати свою думку відповідно до статті 10 Конвенції. На думку Суду, «за винятком випадків, що завдають надзвичайної шкоди та є по суті необґрунтованими, та з огляду на те, що судді формують частину основної державної інституції, вони можуть як такі піддаватися персональній критиці в допустимих межах, і не тільки теоретично чи узагальнено. Діючи в межах своїх офіційних повноважень, судді, таким чином, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни» (п. 131). ЄСПЛ за результатами розгляду заяви адвоката дійшов висновку, що, незважаючи на негативне забарвлення висловлювань заявника, їх дещо ворожий характер і серйозність, ключове питання полягає в тому, що висловлювання стосувалися проведення судового слідства, що є питанням, яке представляло суспільний інтерес, залишаючи, таким чином, мало можливостей для обмеження свободи вираження поглядів. На переконання Суду, «адвокат повинен мати можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і судова система може виграти від конструктивної критики» (п. 167).

Вища рада правосуддя враховує право адвоката на висловлення власної точки зору стосовно розгляду судових справ за його участю.

Зокрема, суддя Київського районного суду міста Полтави повідомив Вищу раду правосуддя, що після судового засідання 25 червня 2018 року адвокатом та потерпілим були поширені повідомлення в соціальній мережі Facebook та в інтерв'ю засобам масової інформації про те, що цей суддя діє за вказівкою Президента України і що суддю шантажують майбутнім кваліфікаційним оцінюванням. Також у ЗМІ з'явилися негативні висловлювання щодо близьких родичів судді, а саме його брата та батька, які також є суддями. У рішенні від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19 Вища рада правосуддя зазначила, що публікації адвоката потерпілих та потерпілого в мережі Інтернет, у тому числі в соціальних мережах, також є відображенням особистої точки зору авторів як учасників судового процесу щодо розгляду справи та проходження суддею кваліфікаційного оцінювання, інформація про

яке є відкритою. Наведені у зазначених публікаціях негативні висловлювання стосовно судді хоч і є неприємними для судді, проте не створюють реальних загроз суддівській незалежності та не містять ознак переслідування авторами мети – втручання у здійснення суддею правосуддя під час розгляду кримінальної справи.

Як вбачається з висновку члена Вищої ради правосуддя від 26 липня 2019 року за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Орджонікідзевського районного суду міста Харкова, надаючи оцінку наведеним в повідомленні фактам, а також матеріалам розміщеного на сайті YouTube відеофайлу з інтерв'ю, наданим ЗМІ – МГ «ОБЪЕКТИВ», не можна зробити висновок, що зазначені висловлювання адвокатів мали на меті схилити суддів до винесення неправосудного рішення. Імовірніше, вони спрямовані на публічне вираження обурення, невдоволення процесуальними діями судді та привернення суспільної уваги до відповідної судової справи. Згідно з висновком члена Вищої ради правосуддя зміст висловлювань захисників про упередженість та непрофесійність суддів при розгляді кримінального провадження щодо їхнього клієнта є відображенням їхньої точки зору стосовно розгляду справи, яку вони вважають такою, що заслуговує на увагу та потребує публічної оцінки. Крім того, ці висловлювання не вийшли за межі права, гарантованого статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і становили предмет суспільного інтересу, а саме функціонування судової системи та розгляд справи. Враховуючи зазначене, член Вищої ради правосуддя дійшов висновку, що в цьому випадку виконання адвокатами в кримінальному провадженні своїх обов'язків із захисту інтересів обвинуваченого в межах наданих їм законом прав та повноважень не може вважатися втручанням у здійснення правосуддя.

5.6. Вища рада правосуддя звертає увагу, що за змістом статей 33, 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України¹²⁴.

Отже, суддя може звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури з дисциплінарною скаргою на дії адвоката.

Перевіривши повідомлення судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 19 березня 2019 року, Вища рада правосуддя у рішенні від 16 липня 2019 року № 1876/0/15-19 щодо зухвалих дій

¹²⁴ Рішення Вищої ради правосуддя від 16 липня 2019 року № 1876/0/15-19.

адвоката, які полягали у зневажливому ставленні до слідчого судді – головуючого в судовому засіданні та прокурора й у спробі зірвати розгляд клопотання у кримінальній справі, зазначила, що така реакція адвоката – не що інше, як спонукання судді до прийняття певного судового рішення. При цьому Рада зазначила, що суддя не позбавлений права звернутись із дисциплінарною скаргою на дії адвоката, якщо вважає такі дії незаконними.

У висновку за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Васильківського міського суду Київської області, член Вищої ради правосуддя зауважує, що зазначене у повідомленні судді може свідчити, що представник відповідача під час розгляду справи, будучи адвокатом, допускає зловживання процесуальними правами шляхом подання необґрунтованих клопотань судді-доповідачу. Таким чином, член Вищої ради правосуддя вказав, що обставини, повідомлені суддею, можуть бути з'ясовані дисциплінарним органом у межах розгляду його звернення до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Враховуючи викладене, згідно з відповідним висновком члена Вищої ради правосуддя підстав для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зазначених у статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», не вбачається.

Також у висновку члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки повідомлення судді Запорізького окружного адміністративного суду зазначено, що звернення адвоката до правоохоронних органів із заявою про скоєння злочину не сприймається як таке, що перешкоджає судді здійснювати правосуддя, виконувати професійні обов'язки або спрямоване на схилення судді до винесення неправосудного рішення. У разі наявності підстав для висновку про те, що дії адвоката суперечать чинному законодавству або правилам адвокатської етики, кожній особі надано право на звернення до органів адвокатського самоврядування. Таким чином, членом Вищої ради правосуддя було висловлено пропозицію Раді прийняти рішення про відмову у вжитті заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням відповідного судді.

5.7. Вища рада правосуддя у своїх рішеннях неодноразово висловлювала правові позиції щодо процесуальної поведінки адвокатів, зокрема щодо балансу між забезпеченням процедури відводу судді та захистом від втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя.

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Білуха проти України» від 9 листопада 2006 року зазначив, що «особиста безсторонність суду презюмується, поки не надано доказів протилежного».

Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Газета «Україна-центр» проти України» від 15 жовтня 2010 року для забезпечення існування неупередженості

суду для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції необхідно виключити будь-які обґрунтовані сумніви щодо безсторонності суду.

Однією із процесуальних гарантій права на розгляд справи безстороннім судом є забезпечення процедури відводу судді у ситуації, коли суддя має особистий інтерес у результаті розгляду справи, має конфлікт інтересів або іншим чином упереджений стосовно будь-якої особи, яка бере участь у справі.

Право подавати заяву про відвід судді є однією з гарантій законності здійснення правосуддя і об'єктивності та неупередженості розгляду справи та не може розцінюватися як втручання у діяльність судді зі здійснення судочинства чи намір схилити суддю до ухвалення певного судового рішення або вчинення певних дій.

Разом із тим звернення осіб, які беруть участь у справі, до суду з необґрунтованими клопотаннями та заявами про відвід можуть свідчити про зловживання процесуальними правами, наданими чинним законодавством.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невинуватене затягування судового розгляду справи (стаття 45 Правил адвокатської етики).

Таким чином, заявлення відводу суддям адвокатами як учасниками судового процесу не суперечить положенням процесуального законодавства та не є доказом спроби тиску чи впливу на суд, а лише може свідчити про зловживання процесуальними правами, наданими чинним законодавством.

Правову позицію щодо подання необґрунтованих відводів як зловживання правами висловлено, зокрема, у рішеннях Вищої ради правосуддя від 14 травня 2019 року № 1321/0/15-19, від 26 березня 2019 року № 951/0/15-19.

Як вказано у висновку члена Вищої ради правосуддя від 12 березня 2019 року за результатами попередньої перевірки повідомлення судді господарського суду Дніпропетровської області, звернення до суду з необґрунтованими заявами про відвід може свідчити про зловживання позивача процесуальними правами, наданими чинним законодавством, а не про вчинення тиску на суд.

Згідно з висновком члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки відомостей, викладених у повідомленні судді Дарницького районного суду міста Києва, обставини, на які посилається у своїй скарзі суддя, зокрема щодо звернення адвоката із заявою про відвід судді від розгляду кримінального провадження стосовно обвинуваченого тощо, яке є відображенням його точки зору щодо розгляду справи, у якій він є адвокатом, не можуть бути підставою для застосування заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

ВИСНОВКИ

1. У 2019 році відбулися важливі події, пов'язані з початком роботи Вищого антикорупційного суду. 5 вересня 2019 року Вищий антикорупційний суд розпочав роботу. Остаточні висновки щодо ефективності роботи Вищого антикорупційного суду можуть бути зроблені не раніше завершення першого року його діяльності.

2. Наприкінці 2019 року набрав чинності Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування». Вказаний закон отримав негативні оцінки з боку органів системи правосуддя, професійних юридичних організацій та був здебільшого негативно оцінений Венеціанською комісією. Як наслідок, Верховний Суд подав до Конституційного Суду України конституційне подання щодо визнання неконституційними низки положень вказаного Закону. Прийняття цього Закону заблокувало роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

3. Вища рада правосуддя наділена повноваженням вживати заходи щодо забезпечення незалежності суддів, що досягається шляхом надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів. Водночас консультативні висновки щодо низки проектів законів, які суттєво змінюють судоустрій і статус суддів, а саме законопроектів № 1031, № 1066, № 1008 (Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX), не були належно розглянуті Верховною Радою України. Вказане свідчить про необхідність законодавчого закріплення у Регламенті Верховної Ради України процедури розгляду висновків Вищої ради правосуддя, оскільки в іншому разі такий механізм залишатиметься декларативним, що суттєво впливає на незалежність судової влади.

4. Друга половина 2019 року відзначилася безпрецедентним тиском на судову владу. Зокрема, народними депутатами України передані на розгляд Верховної Ради України проекти законів, які мали на меті встановлення відповідальності суддів за судові рішення (№ 2271), припинення повноважень суддів у спосіб, не передбачений Конституцією України (№ 1031), та зміну дисциплінарних процедур, а також законопроект, який порушував право суддів на захист (№ 1008 або Закон № 193-IX).

5. Наразі одним із найважливіших викликів, що постали перед судовою системою, залишається недоукомплектованість судів або відсутність у судах суддів взагалі. Після набрання чинності Законом № 193-IX припинила роботу Вища кваліфікаційна комісія суддів України, що зумовило зупинення процесу відбору, переведення, відрядження та призначення суддів. Загалом дефіцит суддівських кадрів на кінець 2019 року становить 2044 судді. Через

відсутність суддів на кінець 2019 року не здійснюють правосуддя 10 судів (немає жодного судді). Також призупинено кваліфікаційне оцінювання суддів. Такими, що не завершили процедуру проходження кваліфікаційного оцінювання, залишаються понад 2 000 суддів.

6. Важливим для судової системи залишається питання пошуку оптимальних шляхів пришвидшення процесу кваліфікаційного оцінювання суддів, розпочатого ще у 2015 році. Водночас проблема, порушена у щорічних доповідях про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2017 та 2018 роки, щодо неоднакових умов винагороди суддів, які пройшли та які не пройшли кваліфікаційне оцінювання, частково вирішена Законом № 193-IX.

7. Нагальною залишається проблема недостатнього фінансування системи правосуддя, що вже у першій половині 2020 року спричинить недофінансування апаратів судів та значне зниження розміру заробітної плати їх працівників. Недофінансування судової системи зумовить також затримку завершення формування Служби судової охорони та частково відтермінує впровадження ЄСІТС.

8. Залишається невирішеним на законодавчому рівні питання внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддями злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України (постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови), що часто використовується як засіб тиску на суддів. Вища рада правосуддя звертала увагу на необхідність внесення змін до законодавства та закріплення у статті 214 Кримінального процесуального кодексу України положень, відповідно до яких лише Генеральний прокурор (його заступники) є суб'єктом (суб'єктами) внесення до ЄРДР відомостей про вчинення злочинів, передбачених статтею 375 КК України. Водночас доцільно розглянути можливість виключення вказаної статті із КК України, оскільки статистика не доводить її дієвості.

9. Необхідно констатувати, що залишається неналежним реагування Генеральної прокуратури України (Офісу Генерального прокурора) на звернення суддів щодо втручання в їхню діяльність, у тому числі і співробітників правоохоронних органів. Зазначене повсякчас вимагає реакції Вищої ради правосуддя та ініціювання перед Генеральною прокуратурою України (Офісом Генерального прокурора) питань щодо прискорення розслідування таких фактів та притягнення до встановленої законом відповідальності співробітників правоохоронних органів, які допустили втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя. Проте ефективну процедуру дисциплінарної відповідальності прокурорів поки не відновлено.

10. Значно скоротилася кількість випадків втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України та депутатів місцевих рад, які не є учасниками судового процесу.

11. На жаль, трапляються випадки неналежної поведінки учасників судових засідань. Водночас чинне законодавство покладає на головууючого у судовому засіданні обов'язок із забезпечення дотримання вимог процесуального законодавства і підтримання порядку у судовому засіданні. Із цією метою судді надано право застосувати до порушників заходи впливу, в тому числі і грошові стягнення.

12. До Вищої ради правосуддя надходять повідомлення суддів про намагання осіб здійснити позапроцесуальний вплив на них, однак не всі такі повідомлення потребують реагування. Разом із тим факти погроз суддям, псування їхнього майна тощо не залишаються без належного реагування Вищої ради правосуддя. У таких випадках Вища рада правосуддя, як правило, звертається до правоохоронних органів з вимогою щодо розкриття та розслідування злочинів. Прискорення формування Служби судової охорони сприятиме підвищенню рівня захищеності суддів від неправомірних дій.

13. Судді є публічними особами, а отже, можуть піддаватися критиці, яка ґрунтується на праві інших осіб висловлювати свої оціночні судження стосовно здійснення правосуддя як у засобах масової інформації, так і в соціальних мережах. Однак висловлювання, що містять прямі погрози, мають ознаки переслідування та спрямовані на підрив авторитету правосуддя, є недопустимими в демократичному суспільстві. У кожному такому випадку Вища рада правосуддя реагує на відповідні факти та звертається до правоохоронних органів або з публічним зверненням про неможливість допущення висловлювань, що підривають авторитет правосуддя.

14. Звернення особи з дисциплінарною скаргою на дії судді, а також звернення учасника судового провадження до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи не є формою тиску на суддів, доки така скарга не має на меті спонукання судді до вчинення чи невчинення певної процесуальної дії/ухвалення певного рішення. У разі встановлення, що очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення, Дисциплінарна палата відмовляє у відкритті дисциплінарної справи за відповідною скаргою.

15. До Вищої ради правосуддя надходять повідомлення суддів, які вважають, що заявлені адвокатами відводи є формою тиску на суд. Проте Вища рада правосуддя неодноразово зазначала, що процесуальна поведінка адвокатів може бути оцінена через врахування балансу між забезпеченням процедури відводу судді та захистом від втручання у діяльність судді щодо здійснення

правосуддя. А отже, подання адвокатами заяв про відвід судді не суперечить положенням процесуального законодавства та не є доказом спроби тиску чи впливу на суд і лише в окремих випадках може свідчити про зловживання процесуальними правами.

16. Важливим аспектом забезпечення незалежності суддів та судової влади є швидке та ефективне розслідування правоохоронними органами повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність, що до певної міри залишається надієвим.